

**ГУЩИНА
НАТАЛІЯ ІВАНІВНА**

Доцент кафедри відкритих освітніх систем та інформаційно-комунікаційних технологій Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти», кандидат педагогічних наук.

Має 15-річний досвід навчання педагогів з питань інноваційної діяльності і використання цифрових технологій у закладах освіти. Є авторкою навчальних програм, підручників, навчальних посібників, навчально-методичних посібників для дітей та дорослих, які мають відповідні висновки науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. Провела понад 150 тренінгів, навчально-практичних семінарів, майстер-класів по всій Україні.

ОРЛОВА ТЕТЯНА ГЕОРГІЇВНА

Вчитель початкових класів СЗШ № 77 м. Львів; педагогічний стаж 35 років; спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії; вчитель-методист; активно впроваджувала програму Intel «Шлях до успіху»; ефективно впроваджує інноваційні технології в навчальний процес; залучає учнів до інформаційно-комунікаційної і проектної діяльності, зокрема в міжшкільних проектах «Книжка про книжку», «Подарунок для мами», «Рослини-лікарі» (ведення мережесивих щоденників), «Домашні улюбленці» тощо.

**КОНДРАТОВА ЛЮДМИЛА
ГРИГОРІВНА**

Кандидат педагогічних наук; доцент; доцент кафедри відкритих освітніх систем та ІКТ ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України; авторка серії підручників і навчальних посібників НУШ для учнів закладів загальної середньої освіти; учасниця міжнародних і всеукраїнських проектів з виховної роботи; член журі всеукраїнських та міжнародних конкурсів, фестивалів для дітей та обдарованої молоді; науковий керівник всеукраїнських експериментів.

ISBN: 978-966-983-303-7

9 789669 833037

Наталія Гущина, Тетяна Орлова
Людмила Кондратова

НОВА УКРАЇНЬКА ШКОЛА: ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

для педагогічних працівників

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Організація позаурочної діяльності в початковій школі на засадах партнерської взаємодії учасників освітнього процесу

Наталія Гущина, Тетяна Орлова, Людмила Кондратова

Наталія Гущина, Тетяна Орлова, Людмила Кондратова

Навчально-методичний посібник

**«НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА:
ОРГАНІЗАЦІЯ
ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ
НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ
ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ»**

для педагогічних працівників

Схвалено для використання в освітньому процесі

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2021

УДК 374.091.2(477)(072)
Г98

Схвалено для використання в освітньому процесі
[рішення експертної комісії з педагогіки та методики початкової освіти
від 7 жовтня 2021 року (протокол № 8)],
№ 2.0356-2021 у в Каталозі надання грифів
навчальній літературі та навчальним програмам

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Цифрові додатки до навчально-методичного посібника

Корисні посилання

Гущина Н. І.

Г98

Нова українська школа: організація позаурочної діяльності в початковій школі на засадах партнерської взаємодії учасників освітнього процесу : навч.-метод. посіб. / Н. І. Гущина, Т. Г. Орлова, Л. Г. Кондратова. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2021. — 160 с.

ISBN 978-966-983-303-7.

УДК 374.091.2(477)(072)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
МАРШРУТ 1. Особливості організації позаурочної діяльності дітей молодшого шкільного віку	6
Вікові особливості учнів і учениць (за І. Д. Бехом)	9
Індивідуальні особливості учнів і учениць	11
Додаткові можливості для розвитку дитини в різновіковій групі	13
Інтеграція ігрової, навчальної та позаурочної діяльності	14
На замітку вчителю: нормативна база позаурочної діяльності .	23
МАРШРУТ 2. Партнерська взаємодія учасників і учасниць освітнього процесу	25
Нова українська школа про партнерську взаємодію учасників і учасниць освітнього процесу	25
Виховуємо на цінностях	33
Як побудувати виховне освітнє середовище в початковій школі .	39
Поради по роботі з батьками в позаурочній діяльності.	43
МАРШРУТ 3. Скарбничка сучасних методів і форм організації позаурочної діяльності	47
Методи і форми організації позаурочної діяльності в класі	47
Ефективні форми і методи виховної роботи з молодшими школярами і школярками	52
МАРШРУТ 4. Позаурочні проекти в початковій школі	62
Учнівські проекти в позаурочний час: це потрібно знати вчителю	62
Типи позаурочних проектів у початковій школі.	64
Особливості організації позаурочних проектів	73
МАРШРУТ 5. Цифрові технології в позаурочній діяльності з учнями і ученицями початкової школи	79
Розвиток цифрової компетентності вчительства.	79
BYOD та сучасні інновації, мейкер-простір.	82
МАРШРУТ 6. Позаурочна діяльність у школі повного дня	86
Методична мозаїка на допомогу вчителю Нової української школи	86
МАРШРУТ 7. Скарбничка для методичних служб	123
Тренінги для підготовки вчительства щодо організації позаурочної діяльності (авторський тренінг Л. Г. Кондратової) . . .	123
Етапи організації проектної позаурочної діяльності (методичні поради для вчительства за Л. Г. Кондратовою)	141
Роль учительства в організації проектної діяльності учнів і учениць	156

ВСТУП

У новому Законі України «Про освіту» визначають *педагогічну діяльність* як інтелектуальну, творчу діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямовану на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей. Одним із провідних принципів освітньої діяльності проголошено *єдність навчання, виховання і розвитку*. Тому процеси навчання і виховання не розділяють, а натомість визначають систему науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування і застосування її компетентностей як єдиний *освітній процес*, що триває як в урочний, так і в позаурочний час. Виховна робота в позаурочний час поглиблює і доповнює виховання, що проводиться під час освітнього процесу учнів/иць початкової школи.*

У посібнику стисло і доступно схарактеризована організація позаурочної діяльності в початковій школі на засадах партнерської взаємодії учасників/ць освітнього процесу. Описано методи і форми організації позаурочної діяльності, надано практичні поради і рекомендації, які допоможуть педагогу оволодіти теоретичними основами інновацій Нової української школи і усвідомити особливості інноваційних змін у позаурочній діяльності, також наведено приклади форм і методів її організації.

Матеріали посібника об'єднано в сім маршрутів.

Маршрут 1 «Особливості організації позаурочної діяльності дітей молодшого шкільного віку» дасть змогу учителю/ці розібратися в основних поняттях, що стосуються позаурочної діяльності; ознайомитися з чинниками, які треба враховувати під час організації позаурочної діяльності учнів/иць початкової школи; отримати відомості про нормативну базу з питань позаурочної діяльності.

Маршрут 2 «Партнерська взаємодія учасників/иць освітнього процесу» зосередить увагу вчителя/ки на основних питаннях педагогіки партнерства, ціннісних

* Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

орієнтирах виховання в Новій українській школі; надасть поради щодо побудови безпечного виховного середовища в початковій школі та поради по роботі з батьками в позаурочній діяльності.

Маршрут 3 «Скарбничка сучасних методів і форм організації позаурочної діяльності» запропонує педагогам методичну мозаїку методів і форм організації позаурочної діяльності і допоможе опанувати ефективні форми і методи позаурочної діяльності.

Маршрут 4 «Позаурочні проекти в початковій школі» запропонує педагогам ознайомитися з особливостями позаурочних виховних проектів і надасть методичні поради щодо організації проектної діяльності з учнями/цями в позаурочний час.

Маршрут 5 «Цифрові технології в позаурочній діяльності з учнями і ученицями початкової школи» дасть змогу зануритися в інформаційно-освітнє середовище початкової школи, BYOD та сучасні інновації, мейкер-простір, мобільні і мережеві технології.

Маршрут 6 «Позаурочна діяльність у школі повного дня» ознайомить учителів/ок з відповідним досвідом роботи.

Маршрут 7 «Скарбничка для методичних служб» проведе шляхами професійного зростання і запропонує розробки тренінгів з підготовки педагогів до організації позаурочної діяльності.

Щиро дякуємо за сміливість, відданість та енергію, які ви вкладаєте у власний професійний розвиток задля кращого майбутнього наших дітей!

Щасливої дороги маршрутами професійного зростання!

МАРШРУТ 1.

Особливості організації позаурочної діяльності дітей молодшого шкільного віку

Організація позаурочної діяльності дітей молодшого шкільного віку в будь-якій школі завжди була і залишається важливою сферою діяльності вчительства. Адже заняття з дітьми поза уроками, спілкування у вільній обстановці мають істотне значення для їхнього розвитку та виховання.

Видатна вчена і педагог Олександра Савченко в праці «Дидактика початкової школи» наголошує, що доброзичливе педагогічне спілкування, зорієнтоване на учнівські актуальні й перспективні потреби, є стрижнем усієї педагогічної роботи. Таке спілкування — «справжнє мистецтво, що передбачає вміння спостерігати за дітьми, відчувати зміни їхнього душевного стану, розуміти причини поведінки, бути терплячими, уміти підтримувати і слабку, і сильну дитину, прогнозувати наслідки своїх дій».*

Треба додати, що доброзичливе педагогічне спілкування саме в позаурочній діяльності важливо і для самого вчителя/ки, оскільки допомагає зблизитися з дітьми, встановити партнерські стосунки, відкриває несподівані і привабливі для учнів/иць грані особистості самого вчителя/ки. Це надає вчителю/ці відчуття необхідності, соціальної значущості та затребуваності.

Передусім розберемось у поняттях.

Що таке позаурочна діяльність? У чому її сутність і де її місце в освітньому процесі?

У професійному спілкуванні та педагогічній літературі використовують низку термінів, які характеризують діяльність у позаурочний час, а саме: «позакласна», «позашкільна», «позанавчальна», «позаурочна».

У педагогічному словнику позакласна робота в школі трактується, як складова частина освітнього процесу, «одна із форм організації дозвілля учнів/иць. Організовується і проводиться в позаурочний час органами дитячого

* Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. для студентів пед. ф-тів / О. Я. Савченко. — К. : Генеза, 2002. — 368 с.

самоврядування за активною допомогою і при тактовному керівництві з боку педагогічного колективу».*

Український словник тлумачить позаурочний час, як вільний від звичайної роботи, уроків. Деякі вчені розділяють діяльність у позаурочний час на позашкільну та позакласну таким чином: *позашкільна діяльність* — робота закладів для дітей та юнацтва за межами школи; *позакласна діяльність* — задоволення інтересів учнів/иць у позаурочний час завдяки роботі педагогічного колективу.**

Поняття «позакласна» та «позаурочна» діяльність у нормативно-правових документах, педагогічній літературі розмежовуються не чітко і використовуються вченими, як синоніми.

Позаурочна діяльність у початковій школі — це діяльність педагогів, батьків та учнів/иць у закладі освіти, що здійснюється в позаурочний час на засадах партнерської взаємодії учасників/иць освітнього процесу. Ця діяльність спрямована на розвиток молодших школярів/ок, розширення і поглиблення їх знань, умінь і навичок, набуття самостійності й уміння вчитися, розвиток індивідуальних здібностей учнів/иць, а також задоволення їхніх інтересів і потреб.

Які особливості позаурочної діяльності?

Позаурочна і урочна діяльність має на меті однакові завдання та цілі. Проте можна виділити ряд особливостей у їх досягненні:

- активізація всіх видів учнівської діяльності в результаті неопосередкованого (а не авторитарного) впливу вчителя/ки на дитину;
- зміст, методи й організаційні форми позаурочної діяльності менше регламентовані, ніж під час уроку, і переважно реалізуються через роботу найрізноманітніших дитячих самодіяльних творчих об'єднань і занять за інтересами;
- індивідуалізація позаурочного освітнього процесу здійснюється через надання кожній дитині можливостей вибору конкретних занять за власним бажанням;

* Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 421 с.

**Базильчук Л. В. Організація позакласної роботи в загальноосвітній школі як педагогічна проблема. Методи і засоби забезпечення інноваційності едукативного процесу в закладах освіти : мат-ли доп. Всеукр. наук.-практ. конф., Черкаси, 24—25 квітня 2008 р. / Л. В. Базильчук. — Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008.

- відсутнє оцінювання навчальних результатів здобувачів/ок освіти, натомість у різних видах позаурочної роботи діти збагачують особистий досвід, здобувають необхідні вміння та навички, що уможлиблює загальний розвиток дітей і підвищує їхню пізнавальну активність;
- розширюються і поглиблюються знання учнів/иць, закріплюються надбані на уроках уміння і навички, розвиваються здібності дітей, задовольняються інтереси, потреби, формується самостійність.*

Що потрібно врахувати під час організації позаурочної діяльності учнів/иць початкової школи?

В організації позаурочної діяльності органічно поєднується *навчання — гра — розваги*. Учні/иці початкової школи перебувають в постійному діалозі з дорослими — вчителями/ками, батьками — та розвиваються в цілісному освітньому виховному просторі закладу освіти.

Розглянемо чинники, які слід враховувати при організації позаурочної діяльності учнів/иць початкової школи (*схема 1*).

Схема 1

Проаналізуємо кожен із чинників детальніше.

* Литвиненко О. Г. Формування соціальної активності молодших школярів у позаурочній виховній діяльності : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / О. Г. Литвиненко. — Київ, ун-т імені Бориса Грінченка, Київ, Уман. держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Умань, 2021.

Вікові особливості учнів і учениць (за І. Д. Бехом)*

Молодший шкільний вік є важливим у становленні особистості дитини, бо саме тоді закладаються основи її особистісного розвитку.

Віковими особливостями дітей 1—4-х класів можна вважати: незначний соціальний та моральний досвід, підвищену емоційність, вразливість і водночас пластичність до морально-етичних впливів, імпульсивність та безпосередність, бажання постійно розширювати коло спілкування. Тому узгодження поведінки та усвідомлення моральних явищ життя характеризуються емоційними узагальненнями, аналізом ситуацій та вчинків, які відповідають загальнолюдським етичним цінностям. Розрив між знаннями моральних принципів і відповідною поведінкою — найхарактерніша властивість дитини цього віку. Подальшого розвитку набуватимуть такі моральні почуття: провини, сорому, обов'язку, відповідальності, справедливості, власної гідності, сумління.

Основними потребами дитини в початкових класах є необхідність: у спілкуванні, в емоційному контакті, визнанні, оцінці своїх дій і вчинків, виявленні власних позицій у ставленні до інших і світу, у дружбі, повазі до особистості, самоповазі, набутті нових знань і вмінь для пізнання довкілля.

Перед вчительством постає важливе завдання — визначити мотив вчинку, роз'яснюючи дитині його сутність і правильність у різних типових життєвих ситуаціях, даючи їй можливість емоційного «переживання» разом із практичним застосуванням отриманих знань.

Беручи участь у спільних видах діяльності, учні/иці вчаться будувати свої взаємини з однолітками. У них виникає потреба взаємовимогливості та взаємодопомоги.

На цьому віковому етапі в дитини формується ядро особистості (моральні почуття, цінності, переконання), набувається досвід моральної поведінки. Вона вчиться не лише виконувати вимоги колективу, а й бере активну участь у постановці вимог, виборі доручень, справи, яка їй до душі. В учнів/иць виникають відносно стійкі форми поведінки і діяльності, які в майбутньому становитимуть основу формування їх характеру.

* Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / І. Д. Бех. — К. : ІЗМН, 1998. — 204 с.

Після закінчення першого класу у частини дітей не до кінця сформовані особистісні новоутворення, що є характерним для дошкільнят, а саме:

- недостатнє усвідомлення сприйняття шкільного життя, необхідності впорядкувати та організувати його за певними законами і правилами;
- недостатнє усвідомлення внутрішньої етичної інстанції, як-от совість (орієнтування лише на зовнішній контроль з боку дорослих, невміння діяти самостійно), що спричиняє в учнів/иць почуття невпевненості в собі, конфлікти у спілкуванні;
- відсутність переваги продуманих дій над імпульсивними (стримування бажань відбувається лише в разі очікування винагороди чи покарання);
- несформованість адекватної самооцінки.

Учителів/ці в другому класі треба продовжувати виховну роботу, спрямовану на корекцію цих недоліків, з метою формування специфічних для молодших учнів/иць особистісних новоутворень: довільності психічних процесів, внутрішнього плану дій та рефлексії, інтелектуалізації життя дитини.

У вчинках дітей наприкінці другого року навчання вже простежується позиція у ставленні до того, що їх оточує. Розвиваються і змінюються внутрішні етичні інстанції, формуються моральні мотиви поведінки, розвивається здатність співпереживати, співчувати, а отже, і співдіяти з дорослими та однолітками.

Молодший шкільний вік виявляється сприятливим для виховання у дитини фундаментального для її морального розвитку новоутворення — здібності цінувати особистість людини.

Головним новоутворенням навчальної діяльності є формування теоретичного мислення дитини, що знаходить відповідне вираження і в рівні сформованості у дітей особистісних моральних якостей, першооснов багатьох моральних понять, а саме: доброти (гуманності), людяності, милосердя, чуйності, співчуття, чесності, справедливості, терпеливості та ін.

Формування особистості молодшого учня/ці значною мірою визначається реалізацією у виховному процесі діяльнісного підходу, згідно з яким моральні правила і норми дитина засвоює активно, в процесі діяльності і спілкування з дорослими, однолітками, старшими та молодшими

дітьми. Основна функція її полягає в тому, що в ній набувається досвід ставлення дитини до світу, людей і самої себе.

Виховання молодших учнів/иць здійснюється в процесі навчально-пізнавальної діяльності (як провідної) шляхом внесення ціннісних складових зміст навчальних предметів, відведення належного місця «спільно-взаємодіючій діяльності» як на уроках, так і в позаурочний час; гуманізації взаємин у системах «учитель/ка — дитина», «дитина — дитина»; використання вчителем/кою демократичного стилю спілкування з учнями/цями; створення умов для творчої самореалізації кожної особистості.

Важливим є особистісно зорієнтований підхід у вихованні молодших учнів/иць, оскільки для дітей цієї вікової групи характерна особлива сенситивність до морально-етичних впливів, зокрема сприйняття норм культурної поведінки, спілкування, мовного етикету, культури взаємовідносин.

Зазвичай внутрішнє самопочуття, емоційний настрій дитини залежить від особистості вчителя/ки початкових класів, оскільки для учнів/иць 1–2-х класів він/вона залишається центральною фігурою, арбітром, авторитетом. Лише в 3–4-х класах самооцінка, оцінка однолітків починають переважати оцінку вчителя/ки.

Зовнішнім вираженням позиції дитини є участь її в різноманітних ситуаціях дитячого життя. Вона виявляється залежно від очікувань вчителя/ки і дитини. Діти з невіправданими очікуваннями часто стають агресивними або, навпаки, пригніченими, боязкими або недовірливими, соціально інфантильними або неспокійними. Ці аспекти необхідно враховувати в роботі з дітьми та батьками.

Індивідуальні особливості учнів і учениць

У позаурочній діяльності дитина засвоює певний соціальний досвід й прийняту сучасним суспільством систему необхідних цінностей. Що більше у виховній роботі будуть враховуватися індивідуальні особливості кожного учня/ці, схильності, пізнавальні інтереси дітей молодшого шкільного віку до того чи іншого виду діяльності, то кращим буде результат. У позаурочній діяльності найкраще відбувається гармонійний розвиток кожної дитини, адже це певні способи організації учнів/иць і педагогів для спільної діяльності після навчальних занять, а також конкретні пізнавальні

та виховні акції, розраховані на масову чи диференційовану учнівську аудиторію.

Основою виховного процесу сучасної початкової школи є людина як найвища цінність. Тому вкрай необхідно враховувати особливості і знаходити підхід до кожної дитини. Адже діти, які роблять свої перші шкільні кроки, дуже різні. Зрозуміло, що і вчитися їм треба по-різному. Однак, багато елементів системи традиційної освіти, до якої звикло суспільство, однакові для всіх дітей.

Діти розпочинають шкільний день зранку, намагаються слухати пояснення вчителя/ки, отримують однакові підручники і зошити. Школа прагне досягти однакових результатів від усіх дітей: наприклад, вміти розв'язувати задачі на дві дії і робити фонетичний розбір слова після вивчення певної теми. Але в підсумку результати не завжди відповідають очікуванням учителя/ки.

У дітей — різні характери, інтереси, особливості розвитку і сприйняття світу. Перші краще розуміють речі, коли їх спостерігають; другі, — коли слухають розповіді; треті — в процесі своєї діяльності, розглядаючи картки, маляючи узор, складаючи фігури, збираючи з цеглинок LEGO-модель, сортуючи, розфарбовуючи тощо. Є діти, які люблять щось пояснювати іншим, навіть, якщо самі ще не дуже зрозуміли суть справи, і під час пояснення формують власне розуміння.

Діти одного і того ж віку мають різні можливості: одні можуть сидіти на місці без руху і зосереджено слухати або робити щось самостійно 15 хвилин, інші — 3 хвилини; одні можуть миттєво переключитися з одного виду діяльності на другий, іншим на це потрібен час тощо. Деякі не можуть швидко відволікатися від почуття образи або переживають якісь домашні проблеми і саме тому не можуть зосередитись, уважно слухати, про що говорить вчитель/ка.

Сьогодні ми говоримо про те, що у дітей різні види інтелекту. Життя в школі, безумовно, повинно сприяти максимальному розвитку різних здібностей і навичок дитини, розширенню її внутрішніх можливостей. Для цього у школі мають бути створені відповідні умови, а шкільне середовище навчання має бути насичене предметами й інструментами для роботи різних дітей, для забезпечення їхнього індивідуального і різнобічного розвитку у своєму темпі і власним шляхом.

Додаткові можливості для розвитку дитини в різновіковій групі

Те, що в позаурочній діяльності колектив найчастіше складається з дітей різновікових категорій, зумовлює додаткові можливості для взаємозбагачення учнів/иць у духовній сфері, де відбувається природна передача соціального, морального та ігрового досвіду від старших дітей до молодших. Під час позаурочної діяльності дітей у різновікових групах віком від 6—7 до 9—10 років формується досвід ефективного спілкування і спільної діяльності з різновіковими партнерами; відбувається особистісне становлення в різноманітному і варіативному середовищі. Все це потребує від педагога особливого підходу до дітей. Оскільки діти молодшого шкільного віку не завжди можуть зосередитись на виконанні певних завдань, спілкування молодших школярів/ок із учнями/ицями старшого віку слід здійснювати в доступних, цікавих для дітей молодшого віку видах діяльності.*

Також вкрай важливо створити такі умови, щоб кожна дитина відчувала себе в безпеці, емоційному комфорті, атмосфері доброзичливості.

Зміст позаурочної діяльності змінюється паралельно зі змістом освіти, яка набуває практико-орієнтованої та діяльнісної спрямованості. Метою позаурочної діяльності є розвиток інтелектуальних здібностей дітей, здобуття умінь і навичок, необхідних для їх соціалізації.

Головне завдання вчительства — навчитися створювати і використовувати у шкільному житті ситуації, в яких знання і дії разом давали б змогу фіксувати динаміку духовно-морального розвитку дитини, суть якого полягає у вмінні дитини самостійно, а іноді з допомогою вчительства, реалізувати свої здібності у практичній діяльності. Вчитель/ка має допомогти дитині розвиватись від елементарних навичок поведінки до вищого рівня, для якого необхідні самостійність у прийнятті рішень і моральний вибір.

Ефективність різних видів виховання залежить від спрямованості виховного процесу, форм і методів його організації. Пріоритетними для учнів/иць початкових класів є активні методи, що спрямовані на самостійний пошук істини

* Маслоу А. Самоактуалізація. Психологія личности / А. Маслоу. — М. : Прогресс, 1997.

та сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи і творчості.*

Інтеграція ігрової, навчальної та позаурочної діяльності

Чи можна поєднувати гру і навчання?

Багато науковців світу дають відповіді на це питання. О. Сухомлинський писав: «Гра — це величезне світле вікно, крізь яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра — це іскра, що засвічує вогник допитливості».

Саме гра може подарувати дитині щохвилинну радість, задовольнити актуальні невідкладні потреби. Гра — це спрямування в майбутнє, бо під час гри у дітей формуються чи закріплюються властивості, вміння, здібності, необхідні їм для виконання соціальних, професійних, творчих функцій у майбутньому.

С. МакКей наголошує, що «навчання через гру — це про безперервність; об'єднувати дитячі сфери життя — дім, школу та навколишній світ; і робити це знову і знову протягом тривалого часу».**

Задля здорового розвитку мозкової діяльності маленьким дітям потрібні чуйні та насичені соціальні взаємодії з батьками та вихователями, в поєднанні з достатньою кількістю поживних речовин та середовищем, вільним від токсинів (CDC в Гарвардському університеті, 2016). Зарубіжні дослідники наголошують, що отримання ключових знань та фактів, звісно, є важливими для школи та життя. Ігровий досвід є оптимальним способом залучення до діяльності, що сприяє поглибленому навчанню. Гра охоплює багато вмінь, які, як нам відомо з досліджень, ведуть до усвідомленого навчання, забезпечуючи в такий спосіб сприятливе середовище для розвитку навичок та оволодіння знаннями, необхідними для процвітання та успіху в дорослому житті. Діти мають власну мотивацію до гри, що варто використовувати, як підґрунтя для навчання й розвитку нових умінь

* Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. — К., 2018. — 40 с. (Керівник програми І. Д. Бех — дійсний член НАПН України, д-р псих. наук, проф., дир. Ін-ту проблем виховання НАПН України).

** Zosh, J. M., Hopkins, E. J., Jensen, H., Liu, C., Neale, D., Hirsh-Pasek, K., Solis, S. L., & Whitebread, D. (2017). Learning through play: a review of the evidence (white paper). The LEGO Foundation, DK.paper. The LEGO Foundation, DK.

і навичок. Під час гри діти беруть на себе відповідальність, обираючи, що вони вчиняють і як. Гра може бути соціальною активністю, що дає змогу набувати досвід від інших людей. Отже, гра може забезпечити багато можливостей для навчання.*

Гру можна поєднувати з навчанням на уроках з усіх навчальних предметів у вигляді дидактичних, сюжетних, рольових ігор, а також з позаурочними заходами.

На думку вчителів/ок, гра — це творчість і праця. Захопившись, діти не помічають, що навчаються: пізнають, запам'ятовують нове, орієнтуються в незвичних ситуаціях, поповнюють свої знання та практичні навички, розвивають творчість і фантазію.

Використання конструкторів LEGO в позаурочній діяльності

Відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та фондом «The LEGO Foundation» (Королівство Данія) усі школи України безкоштовно отримали набори LEGO.

Фундатори LEGO зазначають, що мета цього наймасштабнішого проекту полягає в розбудові майбутнього, де навчання через гру надає дітям можливість стати творчими, вмотивованими учнями/цями, що навчатимуться впродовж усього життя.** «Ми віримо, що завдяки цій співпраці ми зможемо підтримати зміни, які відбуваються в початковій школі в межах реформи освіти. Ми цінуємо партнерство з Україною і сподіваємося, що ця співпраця допоможе дітям розвивати уміння та навички, що забезпечать у майбутньому здатність особистості успішно навчатися», — сказав віце-президент «The LEGO Foundation», голова програми «Спільноти навчання через гру» Каспер Оттоссон Канструп.***

* Zosh, J. M., Hopkins, E. J., Jensen, H., Liu, C., Neale, D., Hirsh-Pasek, K., Solis, S. L., & Whitebread, D. (2017). Learning through play: a review of the evidence (white paper). The LEGO Foundation, DK.paper. The LEGO Foundation, DK.

** Zosh, J. M., Hopkins, E. J., Jensen, H., Liu, C., Neale, D., Hirsh-Pasek, K., Solis, S. L., & Whitebread, D. (2017). Learning through play: a review of the evidence (white paper). The LEGO Foundation, DK.paper. The LEGO Foundation, DK.

*** Перші класи Нової української школи безкоштовно отримують набори LEGO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nus.org.ua/news/pershhi-klassy-novoyi-ukrayinskoyi-shkoly-bezkoshtovno-otrymayut-nabory-lego/>

Учителі/ки початкових класів, які використовують LEGO як в урочний, так і позаурочний час, зазначають, що робота з конструктором дає змогу молодшим школярам/кам у формі пізнавальної гри дізнатися багато важливих ідей і розвинути необхідні в подальшому житті навички. За допомогою гри і творчості відбувається знайомство з довкіллям. Предметно-ігрове середовище LEGO допомагає дітям втілити найрізноманітніші проекти, працюючи за власним задумом і в своєму темпі, самостійно вирішуючи поставлену задачу, бачити продукт своєї діяльності, конструювати простори, в яких можна із задоволенням грати, змінювати і вдосконалювати.

Якщо ви плануєте використовувати конструктори LEGO в позаурочній діяльності початкової школи, рекомендуємо звернути увагу на методичні посібники *«Шість цеглинок»* та *«Гра по-новому, навчання по-іншому»*. (Перегляньте посібники за посиланням у таблиці за QR-кодом *«Корисні посилання»*).

У посібнику *«Гра по-новому, навчання по-іншому»* ви знайдете вправи та ігри, спрямовані на формування ключових компетентностей у дітей початкової школи. Автори посібника зазначають, що подані вправи та завдання можна легко інтегрувати в освітній процес початкової школи, оскільки вони ґрунтуються на діяльнісному та ігровому підходах.

Автори посібника *«Шість цеглинок»* вважають, що зазначена методика сприятиме не лише розвитку компетентностей учнів/иць початкової школи, а й становленню педагога нової школи. Посібник містить ігри-завдання, кожна з яких — це цілий комплекс не лише для розвитку мислення і уваги, а й механізм розвитку оперативної пам'яті, самоконтролю та ментальної (когнітивної) гнучкості, що вкрай необхідні для навчання протягом життя.

Цікавий досвід використання конструктора LEGO WeDo в позаурочній діяльності представлено Л. В. Черкасовою, заступником директора Балабинського навчально-виховного комплексу «Школа I–III ступенів — гімназія «Престиж» Запорізького району Запорізької області. Авторка зазначає, що «освітня робототехнічна платформа LEGO® Education WeDo — це захопливий і простий у використанні засіб, який дає змогу дітям пізнавати нове про навколишній світ, створюючи і «оживляючи» різні моделі і конструкції. Проектно-дослідницька діяльність з використанням конструктора LEGO WeDo дає змогу освоювати не суми готових знань, а методи оволодіння новими знаннями

в умовах стрімкого збільшення інформації та інформаційних технологій у сучасному світі. WeDo відповідає новому освітньому стандарту, а методичні матеріали набору вже «з коробки» готові до використання. Завдяки ним можна розвивати навички ХХІ століття: комунікативні, командної роботи, творчого і критичного мислення. WeDo допомагає дітям зрозуміти, яку важливу роль технологія відіграє в їхньому повсякденному житті. Цей набір — ідеальний засіб для урочного та позаурочного використання».*
(*Перегляньте відео за посиланням у таблиці за QR-кодом «Корисні посилання»*).

Чи можна поєднати комп'ютерні ігри і навчання?

Комп'ютерні ігри використовувати в позаурочний час потрібно з великою обережністю, оскільки діти молодшого шкільного віку більш уразливі до виникнення комп'ютерної залежності, оскільки в них ще зовсім незміцніла психіка. До того ж, порівняно з дорослими, діти погано відчують час і не можуть ним керувати. Вони думають, що пройшло всього кілька хвилин після початку гри, а насправді минають години. Тому важливо дотримуватись відповідних санітарно-гігієнічних норм, приділяти комп'ютерним іграм не більше 10—15 хвилин, робити спеціальну гімнастику для очей та постави.

За такого обережного і відповідального використання, постійного контролю з боку вчителя/ки комп'ютерні ігри можуть принести неабияку користь дітям.

Так ігри-тренажери добре відпрацьовують навички рахування та читання, розвивають пам'ять, концентрацію та увагу. Маніпуляція з джойстиком, комп'ютерною мишкою та клавіатурою розвиває моторику рук у дитини. Граючи в логічні комп'ютерні ігри, діти навчаються приймати самостійні рішення, оцінювати ситуацію та вирішувати логічні завдання. Вони зможуть спробувати себе в різних професіях, визначити свої таланти та познайомитися з новими предметами, явищами і заняттями.

Наведемо досвід використання комп'ютерної гри Minecraft в українських школах.

---

* Збірник матеріалів «STEM — світ інноваційних можливостей. Реалізація програми інноваційного освітнього проекту «Я — дослідник» / укладачі І. П. Василашко, Н. І. Гуцина, О. В. Коршунова, О. О. Патрикеева. — К. : Вид-ий дім «Освіта», 2020.

Minecraft — одна з найуспішніших комп'ютерних ігор, була створена в 2011 році. Гравець подорожує тривимірним світом, що складається з кубічних блоків. Він може вільно перебудовувати його, створюючи з блоків складні споруди. Це робить *Minecraft* схожою на конструктор LEGO. Щоб боротися із залежністю дітей від гри або спрямувати її в корисне русло, компанія Microsoft створила освітню версію гри *MinecraftEdu*.

Освітня версія *MinecraftEdu* продається тільки школам, фізичні особи купити її не можуть. Головна особливість полягає в тому, що вчитель/ка сам може створювати віртуальний світ, використовуючи власні методи ведення заняття. При цьому в грі немає казкових персонажів і можливості вбивати. Українська локалізація гри полегшує розуміння ходу гри.

На думку Л. Андрейченко, співвласниці *Britannica School*, використовувати методику доцільно тільки в молодших класах, старшим учням/ицям гра вже не настільки цікава. Пілотування виявило певні переваги та ризики. Л. Андрейченко зазначає: «У навчальній грі добре розвиваються навички командної роботи та комунікації. Учні/иці можуть працювати в парах або командах. Наприклад, їм потрібно створити певний світ, а як це зробити, якщо інший учасник/иця команди не хоче? Потрібно домовлятися. У цій методиці ми більше робимо акцент на навичках, а не знаннях. Але дітям цікаво, вони виконують завдання, вивчаючи при цьому матеріал. Адже цікавіше вирішити якийсь приклад в *Minecraft*, ніж просто переписуючи з підручника».

Керівниця закладу також констатує, що в сучасних дітей є залежність від гри і гаджетів і пояснює, як вирішували цю проблему в школі: «З часом у дітей виробилася звичка: спочатку потрібно повчитися, а потім вже грати. Були батьки, які дуже непокоїлись через *Minecraft* у школі. Потрібно було їм пояснювати, що дитина може пізнавати світ, коли активно його вивчає. Навіть у грі. Реакція батьків змінюється, коли вони бачать, що за допомогою *Minecraft* можна, наприклад, швидше й цікавіше вивчити таблицю множення».*

Учителі/ки пілотних шкіл зазначають відсутність методичних напрацювань, що ускладнювало підготовку до занять. Проте зараз вже накопичено певний досвід

* Сімончук О. *Minecraft* у школі: як діти вчать за допомогою популярної гри» [Електронний ресурс] / О. Сімончук. – Режим доступу : <https://osvitoria.media/experience/minecraft-u-shkoli-yak-dity-vchatsya-za-dopomogoyu-populyarnoyi-gry/>

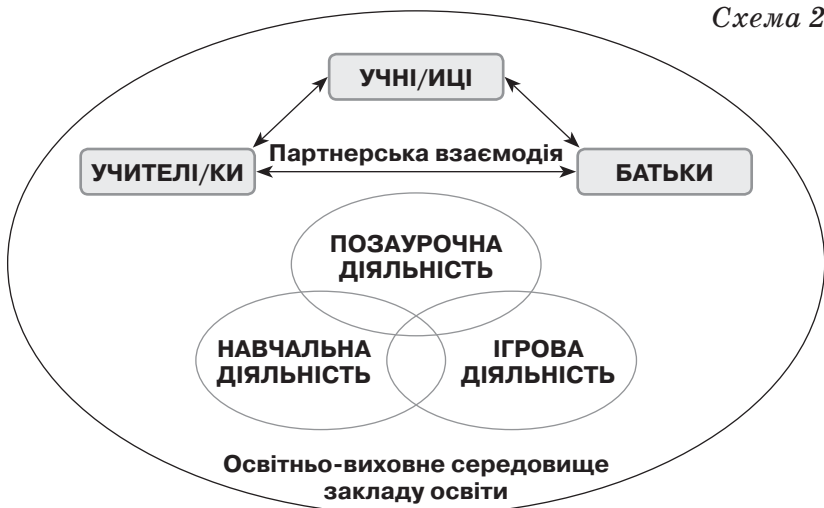
використання таких навчальних ігор, діти вже набули певний досвід і працюють із учителем/кою у партнерстві. До того ж, створюються спільноти для вчителів/ок, які працюють за такими ігровими комп'ютерними методиками.

Отже, цей досвід демонструє, що поєднати комп'ютерні ігри і навчання можливо, потрібно лише зважити всі переваги та недоліки, бути відповідальними та особливо дбати про безпеку і здоров'я дітей.

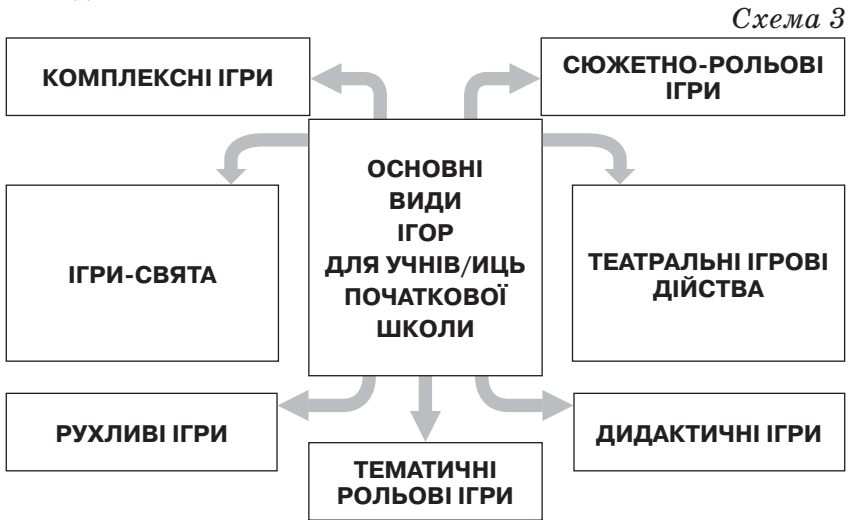
Гра — це школа пізнання, творчості, інтелектуального і духовного розвитку дитини. У грі перед дитиною розкривається світ. Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. У грі діти засвоюють систему стосунків, розвиваються, вчать, формуються як особистості. Гра активно використовується вчителями/ками початкової школи як у навчальній, так і в позаурочній діяльності. Акцентуємо увагу на інтеграції всіх складових освітнього процесу. Так, інтеграційний підхід дає змогу спрямовувати процес пізнання, виховання на набуття відповідних знань, навичок та вмінь, які отримують у школі, в подальших реальних життєвих ситуаціях.

Звертаємо увагу, що в освітньому виховному середовищі закладу освіти відбувається інтеграція *ігрової* — *навчальної* — *позаурочної* діяльності на засадах партнерської взаємодії всіх учасників/иць освітнього процесу, згідно з концептуальними засадами Нової української школи.

Складові такої інтеграції всіх видів освітньої діяльності зображено на схемі 2.

Як показує досвід, у позаурочній діяльності використовується ціла низка ігор. Розглянемо на схемі 3 їх основні види.

Ігри класифікують за:

- кількістю учасників/иць (індивідуальні, командні);
- складом (вікові, за статевою ознакою);
- цілями проведення (навчальні, тестові, тренінгові, розвивальні, розважальні);
- формою (танці, інтелектуальні, естафети, тренінги);
- місцем і умовами проведення (рухливі на відкритому повітрі, кімнатні, комп'ютерні);
- швидкістю і часом проведення (сезонні, ігри-хвилинки, короткочасні, тривалі);
- рівнем організації (спонтанні, керовані, стихійні);
- ступенем активності (малорухомі, рухомі, «сидячі»);
- наявністю реквізиту (з реквізитом, без реквізиту).*

Для *комплексних ігор* характерним є поєднання навчання, гри, виховання і розваги. Комплексні ігри в початковій школі є засобом пізнання довкілля і себе в ньому, усвідомлення дітьми мети своєї діяльності, опредмечування абстрактних понять, розвитку творчої уяви і здібностей. Більшість вчителів/ок використовують комплексні ігри,

* Янченко В. Класифікація ігор, які використовуються в початковій школі [Електронний ресурс] / В. Янченко. – Режим доступу : <http://ped-kopilka.com.ua/blogs/vera-janchenko/-irga-i-e-psihiologicheskie-mehanizmy-vozdeistvija-na-mladshih-shkolnikov.html>

як засіб цілеутворення педагогічної діяльності, розвитку творчої уяви і творчих здібностей учнів/иць. Від гри до гри повинні змінюватися цілі, завдання, сюжети, ситуації. Так поступово цікава комплексна гра переростає в справжню освітньо-пізнавальну діяльність.

Особливістю *сюжетно-рольових ігор* є опора на сценарій, сюжет, згідно з яким розподіляють ролі між учасниками/ицями. Такі ігри пов'язані зі сферою людських стосунків, оскільки своїм змістом відтворюють цей аспект дійсності. У цих іграх діти намагаються по-своєму відтворити дії, взаємини дорослих, створюючи спеціальні ігрові ситуації. Сюжетна рольова гра є динамічним феноменом, її розвиток виявляється насамперед у виникненні нових сюжетів — втілених у певних подіях образних відтворень, задумів. В основі такого виду гри можуть бути книжкові, вигадані, фантастичні, шкільні, навчально-виховні сюжети тощо. Під час гри учні/иці ознайомлюються з великим діапазоном людських почуттів і взаємостосунків, вчаться розрізняти добро і зло. Завдяки грі у дітей формується здатність виявляти свої особливості, визначати, як вони сприймаються іншими, й виникає потреба будувати власну поведінку з урахуванням можливої реакції інших. Вагомі результати мають творчі сюжетно-рольові ігри, до яких відносять: наслідувальні, режисерські, ігри-драматизації, ігри-мрії.

Для *тематичних рольових ігор* характерним є наявність сюжету, який розвивається самостійно, а задана лише тема гри. Тут можуть бути ігри трьох типів: ігри з готовими чіткими правилами; ігри з «вільними» правилами, які встановлюються в ході їх проведення; ігри з вільною ігровою стихією, основою на імпровізації. Рольова гра — це імітація будь-якої діяльності в тих або інших штучно створених ситуаціях, які моделюють будь-який процес і головне — відносини. Наприклад: ігри-свята; ігрові свята; ігровий фольклор; театральні ігрові дійства; ігрові тренінги і вправи; ігрові анкети, опитувальники, тести; ігрові імпровізації; змагання, суперництва, конкурси, естафети; ігрові звичаї; розіграші, сюрпризи; карнавали, маскаради, ігрові аукціони тощо. У ході проведення тематичних ігор учитель/ка може ставити перед собою мету: знайомство, згуртування дитячого колективу, а також опора на пізнавальність або розваги.

Ігри-свята побудовані за сюжетом однієї відомої гри, в якій кожен учасник/иця отримує певні ролі. Такі ігри

організують до традиційних свят у шкільному колективі («Абетки», «Хочу все знати», «Родинні традиції» тощо).

Тематичним є також ігровий фольклор, як форма позаурочної діяльності. Такий вид ігор побудовано на основі традиційних народних дитячих ігор, які допомагають відтворювати народні фольклорні традиції (ігри-забавлянки, лічилки, ігри до календарних свят тощо).

Театральні ігрові діїства для учнів/иць початкової школи можуть влаштуватися у процесі свят (інсценування, вертеп, зустріч весни, подорожі до традицій народних театрів тощо).

У тематичних іграх використовують також ігрові імпрізації, а саме: театральні імпрізації, інсценізації з імпрізацією, поетичні імпрізації тощо.

Найуживанішим видом тематичної ігрової діяльності стали конкурси. Конкурс розглядається, як дієво-практична форма позаурочної роботи, яка передбачає стимулювання й активізацію різнобічної діяльності вихованців через змагання, суперництво. Завданнями конкурсів є: задоволення прагнення щодо самоствердження; створення ситуації успіху для підвищення самооцінки учнів/иць, їхнього особистісного зростання; організація змістовного дозвілля; стимулювання різноманітної діяльності учнів/иць; формування почуття товариської взаємодопомоги, дружби, колективізму; виховання наполегливості, відповідальності, вміння долати труднощі; розвиток творчих здібностей тощо.

У процесі проведення конкурсів використовують естафети.* Естафети розглядають, як спільну діяльність груп дітей, яку здійснюють послідовно, згідно із сюжетом, сценарієм. Розповсюдженими є спортивні естафети, але також є естафети добрих справ, імпрізаційні тощо.

Достатньо поширеним явищем стало проведення *рухливих ігор* (спортивних, моторних, експромтних, ігор-розваг, рухливих пластичних імпрізацій тощо). У ході проведення фізичних рухливих ігор розвиваються й удосконалюються не тільки фізичні якості, а й важливі риси характеру — цілеспрямованість, воля, активність, спостережливість,

---

* Кондрашова Л. В. Методика організації виховної роботи в сучасній школі : навч. посіб. / Л. В. Кондрашова, О. О. Лаврентьева, Н. І. Зеленкова. — Кривий Ріг : КДПУ, 2008. — 187 с.

уважність та ін. Під час рухливих ігор формуються міжособистісні стосунки учасників/иць колективу.

Метою *дидактичних ігор* є навчання в грі. Під час їх проведення створюють сприятливі умови для формування творчих і розумових здібностей дітей. Такі ігри дають змогу відтворювати реальність через ігрові моделі ситуацій, розвивають фантазію, інтелект, творчість, допитливість. У процесі гри в учнів/иць формується звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються.

У цілому позаурочна ігрова діяльність є найбільш доступною і цікавою для пізнання світу, отримання нових знань і навичок, вражень і емоцій.*

На замітку вчителю: **нормативна база позаурочної діяльності**

Організація позаурочної діяльності в закладах загальної середньої освіти ґрунтується на низці нормативно-правових актів. Виховний процес у початковій школі відбувається на засадах гуманної, особистісно зорієнтованої, національно-визначеної освіти відповідно до чинних нормативних документів. Розглянемо їх перелік.

Конституція України.

Конвенція про права дитини (ратифікована постановою Верховної Ради України «Про ратифікацію Конвенції про права дитини» від 27.02.91 р. № 789-XII).

Закони України:

«Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII;

«Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 р. № 463-IX;

«Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III;

«Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV.

Укази Президента України:

«Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року» від 12.03.2021 р. № 94/2021;

«Про Стратегію національно-патріотичного виховання» від 18.05.2019 р. № 286/2019;

---

* Янченко В. Класифікація ігор, які використовуються в початковій школі [Електронний ресурс] / В. Янченко. – Режим доступу : <http://ped-kopilka.com.ua/blogs/vera-janchenko/-irga-i-e-psihiologicheskie-mehanizmy-vozdeistvija-na-mladshih-shkolnikov.html>

«Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді» від 30.09.2010 р. № 927/2010.

Постанови Кабінету Міністрів України:

«Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» 21.02.2018 р. № 87;

«Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» від 21.08.2013 р. № 607.

Розпорядження Кабінету Міністрів України:

«Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 14.12.2016 р. № 988-р.

Накази Міністерства освіти і науки України:

«Про затвердження Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти» від 06.09.2000 р. № 434;

«Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України» від 22.05.2018 р. № 509.

Листи Міністерства освіти і науки України:

«Деякі питання організації виховного процесу у 2021/2022 н. р. щодо формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок» від 16.07.2021 р. № 1/9-362;

«Про окремі питання діяльності закладів загальної середньої освіти у новому 2021/2022 навчальному році» від 28.08.2021 р. № 1/9-433;

«Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти у 2021/2022 навчальному році» від 30.08.2021 р. № 1/9-436;

«Щодо нагальних питань впровадження Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 08.04.2020 р. № 1/9-201;

«Про організацію роботи середньої загальноосвітньої школи повного дня і групи продовженого дня» від 27.06.2001 р. № 1/9-245.

Концепції, стратегії, програми:

Концепція Нової української школи (ухвалена рішенням Колегії МОН від 27.10.2016 р.);

Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей (рекомендована Вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України, протокол № 6 від 02.07.2018 р.);

Глобальна програма дій з освіти в інтересах сталого розвитку (ЮНЕСКО, 2014);

Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді (затверджена наказом МОН від 16.06.2015 р. № 641);

Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 р. (затверджена постановою КМУ від 30.05.2018 р. № 453);

Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах*.

Нормативні документи, зокрема Державний стандарт початкової освіти, регламентуючи свободу педагогічних спільнот у виборі шляхів навчання, виховання і розвитку школярів/ок, відкривають можливість вибору та створення власного навчального забезпечення освітнього та позаурочного процесу.

МАРШРУТ 2.

Партнерська взаємодія учасників і учасниць освітнього процесу

Нова українська школа про партнерську взаємодію учасників і учасниць освітнього процесу

Основою Нової української школи є орієнтація на дитину, виховання цінностей, педагогіка партнерства між школою та батьками, школою та дітьми, школою та суспільством. Педагогіка партнерства базується на ідеях відомих педагогів та вчених.

Це насамперед ідея *добровільного навчання* (Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинський, С. Лисенкова, В. Шаталов), тобто виключення всіх примусових засобів з педагогічних процесів і наявність ціннісного, гуманного ставлення до дитини. Крім того, вчитель/ка має володіти знаннями

* Формування в учнів основної школи національно-культурної ідентичності в контексті сучасних полікультурних впливів : посіб. / [І. Д. Бех, О. М. Докукіна, С. Д. Федоренко, І. М. Шкільна, К. О. Журба]. — К., 2019. — 114 с.

з психології про особливості дитячого віку, знати *гуманістичні засади* педагогіки в процесі навчання. Знайомство з теорією гуманної педагогіки, перегляд уроків педагогів, що дотримувались принципу гуманності, участь у тренінгах з різними видами взаємодії сприяють засвоєнню необхідних знань та навичок вчителя/ки.

Ідея мети (С. Лисенкова, В. Шаталов) полягає в поставленні складної мети перед учнями/цями та допомозі вчителя/ки в правильному скеруванні учнів/иць на її досягнення. Включення педагога в робочий процес творчих груп, розробка та впровадження інноваційної діяльності сприяє ефективній підготовці вчителя/ки до неї.

Ідея опору (Є. Ільїн, І. Іванов, С. Лисенкова, В. Шаталов) полягає в опорних знаках для учнів/иць, що сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню матеріалу. Вміння вчителя/ки систематизувати та моделювати інформацію є однією з найважливіших професійних якостей.

Ідея вільного вибору (Ш. Амонашвілі, І. Волков, С. Лисенкова, В. Шаталов) полягає у вільному виборі дитиною завдань, тем чи творів. Професійна діяльність має здійснюватися за принципами демократичності та розвитку в дитини вміння взаємодіяти з однолітками.

Ідея випередження (І. Волков, С. Лисенкова, Б. Нікітін, В. Шаталов) полягає в поданні складного матеріалу шляхом його об'єднання в блоки для ефективного засвоєння учнями/цями під час декількох уроків. Це розвиває прогностичні якості педагога, почуття відповідальності, що супроводжуються ефективним стратегічним плануванням.

Ідея великих блоків (І. Волков, І. Іванов, В. Шаталов, М. Щетинін) полягає в тому, що за допомогою великого обсягу матеріалу встановлення логічних зв'язків є легшим. Це спрямовується на підтвердження глибоких знань того чи іншого матеріалу та вміння його систематизувати, володіти прийомами інтеграції матеріалу.

Ідея відповідної форми (І. Волков, Є. Ільїн, В. Шаталов) ґрунтується на здатності вирішувати завдання творчого характеру, володіння новітніми технологіями. Ідея реалізується завдяки розширенню знань предмета, перегляду занять за допомогою інтерактивних технологій.

Інтелектуальне поле класу (І. Волков, С. Лисенкова, В. Шаталов, М. Щетинін) полягає у створенні певних цілей

та цінностей, що сприятимуть розвитку здібностей дітей, їх творчого підходу до діяльності.

Ідея самоаналізу (Ш. Амонашвілі, Є. Ільїн, І. Іванов, В. Караковський, В. Шаталов, М. Щетинін) ґрунтується на аналізі та оцінюванні колективом діяльності кожного з учнів/иць за умови, що педагог володіє прийомами рефлексії, здатністю до емпатії, прийомами аналізу власної діяльності та самопізнання.*

Нова українська школа покликана плекати національну ідентичність, виховувати відповідальність не лише за себе, а й за розвиток і добробут країни та людства загалом. Виховання в цьому значенні — це цілісний, постійний і наскрізний процес формування духовно-моральної особистості, розвитку таких рис характеру і якостей, що необхідні державі, суспільству та самій особистості.

Виховний пріоритет на сьогодні — сформуванню в дітей уявлення про світ і суспільство, спираючись на загальнолюдські та духовні цінності. Пошук наскрізних цінностей у Новій українській школі має відбуватися на основі пізнання природи цінностей та їхнього впливу на особистість. Варто посилити увагу до зростаючої особистості учня/иці Нової української школи у світі духовних і національних цінностей. Тобто в дітей і учнівської молоді маємо сформувати і розвинути патріотизм та відповідальну діяльність, повагу до гідності, прав, свобод, законних інтересів людини, доброти, а також екологічну культуру, милосердя, толерантність, терпимість, шанобливе ставлення до сім'ї тощо.**

Варто пам'ятати про сучасні пріоритети організації освітнього процесу в початковій школі.*** Розглянемо їх детальніше.

Пріоритет 1. Дитиноцентризм:

- розвиток психофізіологічних особливостей і потреб, індивідуальних стилів, темпу, освітніх траєкторій учнів/иць;
- формування загальнолюдських цінностей;
- свобода вибору власної освітньої траєкторії;

* Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підруч. / Л. В. Артемова. — К. : Либідь, 2006.

** Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. — К., 2018. — 40 с. (Керівник програми І. Д. Бех — дійсний член НАПН України, д-р псих. наук, проф., дир. Ін-ту проблем виховання НАПН України).

*** Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. — K. : Litera LTD, 2018. — 160 s.

- підтримка життєвого оптимізму;
- розвиток самостійності;
- плекання творчості й допитливості.

Пріоритет 2. Визнання цінності дитинства:

- відповідність вимог віковим особливостям;
- визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру;
- урахування цінностей та інтересів дитини з метою формування в неї основ життєвої компетентності;
- обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність дитини.

Пріоритет 3. Радість пізнання:

- пізнавальний процес, який приносить радість дитині;
- обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на творчість і дослідницьку діяльність.

Пріоритет 4. Презумпція талановитості дитини:

- не допускається будь-яких форм дискримінації учнів/иць та відокремлення дітей на підставі попереднього відбору;
- утвердження демократичних цінностей;
- людська гідність / свобода / відповідальність;
- інклюзія.

Пріоритет 5. Розвиток особистості та умов для її формування:

- замість «навченої безпорадності» — плекання незалежного мислення;
- навчання як справлятися зі стресом та напруженням;
- вирішення педагогічних задач в атмосфері психологічного комфорту і підтримки;
- неупереджене та справедливе ставлення до кожної дитини, подолання будь-яких форм дискримінації;
- плекання в учнів/иць гідності, оптимізму, сильних рис характеру і чеснот.

Пріоритет 6. Плекання про здоров'я дітей:

- формування здорового способу життя;
- створення умов для фізичного й психоемоційного розвитку.

Пріоритет 7. Безпека:

- перетворення школи на безпечне середовище, де немає місця насильству та цькуванню.

Щоб педагогічний вплив на молодших школярів/ок був ефективним, пропонуємо подбати про такі умови

педагогічної взаємодії: гуманність; цілісність і системність освітнього процесу; особистісну спрямованість; наступність з основною школою; співпрацю учителів/ок, які працюють у конкретному класі; взаємоузгодженість вимог школи і родини до виховання і розвитку дітей.

Для реалізації цих умов необхідно, щоб зміст, методи навчання і виховання, ритм уроку, режим дня і тижня, етика спілкування, робота з батьками, дизайн середовища — усе працювало на дитячі потреби, сприяло розвитку дитячих здібностей, не шкодило фізичному і психічному здоров'ю. Важливо зберігати цілісність впливу системи виховання вчителя/ки у класі, вихователя — у групі продовженого дня, де мають бути створені умови для задоволення потреб дітей працювати в індивідуальному темпі, займатися у вільний час справами за інтересами.

Загальна ідеологія нового Державного стандарту початкової освіти, націленість організації навчальної діяльності на досягнення основних очікуваних результатів освіти висуває особливі вимоги і до відбору освітніх технологій. Відповідають особливостям нових вимог такі педагогічні підходи та освітні технології:

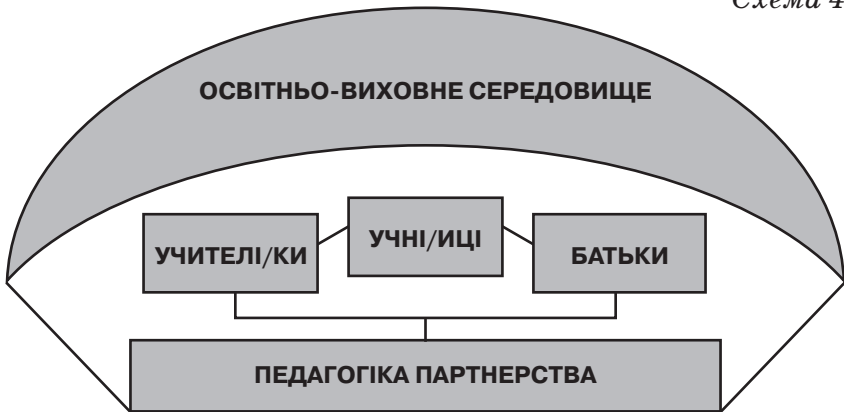
- особистісно-діяльнісний підхід, який включає не тільки орієнтацію на розвиток дитини, а й спонукання до активної діяльності;
- педагогіка партнерства;
- диференціація навчання;
- створення навчальної проблемної ситуації;
- проектна діяльність;
- технологія формувального оцінювання;
- інформаційно-комунікаційні технології тощо.

Партнерська взаємодія — це узгоджена діяльність учасників освітнього процесу, спрямована на досягнення спільних цілей, результатів і вирішення важливих завдань.

Концепція Нової української школи наголошує, що кожна дитина неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія Нової української школи — допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем/кою, дитиною і батьками. Педагогіка партнерства і компетентнісний підхід є основою для *нового освітнього середовища* Нової української школи.

Нове освітнє середовище базується на використанні новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Вони підвищують ефективність роботи педагога, управління освітнім процесом, і водночас уможливають індивідуальний підхід до навчання. Нова українська школа діє за підтримки електронної платформи, що містить електронні підручники і навчальні курси для дітей і вчителів/ок. Цінності і принципи педагогіки партнерства сьогодні покладено в основу Державних стандартів освіти, оновленої системи професійного розвитку вчителя/ки, сучасної державної освітньої та кадрової політики (відбір та оцінювання педагогів).^{*} На схемі 4 представлено взаємодію учасників/иць освітнього процесу, що ґрунтується на засадах партнерства, як провідної лінії Нової української школи.

Схема 4

Нова школа працює на засадах педагогіки партнерства, в основі якої спілкування, взаємодія і співпраця між учителем/кою, дитиною і батьками. Саме вони, об'єднані спільними цілями і прагненнями, є добровільними й зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками/ицями освітнього процесу, відповідальними за результат. Педагогіка партнерства — це чітко визначена система взаємовідносин всіх учасників/иць освітнього процесу, яка:

- організовується на принципах добровільності та спільних інтересів;

^{*} Концепція Нової української школи (ухвалена рішенням Колегії МОН від 27.10.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

- ґрунтується на повазі і рівноправності всіх учасників/иць, дотримуючись визначених норм (права та обов'язки) та враховуючи ціннісні орієнтири кожної із сторін;
- передбачає активне включення всіх учасників/иць у реалізацію спільних завдань та готовність брати на себе відповідальність за їх результати.

Педагогіка партнерства ґрунтується на таких *принципах*:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах;
- діалог — взаємодія — взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).*

Співпраця учителя/ки та дітей, партнерство на уроці, спільний процес пізнання і відкриттів, постійне створення ситуації успіху — ось складові самореалізації дитини в освітньому середовищі. Для цього вектор діяльності має бути спрямованим на виховання готовності кожного учня/ці до визначення свого місця в житті, успішного розвитку і реалізації своїх вмінь та інтересів.

Критерії, що визначають ефективність ідеї розвитку стосунків партнерства, як найпродуктивнішої системи відносин в умовах педагогічної взаємодії:**

- сформована професійно-особистісна готовність педагога до гуманізації освітнього середовища;
- відкритість, тобто практично повна відсутність маніпуляцій за умови ясності цілей дій обох сторін;
- позитивна взаємозалежність суб'єктів міжособистісної взаємодії (усвідомлення спільної мети, наявність загальних ресурсів, докладання спільних зусиль для вирішення проблем);
- право на автентичність кожного учасника/иці педагогічної взаємодії;

* Концепція Нової української школи (ухвалена рішенням Колегії МОН від 27.10.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

** За матеріалами <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/NEW-SCHOOL.pdf>

- усвідомлення індивідуальної та групової відповідальності (внутрішня і зовнішня мотивація спільної діяльності суб'єктів);
- можливість задовольняти основні міжособистісні потреби в процесі спільної діяльності і спілкування;
- підтримуюча взаємодія, що забезпечує сприятливий психологічний клімат взаємодії;
- високий рівень розвитку соціальних умінь і навичок спілкування;
- рефлексивний аналіз власної поведінки в контексті соціальної поведінки інших суб'єктів тощо.

Взаємодія батьків, дитини, педагога і керівника школи має бути незамінною для формулювання індивідуальних освітніх траєкторій та втілення їх в індивідуальних навчальних планах кожного учня/ці. Така можливість передбачена новим законом «Про освіту» і деталізована у профільному законі «Про повну загальну середню освіту».

Для того щоб освітнє виховне середовище сприяло самореалізації учнів/иць початкової школи, робота повинна бути спрямована на:

- розвинення здібності критичного мислення й незалежного висловлювання;
- поповнення знань у сферах, які цікаві учневі/иці й розкривають перед ними нові горизонти пізнання;
- розвинення спроможності приймати самостійні рішення;
- опановування необхідними навичками з основних навчальних предметів;
- повагу до освіти;
- розвиток власного емоційного інтелекту;
- отримання необхідної індивідуальної педагогічної підтримки;
- розвинення самосвідомості кожного учня/иці, як самостійної особистості і як учасника/иці колективу;
- збереження і зміцнення морального, фізичного і психічного здоров'я дітей;
- сприяння взаємоузгодженню зовнішніх потреб та внутрішніх мотивів до саморозвитку та самореалізації всіх учасників/иць освітньо-виховного процесу.*

---

* Скиба М. Краще разом. Що таке педагогіка партнерства і навіщо вона в НУШ [Електронний ресурс] / М. Скиба. – Режим доступу : <https://nus.org.ua/articles/pedagogika-partnerstva-shho-tse-take-ta-yak-zrozumity-chy-vona-ye-u-shkoli/>

Індивідуальна освітня траєкторія в Законі України «Про освіту» пояснюється, як персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача/ки освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем/кою освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.* Індивідуальна освітня траєкторія в Новій українській школі розуміється, як певний перелік обов'язкових предметів, а далі діти за своїми вподобаннями або рекомендаціями психологів, педагогів, враховуючи думку батьків, обирають кілька предметів.**

Виховуємо на цінностях

В «Енциклопедії освіти» поняття «зміст виховання» трактується, як «науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, природи, мистецтва, самої себе»***.

В. Сухомлинський був переконаний, що «на любові до дітей тримається світ». В усі епохи кращі педагоги саме цю думку вважали головною у справі виховання. «Що саме головне було в моєму житті? Без роздумів відповідаю: любов до дітей», — писав В. Сухомлинський у монографії «Серце віддаю дітям». Видатний педагог ХХ ст. «соком мозку і кров'ю серця» творив себе, як гуманіста, людину культури, різнобічної освіченості, ростив колектив педагогів-одномудців, будував і удосконалював життя школи, зробивши її вогнищем духовно-морального становлення особистості. Однією з головних педагогічних ідей вченого було виховання через цінності.

* Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#top>

** Марковська М. Навіщо освітні траєкторії й чому вони неможливі за нової програми для 5–9 класів. Пояснює директор школи [Електронний ресурс] / М. Марковська. — Режим доступу : <https://nus.org.ua/articles/navishho-osvitni-trayektoriyi-j-chomu-vony-nemozhlyvi-za-novoyi-programy-dlya-5-9-klasiv-royasnyuye-dyktor-shkoly/>

*** Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008.

Що таке цінності? Що найперше цінують діти XXI ст.?

На ці питання є відповідь у педагогічній літературі. Існує два основних визначення поняття:

1) *цінності* — все те, що має значимий характер, тобто всі результати і продукти духовної діяльності;

2) *цінності* — ідеологія, цілі, уявлення про прекрасне та істинне.

У сучасній культурі також існує поняття пріоритетних, загальнолюдських, вищих цінностей — це правда, краса, мета, гармонія, активність, унікальність, досконалість, потреба і необхідність, завершеність, справедливість, порядок, простота, багатство, спокій, свобода, гра, самодостатність.

Структуру цінностей можна представити в такому вигляді:

Цінність	Ідеал	Досконалий образ, що визначає діяльність людини
	Норма	Внутрішнє прийняте зобов'язання
	Принцип	Керівна ідея, основне правило діяльності
	Мета	Передбачення результату, механізм інтеграції дій людини, що зводить їх в систему і визначає напрям дій людини
	Ставлення	Оцінювання явища в системі
	Значення	Визначення сенсу, завдяки якому відбувається оцінювання

Цінності мають дві форми існування:

1) як ідеал, культурно-схвалюваний зразок, тобто людина цінності знає і приймає;

2) як ціннісні орієнтації — частина суб'єктивного світу людини, його надбання, тобто цінність прожитого людиною, привласнена в результаті особистого досвіду, драматичних переживань, значимих відносин.

Формування ціннісних орієнтацій — процес досить складний, який має тимчасову протяжність, нелінійний за своєю суттю. Він включає такі етапи: пред'явлення цінностей людині; усвідомлення особистістю цінності прийняття; реалізація ціннісних орієнтацій у діяльності, спілкуванні і поведінці; закріплення в статусі якості особистості та актуалізація в ціннісних ситуаціях.

Процес формування цінностей — це внутрішній, інтимно-особистісний процес ціннісного становлення людини, шлях його особистісного самовизначення. У наукових джерелах ми знаходимо визначення, що *виховання* — це актуалізація людської якості в людині, яка відбувається *в діалозі вихователя і вихованця*.*

Отже, мету виховання можна визначити, як дію, спрямовану на формування рефлексивного, творчого, морального ставлення до власного життя у співвідношенні з життям інших людей.

Мета, сформульована таким чином, для вчителя/ці вглядає дещо незвично, оскільки виражає відмову від деякого стандарту вихованості (у вигляді фіксованих норм поведінки). Виховання сьогодні — це, перш за все, робота з цінностями, системою відносин людини, її емоційно-вольовою та рефлексивними сферами, з усім тим, що дає змогу людині усвідомлювати, оцінювати і вдосконалювати себе, визначаючи при цьому головним критерієм власних дій і вчинків совість.

Сьогодні в освітній установі виховна робота (робота з цінностями і сенсами життя) вже не може розглядатися, як набір певних заходів, додаткових стосовно навчальної діяльності. Вона є невід'ємною частиною цілісного освітнього процесу, пронизує всі форми взаємовідносин і взаємодій між його суб'єктами.

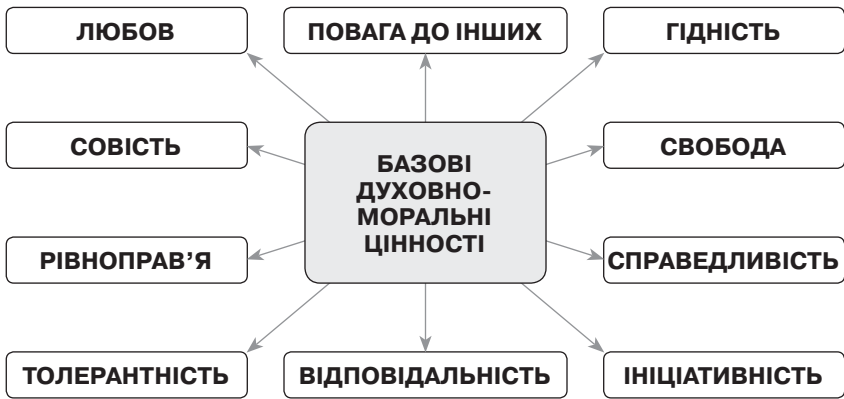
У сучасній освіті поступово формується ціннісний контекст змісту освіти, який складається з усвідомлення, актуалізації, свідомого проектування і цілеспрямованої реалізації цінностей у процесі педагогічної діяльності.

Моральні цінності (схема 5) є інтегративним, стрижневим утворенням у ціннісному ставленні людини до себе та інших, ознаками якого є спрямованість на прояв в учнів/иць власної гідності, поваги до інших і відповідальності за вчинки у своєму житті, готовність здійснювати моральний вибір та керуватися ним у повсякденній діяльності й спілкуванні.**

* Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. — К., 2018. — 40 с. (Керівник програми І. Д. Бех — дійсний член НАПН України, д-р псих. наук, проф., дир. Ін-ту проблем виховання НАПН України).

** Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. — К., 2018. — 40 с. (Керівник програми І. Д. Бех — дійсний член НАПН України, д-р псих. наук, проф., дир. Ін-ту проблем виховання НАПН України).

Схема 5

Любов виступає основою сучасного виховання, стрижнем людського життя, критерієм затребуваності, визначаючи його сутність і сенс. Надзвичайного значення любов набуває в кризові періоди життя особистості, визначаючи її життєвий вибір: самотворення чи саморуйнування. У підлітковому та старшому шкільному віці любов є життєвим пріоритетом, що визначає ідеали, цілі і духовні шукання дітей цього віку.

У вихованні виділяють такі типи любові:

- *любов до батьків/дітей* — любов до дітей виступає умовою повноцінного виховання, розвитку і саморозвитку дитини в сім'ї, внутрішньою духовною потребою незалежно від її віку, що має поєднуватися з розумною вимогливістю до неї. Синівська і дочірня любов базується на родинних почуттях і є відповіддю на тепле і дбайливе ставлення до дітей, піклування, виховання;
- *любов до Батьківщини, народу* — важлива складова світогляду і виявляється у патріотизмі, сформованості національної гідності, національно-культурної ідентичності, прив'язаності до своєї Вітчизни;
- *любов до себе* — піклування та збереження власного життя і ствердження власної індивідуальності, здатності протистояти маніпулюванням чи прагненням використовувати себе.

Повага до інших виявляється в прагненні бути порядними в усіх своїх вчинках і діях. Глибинний зв'язок поваги до інших й власної гідності втілено у словосполученні «гідний поваги». Кожна людина має власну гідність і саме тому

гідна поваги. Без поваги один до одного не може існувати соціум, не розвиваються ані службові, ані товариські, ані сімейні взаємини. Кожна людина прагне, щоб до неї ставилися з повагою. І цьому допомагають правила ввічливості, вироблені людством. Повагою один до одного повинна бути наповнена атмосфера сім'ї. Повага до інших означає визнання цінності іншої людини.

Гідність — це інтегральна цінність (надцінність), що охоплює: самоповагу, самооцінку, самоконтроль, самовдосконалення. Власна гідність відображає значимість кожної конкретної людини, як моральної особистості, а також визначає свідоме ставлення людини до самої себе та ставлення до неї з боку інших і суспільства загалом. Гідність також виражає уявлення про цінність кожного індивіда, який або реалізував себе, або може реалізувати в майбутньому. Гідність функціонує, як внутрішня умова діяльнісного ставлення до дійсності, тоді як самоповага виключає бездіяльність.

Відповідальність є усвідомленою свободою конкретної особистості в прийнятті моральних рішень, виборі цілей та адекватних засобів їх досягнення. Відповідальність ні в якому випадку не суперечить особистій свободі, вона є логічним її виявом, детермінантою діяльності та поведінки, що визначає життєдіяльність і поведінку особистості, її життя в соціумі. Суть відповідальності полягає не лише в завданні, яке людина має виконати, не у вчинку, якого вимагають від неї певні обставини чи суспільні норми, а насамперед у тих діях, які вона могла б здійснити.*

Існує чотири основні сфери прояву відповідальної поведінки особистості:

- 1) у системі «Я — інші»;
- 2) життєвиявлення та самоствердження «Я» (праця, пізнання, матеріальне життя);
- 3) інші особи і групи (діти, родичі, сім'я та ін.);
- 4) функціонування, становлення і саморозвиток «Я».

Відповідальність відображає не лише ставлення до інших, а й до себе, і характеризує самовідповідальність.

Совість, як вияв моральної самосвідомості, є важливим інструментом моральної самооцінки індивідом власних

* Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. — К., 2018. — 40 с. (Керівник програми І. Д. Бех — дійсний член НАПН України, д-р псих. наук, проф., дир. Ін-ту проблем виховання НАПН України).

вчинків. Сівість виступає ядром моральної самосвідомості і показником рівня її соціальної моральної зрілості. Водночас, сівість — це здатність особистості самостійно формулювати моральні обов'язки і реалізовувати моральний самоконтроль, вимагати від себе їх виконання і оцінювати здійснювані нею вчинки. Сівість — це одне з виражень моральної самосвідомості особистості. Отже, це певна субстанція, здатна апелювати до наших почуттів і емоцій, волі й розуму, спонукаючи нас діяти відповідно до того, що ми вважаємо добрим і правильним.

Толерантність характеризується здібністю ставитися з терпінням до інтересів, переконань, вірувань, звичок і поведінки оточуючих. Толерантна людина завжди виявляє ціннісне ставлення до людини незалежно від її переконань, віросповідання, національної приналежності. Проявами толерантності є доброзичливість, повага, чуйність, тактовність, делікатність, великодушність, які пов'язані з емпатійністю дитини, її здатністю до співпереживання, співчуття, співрадісті. Толерантність передбачає гуманне ставлення до людей з різним світоглядом і упереджує будь-які конфлікти між людьми.

Свобода є найважливішою моральною цінністю у житті як особистості, так і нації, без якої ставиться під сумнів саме існування. Особистість, позбавлена свободи, не має цілей і не бачить перспектив свого подальшого існування. Втрата свободи перетворює людину на засіб або спонукає до боротьби за свободу, навіть якщо її ціною буде життя.

Важливо аби свобода дітей була спрямована на розширення їхніх можливостей, відповідальності, здатності приймати рішення, а не на задоволення непомірних або імпульсивних бажань і потреб, що може призвести до свавілля. Осягаючи свободу в процесі свого життя, учні/иці прагнуть самореалізації та самоствердження у тій діяльності, яка їм найбільше подобається. У стінах школи діти здобувають важливий досвід свободи вибору, шкільного самоврядування, що не може існувати без відповідальності.

Справедливість разом з гідністю, свободою є найбільш значущою моральною цінністю виховання і соціалізації особистості, що виступає основною умовою і базовим принципом побудови суспільства, людських стосунків. Уявлення про справедливість реалізуються через функції: пізнання (оцінювання), регуляції (емоційний стан,

поведінка), самоставлення (самооцінювання і самоефективність). Справедливість протистоїть свавіллю, моральній кривді, зазіханням на духовні і моральні цінності. В умовах свавільного використання заохочення і покарання справедливості немає місця. Несправедливістю є також і зрада.

Рівноправ'я характеризує міжкультурну взаємодію, відносини між різними народами й етносами на основі визнання їхніх здобутків, прав і свобод. Рівноправ'я покликане зберігати баланс і коректність взаємодії різних представників культур, зважаючи на їхні етнічні, особистісні та загальні інтереси.

Ініціативність виявляється у стійкому прагненні особистості до ініціації, генерації ідей, творчості, самостійності, а також у діяльній активності для досягнення певної мети, її вміннях ставити перед собою нові задачі та втілювати їх без додаткового спонукання, знаходити нові, нешаблонні рішення і засоби їх здійснення.*

Як побудувати виховне освітнє середовище в початковій школі

Базуючись на основних засадах Нової української школи, компетентнісному, інтеграційному, діяльнісному підходах та досвіді організації діяльності закладів загальної середньої освіти, сучасне освітнє виховне середовище будуватиметься з урахуванням потреб, запитів дітей і батьків, традицій та інновацій закладів освіти, педагогічної спроможності і творчого потенціалу педагогічного колективу.

У Концепції визначено компоненти, якими держава та місцева громада мають забезпечувати успішну організацію освітньо-виховного процесу, а саме: вмотивований учитель/ка має свободу творчості і розвивається професійно; децентралізація та ефективне управління надаватимуть школі реальну автономію. Нова структура школи дає змогу гарно засвоїти новий зміст і набуті компетентності для життя. Справедливий розподіл публічних коштів гарантує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти: сучасне освітнє середовище забезпечує необхідні умови, засоби і технології для навчання

* Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. — К., 2018. — 40 с. (Керівник програми І. Д. Бех — дійсний член НАПН України, д-р псих. наук, проф., дир. Ін-ту проблем виховання НАПН України).

учнів/иць, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу.*

Основні складники виховного освітнього середовища закладу загальної середньої освіти та виховного простору сучасного учня/иці

Виховне освітнє середовище закладу загальної середньої освіти — це середовище безпосереднього і опосередкованого впливу на дитину в закладі освіти в сукупності матеріального і духовного забезпечення освітнього процесу, що створює сприятливі умови для особистісного і соціального розвитку учнів/иць, розкриття їхніх здібностей, збагачення позитивного досвіду міжособистісної взаємодії, ціннісно-орієнтованої діяльності.

Суб'єкти виховного освітнього середовища закладу загальної середньої освіти — педагоги і учні/иці всіх вікових груп.

Виховний простір сучасного учня/иці — це мережа закладів загальної середньої освіти всіх форм власності (загальної середньої та позашкільної освіти), сімейне середовище, вуличне середовище, зона дії засобів масової інформації та комунікаційних технологій.

Розглянемо з чого складається виховне освітнє середовище початкової школи (схема 6).

Схема 6

- 1 — виховне освітнє середовище закладу загальної середньої освіти;
 2 — виховний простір учня/иці;
 3 — ціннісні орієнтири школяра/ки.

* Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. — K. : Litera LTD, 2018. — 160 s.

Основною інновацією Нової української школи у виховній позаурочній діяльності є взаємодія всіх учасників/иць на засадах педагогіки партнерства, яка побудована на:

- прагненні до духовної спільності педагога і дитини;
- підтримці кожної шкільної родини, які об'єднані спільними цінностями;
- не примушенні до навчання учнів/иць, а на формуванні оптимальних умов для навчання і розвитку;
- взаємодії, вірі у вміння і здібності дитини в успішному засвоєнні знань;
- прагненні підтримки успіхів школярів/ок в освітньому виховному процесі тощо.

Хто є учасниками/ицями виховного освітнього процесу в початковій школі?

В освітньому середовищі відбувається взаємодія всіх суб'єктів освітньої виховної діяльності. Основними учасниками виховного освітнього процесу сучасної початкової школи є діти, педагоги, батьки, працівники позашкільля тощо.

Поради вчителю/ці щодо організації ефективної взаємодії учасників/иць освітнього процесу

- ❖ Будуйте взаємодію на принципах співпраці, партнерства, співучасті, діалогу.
- ❖ Встановлюйте довірливу атмосферу в навчанні.
- ❖ Сприяйте розвитку у дітей самостійності, вміння формувати та відстоювати власне судження.
- ❖ Розвивайте у школярів/ок здатність до самоконтролю і рефлексії.
- ❖ Встановлюйте дружні стосунки учнів/иць один з одним.
- ❖ Сприяйте формуванню дружнього середовища.
- ❖ Виховуйте повагу вчителя/ки і батьків до особистості дитини.
- ❖ Будуйте освітньо-виховний процес на засадах рівного партнерства всіх учасників/иць навчального процесу.

Педагогіка партнерства

В освітньому середовищі відбувається взаємодія всіх суб'єктів навчальної діяльності. *(Перегляньте відео за посиланням у таблиці за QR-кодом «Корисні посилання»)*. Така взаємодія передбачає принципи співпраці, партнерства,

співучасті, діалогу. Довірлива атмосфера навчання сприяє розвитку у дітей самостійності, вміння формувати та відстоювати власне судження, розвиває самоконтроль і здатність до рефлексії. Педагогіка партнерства передбачає не тільки повагу учнів/иць до вчителя/ки, а й дружні стосунки учнів/иць між собою, формування дружнього середовища, повагу вчителя/ки та батьків до особистості дитини, рівного партнерства всіх учасників/иць навчального процесу. Це педагогіка, яка прагне духовної спільності педагога і дитини, це підтримка кожної шкільної родини, які об'єднані спільними цінностями. Педагог не примушує навчатися дитину, а формує для неї оптимальні умови для навчання і розвитку. Вони наповнені вірою в сили і здібності дитини в успішному засвоєнні знань, прагненням підтримувати її успіх в навчальній діяльності. У таких умовах нового значення набувають заходи, які передбачають сумісну діяльність учнів/иць, допомагають розвивати пізнавальну діяльність. Дорослі при цьому всіляко підтримують учнів/иць та є не просто організаторами, а повноправними співучасниками такої діяльності. Учитель/ка набуває якостей *фасилітатора*, основне завдання якого полягає в стимулюванні спільної діяльності дітей. Учитель-фасилітатор налагоджує обмін думками, сприяє в пошуках необхідної інформації, підказує, скеровує, направляє в конструктивне русло, сприяє згуртуванню дитячого колективу.

Прикладом такої співпраці, взаємодії *вчителя/ки* — *учнів/иць* — *батьків* є проведення та підготовка родинних свят, спільних заходів, які передбачають співпрацю.

Наприклад, під час Шевченківських днів учні/иці готують власні матеріали, шукають інформацію, роблять ілюстрації. Об'єднавшись у групи, створюють стіннівки, обмінюються цікавими відомостями. (*Перегляньте допис за посиланням у таблиці за QR-кодом «Корисні посилання»*).

Готуючись до свята рідного міста, учні/иці робили світлини, створювали відеоматеріали, збирали цікаві факти, вивчали вірші та пісні. А потім разом з вчителем/кою організували родинне свято, під час якого отримали сюрпризи від батьків. (*Перегляньте допис за посиланням у таблиці за QR-кодом «Корисні посилання»*).

Навчальна співпраця — форма взаємодії під час навчання, яка спрямована на досягнення спільної мети. Однією з найпродуктивніших форм організації навчального співробітництва дітей є групова робота. Така форма роботи дає

кожній дитині емоційну і змістовну підтримку, без якої у сором'язливих і слабких дітей розвивається тривожність, а у лідерів спотворюється становлення характеру. Діти мають змогу спробувати власні сили в мистецтві переконувати, приймати думку іншого, контролювати і планувати власну діяльність. Для вчительства — це додаткова можливість мотивувати дітей до навчання і процесу пізнання, можливість спостерігати за дітьми в різних умовах навчальної діяльності.

Підготовку до групової роботи необхідно починати практично з перших днів перебування дитини в школі, причому робити це потрібно з великою обережністю, щоб не порушити дуже тонкий і вразливий внутрішній світ дитини. Важливо пам'ятати про те, що нормальна рівноправна дискусія можлива тільки в атмосфері довіри і доброзичливості.

Для встановлення сприятливої атмосфери використовують різні психологічні ігри і вправи, які допомагають дитині встановлювати контакт, розвивають зорові, слухові, тактильні відчуття дитини, її психічні процеси (мислення, увагу, почуття, пам'ять, мовлення), сприяють розвитку впевненості в собі і власної значущості. Групова форма роботи створює умови для формування ключових компетенцій особистості вже в початковій школі, таких як комунікативна, інформативна, вміння працювати в команді.

Учителю/ці треба уникати деяких помилок, які можуть мати негативні наслідки під час роботи групи:

- неприпустимо формувати групу з однакових за інтелектуальним розвитком учнів/иць;
- не можна примусово залучати до спільної роботи учнів/иць, якщо вони не погоджуються працювати в групі;
- небажано займатися спільною діяльністю в групі дітям молодшого шкільного віку протягом усього уроку (оптимальний час 10–15 хв);
- не вимагайте абсолютної тиші під час роботи в групі;
- не можна карати позбавленням права брати участь у роботі групи.

Поради по роботі з батьками в позаурочній діяльності

Залучення батьків до різних видів партнерства та взаємодії зі школою: *школа — родина — громада*. Сім'я і школа є рівноцінними учасниками/ицями партнерства в навчанні, бо саме на основі їхніх зусиль забезпечується діалог,

взаємодія батьків і педагогічних колективів, координуються їхні виховні заходи.

Види партнерства школи і сім'ї у вихованні дітей (Sample Practice)

За Дж. Хопкінсом, одним із видів партнерства є *Батьківство* (з англ. *Parenting*), яке передбачає підтримку батьків з боку вчителів/ок у процесі набуття дитиною навичок читання, їх участь у підвищенні рівня обізнаності батьків щодо процесів розвитку дитини і створення вдома умов, які стимулюють процес навчання.

Спілкування (з англ. *Communicating*) — тип партнерства, зорієнтований на діалог педагогічних колективів із сім'ями стосовно програм, методів навчання, результатом якого є консолідація зусиль педагогічних колективів і родин на підвищенні рівня знань учнів/иць і відповідно рівня успішності.

Волонтерство (з англ. *Volunteering*) — тип партнерства, який передбачає залучення батьків, як волонтерів, до проведення класних, позаурочних занять, організації змістовного дозвілля.

Домашнє навчання (з англ. *Learning at Home*) — це партнерство, що спрямоване на стимуляцію навчальної активності в домашніх умовах, включаючи виконання домашніх та інших завдань, які передбачені шкільною програмою.

Участь у прийнятті рішень (з англ. *Decision making*) — найвищий рівень партнерства, який будується на залученні батьків до процесу прийняття рішень стосовно широкого спектра питань шкільного життя шляхом їх участі у шкільних радах, утворення батьківських об'єднань та неурядових організацій, благодійних фондів.

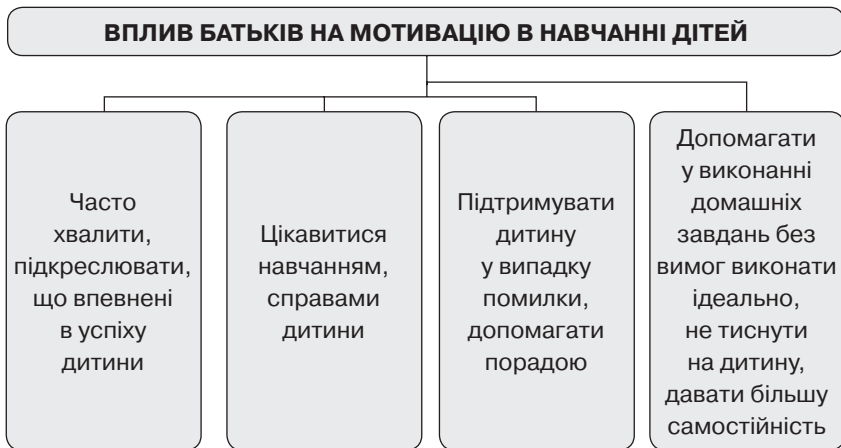
Співпраця з громадою (з англ. *Collaboration with community*) — це співробітництво батьків з територіальною громадою, включаючи органи місцевого самоврядування, бізнес-структури, задля поліпшення умов, створення додаткових можливостей для всебічного розвитку дітей, участі у шкільному житті.

Новими формами роботи з сім'єю стали фестивалі усвідомленого батьківства. Важливим компонентом у системі батьківської підтримки є навчальні та просвітницькі програми для батьків, що зростають кількісно та якісно. За своїм походженням багато з них не успадковані від радянських часів, а базуються на зарубіжному досвіді, де економічна

і соціальна корисність таких програм загально визнана й доведена спеціальними дослідженнями.

Як показує міжнародний досвід, партнерство, взаємодія з батьками — це важливий і складний напрям діяльності навчальних закладів. Одночасно, це одна з трьох умов, що забезпечують успіх освіти: вмотивований учень/иця — професійний вчитель/ка — залучені батьки (М. Гінзбург). Як можуть допомогти батьки, розглянемо на схемі 7.

Схема 7

Батьки — це перші вчителі/ки і найкращі знавці своєї дитини. Нова українська школа передбачає, що вчительство разом із батьківством утворюють партнерство, у центрі якого перебуває дитина. Батьки можуть співпрацювати з учителем/кою у такий спосіб:

- брати участь у постійному діалозі, зокрема в батьківських зборах;
- організовувати додаткову комунікацію (групи в месенджерах, інформаційні розсилки, «чайні зустрічі», обміни книжками та іграми);
- допомагати в організації заходів, проведенні класних і позашкільних занять.

Коли батьки беруть участь у шкільних заходах, співпрацюють із учителем/кою, дитина бачить, що всі значимі для неї дорослі піклуються про неї. Відтак, зростає її самоповага. Об'єднання зусиль учителів/ок і батьків сприяє особистісному зростанню дитини і полегшує засвоєння матеріалу. Це підтверджують наукові дослідження. Ось чому важливо зробити школу і родину одним цілим для дитини.

Поради батькам або батьківські заповіді

ПОЧИНАЙТЕ

- «забувати» про те, що ваша дитина маленька. Давайте їй посильну роботу вдома, визначте коло її обов'язків. Зробіть це ніжно: «Який ти в нас уже великий, ми навіть можемо довірити тобі помити посуд».

ВИЗНАЧТЕ

- загальні інтереси. Це можуть бути як пізнавальні інтереси (улюблені мультфільми, казки, ігри), так і життєві (обговорення сімейних проблем).

ЗАЛУЧАЙТЕ

- дитину до економічних проблем родини. Поступово привчайте порівнювати ціни, орієнтуватися в сімейному бюджеті (наприклад, дайте гроші на хліб і на морозиво, коментуючи суму на той чи інший продукт).

ПОВАЖАЙТЕ

- почуття і думки дитини. Не лайте, а тим більше, не ображайте дитину в присутності сторонніх. На скарги навіть учителя/ки або вихователя/ки відповідайте: «Спасибі, ми обов'язково поговоримо на цю тему».

НАВЧІТЬ

- дитину ділитися своїми проблемами. Обговорюйте з нею конфліктні ситуації, що виникли з однолітками і дорослими, щиро цікавтеся її думкою. Тільки так ви зможете сформувані в неї правильну життєву позицію.

СЛУХАЙТЕ

- уважно, ставте запитання, щоб дитина розуміла, що це вам цікаво;
- постійно говоріть з дитиною. Розвиток мовлення — запорука успішного навчання. Були в театрі (цирку, кіно) — нехай розповість, що більше всього сподобалося.

ВІДПОВІДАЙТЕ

- на кожне запитання дитини. Тільки в цьому випадку її пізнавальний інтерес ніколи не згасне.

НАМАГАЙТЕСЬ

- дивитися на світ очима вашої дитини. Бачити світ очима іншого — основа для взаєморозуміння.

ВІРТЕ

- що ваша дитина може все, потрібно допомагати їй. Частіше хваліть вашу дитину. На скарги про те, що щось не виходить, відповідайте: «Вийде обов'язково, тільки потрібно ще раз спробувати».

ПОЯСНЮЙТЕ

- причини ваших вимог, якщо можливо, запропонуйте альтернативу. Не будуйте ваші взаємини з дитиною на заборонах. Погодьтеся, що вони не завжди доцільні.

МАРШРУТ 3.

Скарбничка сучасних методів і форм організації позаурочної діяльності

Методи і форми організації позаурочної діяльності в класі

Методи і форми роботи можуть творчо доповнюватись і наповнюватись змістом відповідно до потреб вікового та морально-духовного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей.*

Методи позаурочної діяльності

Метод — певний спосіб досягнення поставленої мети. З іншого боку, під методом розуміють систему дій і операцій теоретичного та практичного розуміння дійсності.

Метод виховання — спосіб взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованої на формування в останніх поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки, спосіб реалізації цілей виховання, що відповідають за успішність вирішення завдань кожного з компонентів виховного процесу. Метод виховання складається з прийомів.

Прийом — це складова частина методу, що визначає шляхи реалізації вимог методів виховання.

Існують різні підходи до класифікації методів виховання. З народної педагогіки в сучасну прийшли нетрадиційні методи виховання, що побудовані на принципах народної педагогіки.

Народно-педагогічні методи формування суспільної поведінки дитини (нагромадження життєвого досвіду): привчання до обов'язків перед суспільством, постійні та разові доручення, вправи на вироблення вмінь і навичок, практична діяльність в умовах родинного життя, дотримання норм і традицій укладу життя, спілкування, контакти з батьками, родиною, однолітками тощо.

Народно-педагогічні методи стимулювання, заохочення, спонукання дітей.

Народно-педагогічні методи виховання словом рідної мови: переконлива і образна розповідь, мовні творчі вирази,

* Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. — К., 2018. — 40 с. (Керівник програми І. Д. Бех — дійсний член НАПН України, д-р псих. наук, проф., дир. Ін-ту проблем виховання НАПН України).

розвідка, пошук, складання родоводу, літопису сім'ї, генеалогічного дерева пращурів.

Народні методи покарання за проступки різної значущості.

Розглянемо погляди дослідників на класифікацію методів виховання та методи виховання з позиції психології у наведених нижче таблицях 1 і 2.

Таблиця 1

Погляди дослідників на класифікацію методів виховання

Назва методів	Дослідники
Переконання, вправа, заохочення, покарання	Н. Болдирев, Н. Гончаров, Ф. Корольов
Переконання, організація діяльності, стимулювання поведінки учня/иці	Т. Ільїна, І. Огородніков
Пояснювально-репродуктивні, проблемно-ситуаційні, доручення чи вправи, стимулювання, гальмування, керівництво, самовиховання	І. Мар'єнко, М. Ярмаченко
<i>Методи формування свідомості: розповідь, пояснення, лекція, бесіда, диспут, доклад, приклад</i>	Г. Щукіна
<i>Методи організації діяльності та формування досвіду поведінки: вправа, доручення, ситуація</i>	Г. Щукіна
<i>Методи стимулювання: змагання, заохочення, покарання</i>	Г. Щукіна

Таблиця 2

Методи виховання з позиції психології

Назва	Значення
Методи впливу на інтелектуальну сферу	Формування поглядів, понять, установок. Використовують метод доведення, розумну доказовість якогось поняття, позиції, оцінювання того, що відбулося. Учні/иці засвоюють логічність викладення педагогом своєї позиції, оцінюють отриману інформацію, утверджують свої погляди, коректують їх, формують систему поглядів на світ, суспільство, соціальні відносини. Для цього педагог використовує літературні твори, історичні аналогії, біблейські притчі, байки, проводить дискусії тощо
Методи впливу на мотиваційну сферу	Допомагають формувати вміння правильно оцінювати власну поведінку, зрозуміти потреби, сенс своєї життєдіяльності, вибір мотивів і цілей

Продовження таблиці 2

Назва	Значення
Методи впливу на сферу саморегуляції	Спрямовано на формування у дітей досвіду психічних та фізичних саморегуляцій, розвиток навичок аналізу життєвих ситуацій, осмислення власної поведінки, правдивого ставлення до себе та інших людей
Методи корекції	Спрямовано на створення умов, за яких учень/иця самостійно змінює власну поведінку та ставлення до людей. Це може бути порівняння вчинку з нормами, аналіз, уточнення мети діяльності
Метод дилем	Спрямовано на спільне обговорення дітьми і дорослими моральних дилем. До кожної дилеми розробляють запитання, за якими будують обговорення. До кожного запитання діти добирають доводи «за» чи «проти». Аналіз відповідей проводять за такими ознаками: вибір, цінність, соціальні ролі, справедливість. За кожною дилемою можна визначити ціннісні орієнтації людини. Але дилема повинна відноситися до реального життя, бути зрозумілою, незакінченою, включати два питання з моральним змістом, мати варіанти відповідей
Методи впливу на емоційну сферу	Формування необхідних навичок керування своїми почуттями, розуміння свого емоційного стану і причин, що їх спричиняють. Це навіювання (вплив на почуття, розум, волю людини, переживання власних вчинків, пов'язаних з емоційним станом, самонавіювання) та прийоми абстракції
Методи впливу на вольову сферу	Розвиток в учнів/иць ініціативи, впевненості у власних силах, наполегливості, вміння долати труднощі для досягнення мети. Формування вміння володіти собою (витримка, самовладання), вдосконалення навичок самостійної поведінки. Вимоги вчителя/ки (прямі — точні, конкретні, зрозумілі, висловлені в ігровій формі; непрямі — порада, прохання, натяк, висловлення довіри, схвалення), що спричиняють позитивну, негативну чи нейтральну реакцію вихованців. Прямі вимоги викликають негативну реакцію у дітей, а непрямі (такі, як засудження і погрози) — лицемірство та протистояння. Вправи — багаторазове виконання дій, що вимагаються від вихователя/ки, а результатом стають якості особистості — навички, звички. Витримка, навички самоконтролю, організованість, дисципліна, культура спілкування — це якості, що будуються на сформованих вихованцем звичках

Закінчення таблиці 2

Назва	Значення
Методи впливу на предметно-практичну сферу	Спрямовано на розвиток у дітей якостей, які допомагають їй реалізувати себе як індивідуальність. Це методи виховних ситуацій, в процесі яких дитині треба вирішити проблему морального вибору, способу організації діяльності або вибору соціальної ролі. Вихователь/ка створює умови для виникнення ситуації, а потім дає можливість вибору, проби. Модифікацією цього методу є змагання, що формує якості конкурентоспроможної особистості і розвиває активність, самоактуалізацію, вміння реалізувати себе в різних видах діяльності
Методи впливу на екзистенціальну сферу	Спрямовано на включення дитини в систему нових відносин, де набувається досвід соціально-корисної поведінки, досвіду життя в різних умовах, формує елементи плідотворної орієнтації, високоморальні установи, які не дозволяють поводити себе в майбутньому безпечно, необдуманно
Методи самовиховання	Самоаналіз вчинків, самодисципліна, самоконтроль, самоспостереження, самопереконання, самосхвалення, самозасудження, мотивація, самонавіювання, вправа, самокорекція, соціальні проби, рефлексія

У практиці роботи шкіл часто використовують *метод створення виховних ситуацій*. Для цього необхідно визначити умови, продумати свої дії і вчинки, викликати в учнів/иць нові почуття, думки, позитивні мотиви. В індивідуальній виховній роботі позитивні наслідки дає прояв доброти, уважності та піклування з боку педагогів до учнів/иць, це викликає у вихованця почуття вдячності, створює атмосферу взаємної поваги і довіри.

Прояв педагогом своїх умінь і знань у певній галузі, яка цікавить учня/ицю, викликає в нього здивування, захоплення, піднімає в його очах авторитет педагога. Велике значення має зміцнення віри вихованця у власні сили, тому досвідчені педагоги так організують процес навчання і виховання, щоб учні/иці помічали успіхи один одного.

Методи створення виховних ситуацій поділяють на дві групи:

- 1) *творчі прийоми* — доброта, увага, піклування, пробудження гуманних почуттів, прояв засмучення, зміцнення віри у власні сили, довіра, залучення до цікавої діяльності;
- 2) *гальмуючі прийоми* — паралельна педагогічна дія, наказ, ласкавий докір, натяк, показна байдужість, іронія, розвінчання, прояв обурення, попередження, вибух.

Форми організації позаурочної діяльності

Форми організації позаурочної діяльності — це варіанти організації виховного позаурочного процесу, композиційна побудова виховної справи.

Форми позаурочної роботи — це види об'єднань, способи організації учнів/иць і педагогів для спільної діяльності після навчальних занять, а також конкретні просвітницько-пізнавальні і виховні акції, розраховані на масову чи диференційовану учнівську аудиторію початкової школи. Розповсюдженою формою позаурочної діяльності є виховна справа.

Виховна справа — це вид (форма) організації і здійснення конкретної діяльності з метою виховання. Головні особливості виховної справи — необхідність, корисність, здійсненність.

Виховні справи мають колективний і творчий характер. Зазвичай виховні справи організують у вільний від навчальних занять час. У цікавих, змістовних, захопливих виховних справах діти беруть участь добровільно. Враховуючи, що дозвіллева діяльність за своїм змістом має бути соціально значущою, тобто сприяти всебічному розвитку особистості (а такою є вся діяльність відносно позакласних виховних заходів), то всі виховні справи, організовані в години дозвілля, є формами, в яких виявляється дозвіллева діяльність дітей.

Наведемо класифікацію форм виховання за кількістю учасників/иць (табл. 3).

Таблиця 3

Класифікація форм виховання за кількістю учасників/иць

Різновид	Характеристика
Індивідуальні	Здійснення психолого-педагогічного супроводу, допомога і підтримка дитини, як індивідуальності, особистості. Індивідуальні форми: бесіда, розмова, консультація, обмін думками, виконання спільного доручення, індивідуальна допомога в конкретній роботі, спільний пошук вирішення проблеми, завдання. Такі форми допомагають розпізнати дитину, відкрити її таланти, знайти цінність у її характері, але для кожної потрібен індивідуальний підхід та особовий стиль спілкування
Групові	Формування комунікативних вмінь, збагачення соціального досвіду, розвиток творчих здібностей, створення умов для самореалізації та самоствердження, гармонізації інтересів особистостей і колективу (рада справ, творчі групи, органи самоврядування, мікрогуртки)

Закінчення таблиці 3

Різновид	Характеристика
Колективні	Формування колективу учнів/иць: справи, конкурси, концерти, вистави, агітбригади, походи, туристичні зльоти, спортивні змагання, токшоу, брейн-ринги, диспути, дискусії, вечори, дискотеки тощо
Масові	Формування у дітей громадянськості, національної свідомості, мотивів діяльності (миротворчої, природоохоронної, фізкультурно-оздоровчої, спортивної, художньо-естетичної, дозвільової тощо)

Також існують інші класифікації форм виховної роботи:

- *за видом діяльності* — навчальні, трудові, спортивні, художньо-естетичні;
- *за суб'єктом організації* — організовані дорослими, на основі співпраці, підготовлені дітьми;
- *за результатом діяльності* — для інформаційного обміну, для спільного рішення, для підготовки суспільно-значущого продукту;
- *за видом підготовки* — імпровізаційні, експромтні, підготовлені раніше.

Ефективні форми і методи виховної роботи з молодшими школярами і школярками

Основні *форми і методи* виховної роботи з молодшими учнями/цями: тематичні виховні години, дискусії та диспути з актуальних для учнів/иць питань і проблем; тренінги і мінітренінги з використанням інтерактивних методів роботи; тренінг групової взаємодії, театральна діяльність (аматорський, ляльковий, пальчиковий, тіньовий театр), ігрова діяльність (ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, гра-бесіда, гра-мандрівка, ігрова вправа), інсценування, екскурсія, колажі, колективне творче панно, етична бесіда, тематичний зошит, ранок, свято, усний журнал, колективні творчі справи, оформлення альбому, онлайн-подорож, конкурси, школа ввічливості, демонстрація, презентація, розповідь, моделювання, вікторина, виставка малюнків, виставка-ярмарок, добродійна акція, хвилини з мистецтвом, година спостереження, година милування, спортивні змагання, козацькі забави, ведення літопису класного колективу, веселі старту, естафети, догляд за рослинами і тваринами, інші види педагогічної анімації, гуртки дитячої творчості (схема 8).

Форми позаурочної діяльності з учнями/цями 1–4-х класів

Ситуаційно-рольова гра	Тематичний зошит	Гра-драматизація	Гра-бесіда	Гра-мандрівка
Ранок, свято	Усний журнал	Групова справа	Сюжетно-рольова гра	Оформлення альбому
Уявна подорож	Школа ввічливості	Демонстрація	Операція, рейд	Моделювання
Виставка-ярмарок	Ведення літопису	Квест	Догляд за рослинами, тваринами	Хвилини з мистецтвом
Година милування		Спортивні змагання, веселі старты, естафети		

Характеристика форм позаурочної діяльності з учнями/цями 1–4-х класів*

Ситуаційно-рольова гра — форма позаурочної виховної діяльності, в якій розігрується життєва ситуація, де учні/иці грають певні ролі.

Учитель/ка об'єднує дітей за лічилкою в малі групи, роздає учням/цям ситуації-малюнки, які заготовляє заздалегідь. На невеликих ситуаціях-малюнках показано життєві ситуації, де головні герої поводять себе неправильно, порушуючи норми поведінки, етичні правила тощо.

Учні/иці за 5–7 хвилин розглядають малюнки-ситуації, з допомогою вчителя/ки обирають собі ролі, вигадують діалог, який міг би відбутися між головними героями, зображеними на малюнках, та одягають елементи костюмів і готуються до розігрування ситуації, яку мають продемонструвати в класі.

* Кондратова Л. Г. Форми організації діяльності класного керівника. Робота з класом: діагностика, прогнозування, планування : метод. посіб. / Г. Беженар, Н. Москвіна, Л. Г. Кондратова. — К. : Шкільний світ, 2011. — 128 с. (С. 92—128).

У кінці гри вчитель/ка разом з учнями/цями обговорюють ситуації, виробляють спільне рішення щодо помилок і шляхів їх розв'язання в реальному житті. Учні/иці відповідають на такі запитання: хто саме неправильно поведився; в чому причина такої поведінки; як треба було вчинити, що сказати?

Сюжетно-рольова гра — це форма позаурочної виховної діяльності, спрямована на оцінювання дій героїв, які брали участь у розіграванні сюжету. В грі діти виконують ролі за підготовленим сюжетом.

Учитель/ка об'єднує дітей за лічилкою в малі групи, роздає дітям невеликі сюжети (казкові, життєві або сюжети в малюнках, коміксах), які заготовляє до проведення гри, і надає дітям змогу підготуватися до виступу. Сюжети невеликі за об'ємом і мають виховний характер, герої в них помиляються або поводять себе неправильно.

Учні/иці за 5–7 хвилин читають сюжет, вирішують, хто буде грати головні ролі або розглядають малюнки-сюжети, за якими моделюють діалог, що міг би відбутися між головними героями, зображеними на малюнках. З допомогою вчителя/ки одягають елементи костюмів і готуються до розігравання сюжету.

Учитель/ка читає слова автора і допомагає учням/ицям у грі. В кінці гри вчитель/ка разом із учнями/цями обговорюють сюжет, роблять висновок про те, хто допустив помилки і які саме. Учні/иці відповідають на такі запитання: хто у сюжеті був правий, чому так сталося, як треба було вчинити, що сказати?

Гра-драматизація — форма позаурочної виховної діяльності, яка допомагає дітям розкрити творчі акторські здібності. Вчитель/ка готує ролі індивідуально з кожним героєм, проводить репетиції. За бажанням вчителя/ки можна провести кастинг на краще виконання головних ролей. Сюжет обирають спільно з учнями/цями (відома або невідома казка, уривок драматичного твору, вигаданий учнями/цями з вчителем/кою драматичний сюжет, притча, легенда тощо).

Після проведення гри учні/иці разом із вчителем/кою визначають (голосуванням або оплесками) кращі виконання ролей за номінаціями «кращий актор», «за краще перевтілення», «за кращий костюм», «за кращу драматичну гру» тощо.

Інсценізація — форма позаурочної виховної діяльності, яка допомагає дітям набувати акторську майстерність та проявляти творчість, талант.

Учитель/ка обирає сюжет для інсценізації, розподіляє ролі або шляхом жеребкування учні/иці обирають їх самостійно. Варіант 1: вчитель/ка читає слова автора та слова головних героїв, а учні/иці імпрровізаційно невербально виконують ролі. Варіант 2: вчитель/ка читає слова автора, а учні/иці — слова героїв.

Після виконання фрагмента драматичного твору, вірша, пісні, казки, яку інсценували, вчитель/ка обговорює разом із дітьми сюжет, оцінює поведінку героїв, вчинки. Учні/иці роблять висновок про те, чия гра запам'яталась більше або чим сподобався актор, оцінюють ерудицію, творчість, акторську майстерність тощо.

Гра-бесіда — форма позаурочної виховної діяльності, яку проводять із метою донесення дітям норм і правил спілкування, поведінки в різних життєвих ситуаціях, громадських місцях (транспорті, театрі, музеї, крамницях, на вулиці тощо).

Вчитель/ка обирає тему бесіди і проводить її у вигляді гри за обраними правилами. У цій грі можуть брати участь школярі/ки старших класів, які грають певні ролі. Вступна частина бесіди складається з опису подій (читання оповідання, вірша, казки). Основна частина — із запитань, спрямованих на аналіз і оцінювання поведінки, роз'яснення виховних норм, вирішення моральних норм, створення життєвих ситуацій тощо. Педагог ставить запитання всьому класу або окремому учневі/иці.

Учні/иці обмірковують і відповідають, висловлюючи власну думку.

Завдання вчителя/ки змодельовати гру так, щоб, граючи, учні/иці запам'ятовували головну думку, норми і правила життя, життєві цінності, їх значення в особистому житті кожної людини. Учні/иці навчаються, граючи, пізнавати себе, оточуючих, жити поруч з близькими, вмінню товаришувати, приймати власне рішення тощо.*

Гра домінує, але тема бесіди має розкритися за допомогою правил проведення бесіди (влучні запитання — обміркування — відповідь).

Гра-мандрівка — форма позаурочної виховної діяльності, спрямована на ознайомлення учнів/иць із певними

---

* Кондратова Л. Г. Форми організації діяльності класного керівника. Робота з класом: діагностика, прогнозування, планування : метод. посіб. / Г. Беженар, Н. Москвіна, Л. Г. Кондратова. — К. : Шкільний світ, 2011. — 128 с. (С. 92–128).

навичками, виховними нормами, правилами поведінки протягом мандрівки, яка організовується вчителем/кою за обраним маршрутом.

Учитель/ка разом із учнями/цями обирають вид транспорту для подорожі, знайомляться з маршрутом, малюють мапу маршруту або отримують маршрутні листи за підготовленою раніше мапою.

Учні/иці на своєму шляху роблять кілька зупинок, на яких грають, співають, беруть участь у конкурсах, приймають гостей, зустрічаються з героями казок (ролі героїв виконують старші учні/иці або використовують мультимедіа з демонстрацією слайдів чи фрагментів фільму тощо).

Ранок, свято — форма позаурочної виховної діяльності для проведення урочистих подій для святкування визначної дати, календарного свята, події із життя колективу, традиції школи тощо. Обов'язковим є наявність ведучого (ведучих), концертних номерів, ігор, нагородження переможців, вручення подарунків, сюрпризи.

Підготовка до проведення свята або ранку проходить, як колективна творча справа, в якій беруть участь діти, педагоги, батьки. На ранок або свято запрошують гостей, яких вітають піснями, творчими подарунками. Під час підготовки сценарію враховують обов'язкове обрання ведучих, відповідальних за оформлення зали, музичного забезпечення.

Після проведення свята або ранку організатор підводить підсумок, враховуючи досягнення мети заходу, виконання завдань, їх якість тощо і планує подальшу творчу діяльність.

Усний журнал — форма позаурочної виховної діяльності, в процесі проведення якої проходить огляд подій, повідомлень, зібраних даних соціологічних досліджень, анкетування або інформації про якийсь об'єкт чи визначну подію в житті шкільного колективу чи суспільства. Обов'язковою умовою є наявність ведучого, від імені якого повідомляються назви рубрик (ведучими можуть бути вчитель/ка або старшокласники/иці). Під час проведення усного журналу є доцільним демонстрація наочності, фотоматеріалів, слайдів або імітування телевізійної програми. Ведучий/ча може ставити запитання слухачам, проводити узагальнення, бліц-опитування тощо. Головне завдання — розкрити теми рубрик та тему журналу.

Групова справа — форма позаурочної виховної діяльності, під час проведення якої учні/иці працюють у групі, виконуючи певне завдання, отримане від учителя/ки.

Учитель/ка об'єднує учнів/иць у групи (за кольором або за допомогою дитячої лічилки) та за певний час дає можливість виконати невелике практичне завдання. Він стежить за виконанням завдання, дає практичні поради, прямо керує процесом підготовки.

Учні/иці готують завдання та презентують свою роботу, розповідають іншим дітям про те, що вони створили разом.

Оформлення альбому — форма позаурочної виховної діяльності, яка проходить протягом тривалого часу.

Учитель/ка пропонує учням/ицям за темою альбому, яку визначають разом, протягом певного часу (тиждень, місяць) підібрати матеріал. Також він надає дітям корисні поради щодо збору та обробки зібраної інформації. Це можуть бути вирізки з газет чи журналів за певною темою, вірші чи прислів'я, дані наукових досліджень, огляд подій, гуморески, приказки.

Учні/иці протягом визначеного часу збирають матеріал.

Закінчується справа колективним оформленням альбому. Іншим різновидом цієї діяльності є оформлення особистого альбому одним учнем/ицею.

Уявна подорож — форма позаурочної виховної діяльності, в ході якої учні/иці разом із вчителем/кою (або із запрошеними гостями, батьками) відправляються в уявну подорож за обраним маршрутом. Це може бути подорож у країну, історію, в минуле або майбутнє, у фантастичну країну, країну мрій, бажань.

Учитель/ка готує наочність (картинки, фотоматеріали, слайди, фрагменти фільмів, ілюстрації тощо) і пропонує дітям попередні завдання (підготувати вірші, малюнки, загадки тощо).

Учні/иці беруть участь в уявній подорожі і виступають у ролі слухачів/чок або доповнюють повідомлення вчителя/ки своїми підготовленими завданнями, демонструють свої творчі наробки.

Закінчується подорож підведенням загальних підсумків чи колективним фото.

Школа ввічливості — форма позаурочної виховної діяльності, в ході якої вчитель/ка за допомогою підготовлених ситуацій, малюнків проводить навчання дітей основам спілкування та ввічливості.

Учитель/ка готує до загального обговорення життєві ситуації, підбирає сюжетні малюнки і пропонує до вивчення правила ввічливості, які виносить на загальне спільне обговорення з класом.

Учні/иці беруть участь у розігруванні ситуацій, разом із вчителем/кою приймають рішення про правила поведінки, відповідають на запитання вчителя/ки.

Закінчується захід колективною підготовкою правил ввічливості, які приймають учні/иці для всього класу.

Розповідь — форма позаурочної виховної діяльності в класному колективі, під час якої учні/иці знайомляться з якимось невідомим раніше об'єктом, прикладом чи історією із життя реальних або вигаданих героїв.

Учитель/ка веде розповідь від першої або третьої особи, супроводжує розповідь уривками з літературних творів чи статтями з газети, журналу.

Учні/иці уважно слухають розповідь, ставлять запитання по закінченню або відповідають на запитання вчителя/ки.

Демонстрація — вид позаурочної виховної діяльності, під час якої учні/иці знайомляться з якимось новим об'єктом, твором мистецтва.

Учитель/ка проводить демонстрацію, характеризує об'єкт, дає поради щодо правил користування чи застосування.

Учні/иці уважно слухають, ставлять запитання, проводять разом із вчителем/кою узагальнення.

Операція, рейд — вид колективної і групової позаурочної виховної діяльності, під час якої вирішують термінове питання, приймають спільне рішення, надають адресну допомогу.

Учитель/ка спонукає дітей до проведення термінової справи, говорить про її важливість, про значення надання допомоги для окремої людини або групи.

Учні/иці приймають спільне рішення про форми проведення операції, рейду.

Учитель/ка разом із учнями/цями складають план дій, список допоміжних речей, назначають дату проведення рейду, визначають питання, які необхідно вирішити додатково до початку рейду (написання оголошення, реклами). Після проведення операції, рейду вчитель/ка разом із учнями/цями підводять підсумок, визначають активістів, планують подальшу діяльність.

Моделювання — форма індивідуальної, групової, колективної позаурочної виховної діяльності, в ході якої створюють якийсь певний майбутній об'єкт або модель.

Учитель/ка ставить запитання, які стосуються майбутньої моделі, її характеристики, особливих якостей об'єкта. Він проводить мозковий штурм або об'єднує учнів/иць у малі групи, завданням яких є створення моделей за зразками.

Учні/иці подають пропозиції, а потім з допомогою вчителя/ки створюють модель колективно чи в малих групах, презентують їх.

Закінчується справа підведенням підсумків роботи та обговоренням майбутніх шляхів її реалізації.

Виставка-ярмарок — вид колективної або масової загальношкільної роботи, в ході проведення якої учні/иці разом із вчителем/кою, батьками готують виставки творчих робіт учнів/иць. Роботи учні/иці можуть не тільки демонструвати, а й продавати.

Учитель/ка пропонує дітям заздалегідь приготувати експонати майбутньої виставки, розповідає основні вимоги щодо оформлення виробів. Можливий такий варіант підготовки: на одній із виховних годин провести майстер-клас чи творчу практичну роботу з виготовлення виробів (із пластиліну, солоного тіста, кольорового паперу), а може й створення казкових маленьких книжок, закладок тощо. Для проведення ярмарку можуть знадобитися паростки кімнатних рослин, квітів, вироби з природного матеріалу, вишиті серветки, хустинки, вироби з паперу, наприклад, оригамі тощо. Цікавим стане зібрання овочів чи фруктів (незвичайної форми) з власного саду або предметів українського побуту.

Учні/иці пропонують оригінальну форму для демонстрації виробів, оформлення виробів для свого класу, форму проведення ярмарку.

На ярмарок запрошують гостей, батьків, учнів/иць інших класів. Особливою є участь у проведенні виставки-ярмарку героїв — скоморохів, клоунів, співаків, танцюристів, казкових або національних героїв, доповнення ярмарку проведенням творчих конкурсів (найсильніший, найвлучніший, розмалюй себе фарбами тощо).

Після проведення ярмарку вчитель/ка разом із учнями/цями підводять підсумок і планують форму проведення наступного ярмарку, збирають кращі ідеї.

Хвилини з мистецтвом — вид групової або колективної позаурочної виховної діяльності, в процесі якої учні/иці вивчають твори, види, жанри мистецтва або творчість окремого митця.

Учитель/ка готує твори мистецтва до демонстрації (ілюстрацію картини, скульптури, архітектури, музичний твір, портрет видатного митця, книги з описом творчості автора твору або презентацію тощо). Потім у творчій формі розповідає про жанрові, видові особливості, подає інформацію про автора, супроводжує наочністю свою розповідь.

Учні/иці уважно слухають, роздивляються твір, ставлять запитання, беруть участь у спільному обговоренні, роблять спробу надати власну оцінку твору.

Закінчується захід підведенням загального підсумку і збиранням ідей про те, з чим хотілося б зустрітися наступного разу.

Година милування — вид колективного або групового виховного заходу, під час якого відбувається милування учнів/иць якимось об'єктом (витвором мистецтва).

Учитель/ка готує до проведення заходу твір образотворчого мистецтва або наочний виріб мистецтва народного майстра краю, видатного митця, світлину.

Учні/иці роздивляються твір мистецтва, милуються ним, надають власну оцінку.

Година милування може проходити і як милування вчинками людей, рідних, розповідями про традиції тощо.

Спортивні змагання, веселі старти, естафети — форма позаурочної виховної діяльності, що полягає в організації колективних виховних заходів, пов'язаних із спортом.

Учитель/ка разом із викладачем фізичної культури заздалегідь готують сценарій спортивного заходу, враховуючи фізичну підготовку дітей, рівень їх практичних умінь і стан здоров'я. Сценарій складається зі спортивних конкурсів, які мають різноплановий характер. Це можуть бути конкурси зі спортивними знаряддями або предметами (елементами костюмів казкових героїв), індивідуальні, парні, групові конкурси на швидкість виконання завдання, на оригінальність прийнятих рішень, на створення сюжетної спортивної картинки, скульптури, гумористичні тощо.

Учні/иці об'єднуються в групи, вигадують назву команди, девіз, уважно слухають завдання та виконують його.

Оцінювання конкурсів проводить компетентне журі.

Догляд за рослинами, тваринами — різновид довготривалої виховної діяльності, яку організовує вчитель/ка протягом чверті, семестру, року.

Учитель/ка пояснює дітям, що рослинний і тваринний світ потребує збереження, і багато людей опікується цією проблемою. Розповідає історії із життя дітей і дорослих, які були пов'язані з тваринами, приклади із життя дорослих та дітей, що пов'язані із захистом природи, інтересом до вирощування кімнатних рослин або квітів.

Учитель/ка разом з учнями/цями розробляють пам'ятку або інструкцію, поради для учнів/иць щодо догляду за кімнатними рослинами і домашніми тваринами.

Учні/иці розпочинають свою роботу із заведення журналу або щоденника догляду за рослинами (тваринами), фіксують свої спостереження, оформлюють результати.

Можливий інший варіант, коли учні/иці не фіксують результати, а тільки після своїх спостережень на шкільній виховній годині разом із вчителем/кою та іншими учнями/цями в колі діляться своїми враженнями, роздумами, роблять спільне узагальнення про значення в житті людини милосердя, опіки і турботи про домашніх тварин, про значення кімнатних рослин для здоров'я людей тощо.

Ведення літопису — форма проведення довготривалої виховної роботи, яка допомагає протягом року або кількох років (1–4 класи) фіксувати визначні події із життя класу (дитини, групи друзів).

Учитель/ка разом з учнями/цями вирішують питання: які події слід вносити в літопис (виховні заходи, свята, зустрічі, подорожі тощо), яким стилем буде проводитися опис подій (діловим, науковим, старовинним, казковим), що буде вноситися до літопису (фото, зошити, дипломи тощо), яким буде літопис (у вигляді альбому, зошита, мультимедійного проєкту).

У класі визначають відповідальних за ведення літопису, встановлюють дати заповнення і вирішують де, коли, хто буде презентувати літопис або коли буде проводитися його перегляд.

Усі учні/иці класу беруть участь у веденні літопису, подають вчасно зібраний матеріал.

Тематичний зошит — форма індивідуальної, групової, колективної виховної роботи, в ході якої учні/иці протягом визначеного часу ведуть зошит за певною темою.

Учитель/ка разом з учнями/цями визначають правила ведення тематичного зошита: що, коли і як фіксують у зошиті, які узагальнення проводять.

Тема зошита може бути пов'язана з науковими дослідженнями (екологія, природознавство, народознавство, краєзнавство тощо), записами власних спостережень, думок, аналізу вчинків людей (толерантність, милосердя, доброчинність, опіка, правила спілкування, прийняття правильних рішень тощо), визначними життєвими досягненнями (моє життєве кредо, успішна людина, мої успіхи і життєві перемоги тощо).*

Квест — форма індивідуальної, групової, колективної виховної роботи, яка забезпечує активність дітей, чергування різних видів діяльності і переживання ситуації успіху. Квест — це проблемне завдання, спрямоване на пізнавальну і дослідницьку діяльність, розвиток критичного, логічного, аналітичного і творчого мислення дітей.

МАРШРУТ 4.

Позаурочні проєкти в початковій школі

Учнівські проєкти в позаурочний час: це потрібно знати вчителю

Слово «проєкт» (з лат. *proektus* — кидання вперед) має декілька значень:

- розроблений план споруди, виготовлення реконструкції чогось;
- попередній текст документа, задум чогось;
- певна організація великих і відносно самостійних починань;
- форма побудови цілеспрямованої діяльності.

Проєкт в освіті — це процес створення нових форм спільності педагогів, учнів/иць, педагогічної громадськості, нового змісту та технологій освіти, нових способів і технік педагогічної діяльності і мислення. Предметом

---

* Кондратова Л. Г. *Форми організації діяльності класного керівника. Робота з класом: діагностика, прогнозування, планування* : метод. посіб. / Г. Беженар, Н. Москвіна, Л. Г. Кондратова. — К. : Шкільний світ, 2011. — 128 с. (С. 92—128).

проектування є створення умов розвитку освіти в цілому, переходу її з одного стану в інший.

Дослідження доводять, що в процесі виконання проекту суб'єкт навчання розвиває:

- операції мислення;
- навички пошуку інформації;
- навички аналізу, експериментування;
- навички прийняття рішення;
- уміння самостійної роботи і роботи в групах;
- навички застосування і поглиблення знань;
- творчість, активність, ініціативність тощо.

За іншою думкою, проектна діяльність — це така діяльність, за якої під керівництвом та за підтримки вчителя/ки здійснюється активна творча самодіяльність учня/иці в процесі навчання.

За визначенням Т. Є. Бацаєвої, проектна діяльність — це можливість для кожного школяра/ки безперервно й послідовно розвиватися і вчитися (саморозвиватися) на шляху засвоєння таких цінностей, як майстерність, інтелектуальність та творчі здібності.

Дослідження свідчать, що проектна діяльність:

- формує навички самостійної орієнтації в навчальній, науково-методичній і довідковій літературі, вчить знаходити необхідну інформацію самостійно;
- активно розвиває в учнів/иць основні види мислення;
- сприяє психічному розвитку учнів/иць, зберігає та підсилює «самість» у них, намагання творити;
- зміцнює емоційно-вольову сферу учнів/иць;
- сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, вчить мислити від абстрактного до конкретного;*
- залучає учнів/иць до самоосвіти;
- сприяє інтеріоризації (засвоєнню) цінностей, зовнішньої соціальної поведінки, тобто переходу від зовнішніх (реальних) до внутрішніх (ідеальних) дій;
- допомагає дітям усвідомлювати себе творцем власної діяльності;
- посилює позитивну мотивацію учнів/иць, бо проект обирається та реалізується на основі власних інтересів, потреб і можливостей;

* Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. — (Бібліотека журналу «Управління школою»).

- формує творче, системне мислення;
- привчає учнів/иць до цілеспрямованої діяльності, яка є головним компонентом перетворення інформації, енергії, самого себе;
- сприяє формуванню культури ділового спілкування, вмінню аргументовано захищати власні позиції;
- посилює уяву, яка є значним стимулом для зародження нових ідей, пошуку і синтезу, як основи інноваційного мислення;
- оформлює внутрішній план ідей і реалізує його на практиці тощо.

Типи позаурочних проєктів у початковій школі

Ми пропонуємо класифікацію позаурочних проєктів, основу на ідеях Є. Полат, але доповнену й розширену в плані змістового аспекту (табл. 4).

Таблиця 4

Класифікація позаурочних учнівських проєктів (модифікована за Є. Полат)

За тривалістю виконання	За кількістю учасників/иць	За змістовим аспектом	За методом/видом діяльності в проєкті
Короткострокові; середньої тривалості; довгострокові	Монопроєкти; парні; групові (колективні); масові	Екологічні; природничі; мистецькі; музичні; дизайнерські; спортивні, оздоровчі; краєзнавчі; народознавчі; трудові; профорієнтаційні; родинні; фантастичні	Дослідницькі (пошукові); творчі; рольові, ігрові, пригодницькі; практично-орієнтовані; інформаційні; ознайомчо-орієнтовані

Наведемо детальнішу характеристику кожного з аспектів класифікації.

Позаурочні проєкти за тривалістю виконання

Проєкти, які проводять у позаурочний час, розподіляються за тривалістю виконання на три типи:

1) *короткострокові проєкти* — це проєкти, які учні/иці готують протягом обмеженого часу (від одного до кількох занять групи). Такі проєкти не мають

ґрунтового дослідження, тема є важливою, але невеликою за обсягом роботи;

2) *проекти середньої тривалості* потребують більшого часу на виконання. Їх готують поступово, поетапно, за наміченим планом і вирішують більш ґрунтовні, значущі проблеми дітей;

3) *довгострокові проекти* готують протягом довгого періоду, вони мають великий масштаб дії, вирішують важливі проблеми школярів/ок. Їх готують поетапно з підведенням поетапних підсумків. Учні/иці обробляють великий обсяг інформації, проводять дослідження або експерименти тощо.

Позаурочні проекти за кількістю учасників/иць

У проектній позаурочній діяльності може брати участь необмежена кількість учасників/иць.*

Монопроекти готуються однією дитиною і являють собою її особистісні досягнення; вони найчастіше бувають дослідницькими за методом діяльності. Ґрунтовне дослідження з певної теми допомагає дітям набути навичок самостійної роботи з вирішення однієї проблеми.

Парні проекти готують двоє учасників/иць, при цьому важливе значення має правильний розподіл обсягу роботи, спільне прийняття важливих рішень, підбиття підсумків роботи. Оцінюється особистісний внесок кожного учасника/иці в проект. Під час роботи діти набувають навичок взаємодопомоги, взаємоповаги тощо.

Групові проекти (колективні) готують групою або колективом учнів/иць. Керівник проекту допомагає дітям скласти план дій, розподілити роботу між ними, при цьому бажано відзначати особистий внесок кожного. У такому проекті є розподіл ролей на керівників мінігруп, що працюють в одному напрямі. Обсяг роботи та напрями діяльності визначає разом з учнями/цями керівник проекту, який оцінює роботу кожної дитини.

Масові проекти мають багато учасників/иць, наприклад, учні/иці однієї школи, мікрорайону, міста, регіону. Керівником проекту стає адміністратор або установа. У такому позаурочному проекті важливим моментом стає вироблення кінцевого продукту, чіткий розподіл ролей, обсяг

* Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. — (Бібліотека журналу «Управління школою»).

роботи. Поетапні звіти колективів бувають довготривалими, а теми проєктів — значущими і проблемними для всіх учасників/иць.

Позаурочні проєкти за змістовим аспектом

Екологічні проєкти торкаються важливих проблем екологічного стану міста або села, екологічного захисту, дотримання екологічних норм, посильних дій учнів/иць для збереження природи, флори і фауни, проведення акцій, дій, екологічних заходів, відкриття екологічної стежки, організації екологічних клубів, гуртків, дії екологічної агітбригади, практичних корисних справ і дій в екологічному напрямі.

Природничі проєкти найчастіше бувають дослідницькими і мають визначене дослідне завдання і мету. Такі проєкти вирішують проблеми, пов'язані з явищами природи, дослідженням флори місцевості, підготовки метеопрогнозів, складанням плану озеленення шкільного приміщення або відкриттям зимового саду тощо.

Мистецькі проєкти мають декілька підгруп: образотворчі, музичні, дизайнерські. Мистецькі проєкти розкривають особливості різних видів мистецтва, перукарської діяльності, виготовлення і дизайну одягу, а також модельного бізнесу, застосування косметики та її видів, ювелірного мистецтва, музичного, образотворчого, екранного, театрального мистецтва, художньої культури, хореографії, фотомистецтва, проблеми вивчення творчості видатних діячів культури і мистецтва, сторінок життя митців, дослідження особливостей мистецьких течій, напрямів, епох, вивчення видатних витворів мистецтва, шедеврів світової класики, історії, виконавців, акторів, режисерів, композиторів, музикантів, художників тощо. Такі проєкти готують у вигляді альбомів, альманахів, сценаріїв, заходів, газет, буклетів, довідників, але можливим результатом такого проєкту буде вистава, відеофільм, рольова гра, виставка, план роботи шкільного театру, студії, клубу, гуртка або твору мистецтва, що створені індивідуально або колективно.*

Музичні проєкти пов'язані з музичним мистецтвом та виконавством, вони є творчими. Результатом таких робіт може стати музичний твір, музичне оформлення вистави,

* Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. — (Бібліотека журналу «Управління школою»).

спектаклю, музичний конкурс співаків, музикантів, виконавців, шоу-програми, заходи, конкурс або довідник, енциклопедія, нотний збірник, буклет, альбом тощо.

Дизайнерські проекти розглядають питання дизайнерського оформлення приміщень, кімнат, дизайну моди, модельного бізнесу, дизайнерського оформлення творів, дизайну зачісок, косметики, парфумів, дизайнерського оформлення свят, заходів, підготовки костюмів, масок тощо. Такі проекти частіше практично орієнтовані або дослідницькі і виконуються учнями/цями у вигляді макетів, схем, досліджень з проблем історії дизайну, дизайнерських течій, напрямів тощо.

Спортивні, оздоровчі проекти об'єднують учнів/иць, які захоплюються певним видом спорту. У ході підготовки таких проектів діти обговорюють майбутні змагання улюблених команд чи спортсменів, вирішують питання про ведення спортивних конкурсів, ігор, розробляють методику тренувань, діляться враженнями від нових спортивних ігор, обговорюють підсумки міжнародних змагань або розглядають особливості нових видів спорту тощо. Тема здоров'я, здорового способу життя і профілактики в проектах є актуальною. Вона захоплює учнів/иць під час підготовки проектів, які розглядають проблеми здоров'я людей, захворювання та їх лікування, профілактичних дій, здорового способу життя. Профілактиці підлягають шкідливі звички, що призводять до погіршення стану здоров'я, виникнення хвороб. Такі проекти можуть бути дослідницькими, інформаційними, практично-орієнтованими. Кінцевим результатом стають творчі продукти — шкільні газети, буклети, довідники, сценарії виступу агітбригад, проведення виховних заходів, профілактичних акцій у співпраці з медичними організаціями, центрами профілактики, державними службами тощо.

Краєзнавчі проекти досліджують питання вивчення особливостей рідного краю, його історії, культурних подій, творів мистецтва, пам'яток історії. Такі проекти допомагають організувати пошукову діяльність учнів/иць, спрямовану на вивчення історії рідного краю, міста, села, що може стати матеріалом для місцевих краєзнавчих музеїв або ідеєю для відкриття шкільного музею. Корисним є проведення акцій милосердя, допомоги ветеранам тощо.

Народознавчі проекти спрямовані на вивчення історії українського народу, його звичаїв та обрядів, особливостей культури і мистецтва, промислів і ремесел, збирання фольклорних пам'яток, організацію виставок народних іграшок, виробів народних майстрів, творів мистецтва. Підготовка таких проектів дає змогу збирати матеріал для музею чи кабінету народознавства, проведення виховних заходів, організації виставок, відкриття народознавчих гуртків, клубів тощо.

Трудові проекти — це практично-орієнтовані проекти, спрямовані на проведення трудових справ, акцій, суботників, десантів, що допомагають поліпшити стан шкільного подвір'я, шкільних ділянок, приміщень. Завдяки створенню таких проектів учні/иці привчаються до корисних трудових справ, виробляють уміння працювати в колективі, організовувати трудові змагання тощо.

Профорієнтаційні проекти спрямовані на ознайомлення учнів/иць з особливостями різних професій. Вони дають змогу зорієнтуватися у виборі майбутньої професії, навчального закладу. Такі проекти можуть бути інформаційними, практично-орієнтованими або творчими. Результатами діяльності стають газета, буклет, довідник, лекції, зустрічі з фахівцями різних професій, моделювання майбутнього професійного шляху або досліджування династій, професійних досягнень.

Родинні проекти надають можливості індивідуально кожному учневі/иці дослідити історію свого роду, родинні зв'язки; складання родоводу; дослідження родинно-сімейних традицій, династій, родинних свят; визначення і встановлення узагальнень; планування родинних свят. Ці проекти переважно дослідницькі або творчі. Їх виконують тільки персонально, з допомогою родичів, батьків. Вони стають особистісними досягненнями кожного учня/иці. Є приклади створення родинних гербів з розкриттям проблем геральдики, дослідженням історичних подій тощо.

Фантастичні проекти є особливими та дають можливість дітям розвивати власну фантастичну уяву, вміння вигадувати історії, об'єкти, героїв, що стають дійовими особами фантастичних повістей, оповідань. Діти досліджують світ фантастичних мрій, історію й особистий стиль письменників, їх творчий доробок, складають фантастичні проекти, які є результатом особистих, колективних, групових мрій, вигадок, дослідів тощо.

Позаурочні проекти за методом чи видом діяльності

Дослідницькі (пошукові) проекти дають змогу організувати дослідницьку діяльність учнів/иць у позаурочний час і спрямувати її на розкриття важливої проблеми. Такі проекти є найскладнішим видом діяльності учнів/иць і дають можливість оволодіти основами проведення індивідуального (чи групового) дослідження. Цей вид проектів має добре обмірковану структуру з визначенням мети, завдань, актуальності й соціальної значущості предмета дослідження. Необхідно продумувати методи проведення дослідження і експериментальні методи обробки результатів. Такі проекти повністю підпорядковані логіці дослідження і мають відповідну структуру: тема дослідження, аргументація актуальності, визначення предмета й об'єкта, завдань і методів, визначення методології дослідження, висунення гіпотези розв'язання проблеми і намічання шляхів її розв'язання.

Творчі проекти є найбільш уживаним типом позаурочних проектів, що сприяють підвищенню творчих здібностей учнів/иць. Ці проекти не мають детально розробленої структури, вона розвивається в процесі роботи відповідно до інтересів і логіки учасників/иць проекту, що заздалегідь домовляються про заплановані результати і форму їх представлення. Кінцевим результатом творчих проектів може бути рукописний журнал, альбом, газета, відеофільм, виховний захід — свято, вечір, конкурс тощо.*

Рольові, ігрові, пригодницькі проекти дають змогу учасникам проявити здібності прийняття певної ролі, зумовленої характером і змістом проекту. У цих проектах немає установленної структури, вона залишається відкритою до закінчення проекту. Ролі, які виконують учасники/иці проекту, можуть бути різними: літературні персонажі або вигадані герої, які імітують соціальні чи ділові відносини. Домінуючою стає рольова гра, пригодницькі дії, що становлять зміст проекту, в якому ступінь творчості дуже високий.

Практично-орієнтовані проекти організовують з метою виготовлення продукту, який має велике практичне значення для учасників/иць проекту і може бути корисним для вирішення проблем учнів/иць (школи) тощо. Такі проекти готують

---

* Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. — (Бібліотека журналу «Управління школою»).

за раніше обговореним сценарієм, у якому кожен учасник/иця має визначену функцію, а проєкт — декілька етапів, і координується керівником проєкту. Поетапні обговорення проблем, презентація одержаних результатів дають можливість чітко визначити практичну значущість отриманих результатів діяльності. Кінцевим продуктом такого типу проєкту може стати документ, програма, рекомендації, проєкт закону, словник, проєкт шкільного саду тощо. Одним із різновидів цих проєктів є ознайомчо-орієнтований тип проєкту.

Ознайомчо-орієнтовані проєкти дають змогу учасникам/ицям підготувати матеріали для ознайомлення з певним видом людської діяльності, видом мистецтва, сферою знань. Особливістю такого проєкту і його метою є ознайомлення учнів/иць з певною сферою знань.

Інформаційні проєкти спрямовані на збирання інформації про будь-який об'єкт чи явище, на ознайомлення учасників проєкту з цією інформацією. Обов'язковою умовою такого типу проєктів є не тільки збір, а й аналіз і узагальнення фактів. Структура проєкту чітко визначена з самого початку і має такий вигляд: мета, актуальність проєкту, методи отримання інформації (літературні джерела, засоби масової інформації, бази даних (у т. ч. електронні), інтерв'ю, анкетування тощо) та методи обробки інформації (її аналіз, узагальнення, зіставлення з відомими фактами, аргументовані висновки), результат (стаття, реферат, доповідь, відеофільм), презентація (публікація, зокрема в електронній мережі, обговорення на телеконференції тощо). Такі проєкти можуть бути органічною частиною дослідницьких проєктів, як їх модуль.

Знання такої класифікації позаурочних проєктів дає змогу керівникові проєктної діяльності учнів/иць зорієнтувати їхню діяльність, проводити корекційну роботу, надавати консультаційну допомогу для досягнення бажаного результату. Але практика показує, що в умовах сучасної школи частіше зустрічаються позаурочні проєкти, які об'єднують різні ознаки (практично-орієнтовані, творчі або інформаційно-творчі тощо).

Для практичного застосування проєктної діяльності в умовах сучасної школи її керівнику корисним стане дотримання методики організації проєктної роботи і вимог щодо організації етапів проєктної діяльності, детальне знання педагогічного супроводу проєктної діяльності учнів/иць, які наведено нижче.

STEM-проекти

Сучасний світ ставить перед освітою непрості завдання: підготувати дитину до життя в суспільстві майбутнього, яке вимагає від неї особливих інтелектуальних здібностей, спрямованих у першу чергу на роботу з мінливою інформацією. Розвиток умінь отримувати, переробляти і практично використовувати отриману інформацію і лежить в основі STEM-підходів в освітньому процесі початкової школи. (*Перегляньте відео за посиланням у таблиці за QR-кодом «Корисні посилання»*).

STEM-підхід дає дітям можливість вивчати світ системно, занурюватися в логіку явищ, що відбуваються навколо, виявляти і розуміти їх взаємозв'язок, відкривати для себе нове, незвичайне і дуже цікаве. Очікування знайомства з чимось новим розвиває: допитливість і пізнавальну активність; необхідність самим визначати для себе цікаве завдання, вибирати способи і складати алгоритм його вирішення; вміння критично оцінювати результати. Також такий підхід виробляє інженерний стиль мислення, а колективна діяльність — навички командної роботи. Все це забезпечує кардинально новий, вищий рівень розвитку дитини і дає широкі можливості в майбутньому при виборі професії.

Основна мета STEM-проекту в першому класі — підтримка та розвиток допитливості в дітей, демонстрація зв'язку між наукою, технологіями, інженерією та повсякденним життям. Невід'ємною складовою STEM-проекту є виготовлення STEM-продукту, тобто прототипу об'єкта, який був би пов'язаний із заявленою проблемою та втілював певні технологічні й інженерні рішення.

Наприклад, розглянемо STEM-проект «*Чи можна зважити повітря?*» змістової лінії «Повітря» авторського навчального курсу «Я досліджую світ» (автори О. Коршунова, Н. Гущина). Проект реалізують як під час уроку, так і в позаурочний час (рис. 1).

На першому етапі під час уроку висувають та досліджують проблему. У першому класі формулює проблему вчитель/ка: «*Чи можна зважити повітря?*». Уточнює її разом з учнями/цями, використовуючи інформацію з посібника, демонструє дослід порівняння маси повітряних кульок. Учні/иці разом із вчителем/кою роблять висновки стосовно певних властивостей повітря. Вчитель/ка демонструє дослід з апельсинами, учні/иці висувають припущення: «*Чому апельсин із шкіркою плаває на поверхні води, а без шкірки тоне?*».

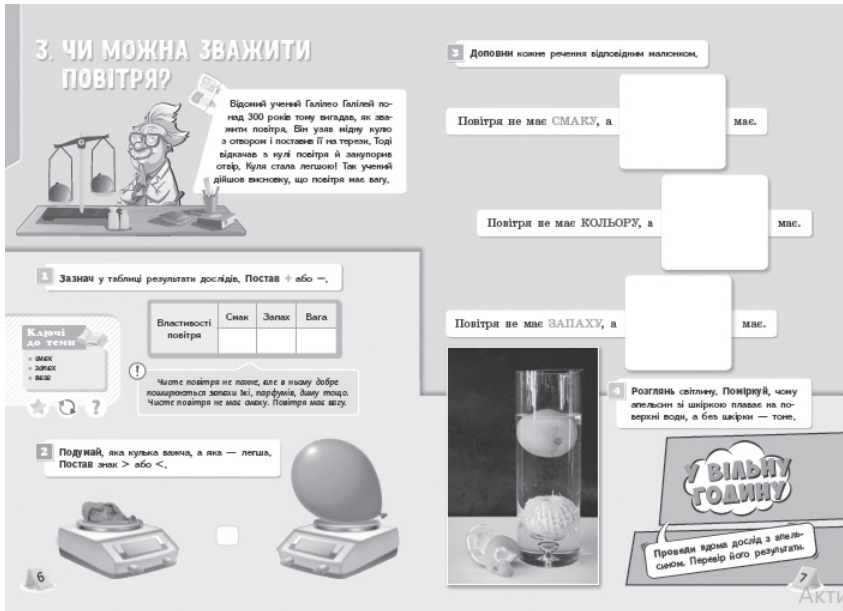

Рис. 1. Сторінка з посібника змістової лінії «Повітря» авторського навчального курсу «Я досліджую світ» (автори О. Коршунова, Н. Гущина).

На наступному етапі в позаурочний час діти отримують дослідницьке завдання з виготовлення STEM-продукту — виготовити модель буя з врахуванням таких умов: вона має триматися на воді; утримуватися на одному місці.

Для розв'язання цього завдання учні/иці об'єднуються в дослідницькі групи, уточнюють завдання, пропонують, обговорюють і аналізують ідеї стосовно конструкції моделі буя. Обирають із запропонованих матеріалів ті, які найбільше підходять для реалізації їхніх ідей. Створюють модель буя, як реалізацію вирішення проблеми. Перевіряють і тестують модель у ємності з водою. Обговорюють результати роботи і вчать їх аналізувати.

Учитель/ка у цей час організує та спрямовує роботу дослідницьких груп, ставить уточнюючі запитання, виступає консультантом, допомагає в разі виявлення ускладнень.

Розглянемо, чому наведений приклад є STEM-проектом. По-перше, проблема пов'язана з повсякденним життям. По-друге, учні/иці створюють STEM-продукт, а в ході роботи над ним:

- з математичної точки зору порівнюють маси двох тіл, вчать ся оформлювати результати досліджень у табличній формі, вимірювати довжину мотузки;
- з наукової — вчать ся спостерігати, порівнювати, висувати припущення, збирати інформацію, проводити дослід, робити висновки;
- з інженерної — генерують рішення поставлених завдань, розробляють конструкцію моделі буя;
- з технологічної — створюють модель буя.

Які уміння та навички формуються в учнів/иць початкових класів під час реалізації STEM-проектів?

1. STEM-проекти *активізують інтерес* до математики, природознавства.

2. Учні/иці *вчать ся створювати* власні прототипи. Це сприяє розвитку творчих здібностей і комунікативних навичок. Формується вміння створювати нові образи, фантазувати, використовувати аналогію і синтез. Під час проекту діти вчать ся будувати, розробляти, проектувати власні реальні продукти. Це сприяє розвитку інтересу до технічних дисциплін. Проектуючи найпростіші об'єкти, як-от буйки, ліжка, застібки, будуючи мости, машини, тестуючи прототипи, діти в невимушеній формі починають проявляти інтерес до науки і техніки.

3. *Виникають навички критичного мислення.* Під час проектування машин і різних пристроїв діти стикаються з різними проблемами, які спонукають їх модернізувати їх же власні конструктори. Надалі це вчить їх знаходити рішення в складних ситуаціях.

4. *Сприяє ранньому визначенню потенціалу дитини та її професійного самовизначення.* Дуже важливо, щоб кожна дитина вчасно зрозуміла, який напрям її цікавить і продовжила розвиток у цьому напрямі в майбутньому.

Особливості організації позаурочних проектів

Позаурочні учнівські проекти — вид творчої діяльності учнів/иць, який виконують у позаурочний час. Він спрямований на задоволення потреб сьогодення та вирішення проблем. Учителю/ці необхідно знати, що виконання позаурочних проектів вирішує багато питань, пов'язаних з роботою класних керівників і вихователів шкіл (груп) продовженого дня.

Серед *переваг* організації позаурочної проєктної діяльності треба зазначити такі:

- урізноманітнення дозвілля і задоволення інтересів дітей у сферах науки, техніки, мистецтва, спорту тощо, тематика яких не входить до складу навчальної програми;
- формування шкільного колективу, розвиток дружних, творчих стосунків між учнями/цями;
- охоплення проєктною діяльністю великої кількості дітей різного віку, які мають спільні інтереси;
- налагодження контактів з позашкільними установами, підприємствами, організаціями, підвищення ефективності взаємодії навчального закладу з ними і встановлення нових ділових контактів;
- залучення до проєктної діяльності батьківської громадськості, налагодження співпраці дорослих і дітей;
- виховання таких важливих якостей учнів/иць, як взаємодія, взаємодопомога, самовдосконалення, самореалізація тощо;
- залучення до змістовної позаурочної діяльності учнів/иць усіх соціальних категорій, особливо важковиховуваних дітей, дітей із багатодітних сімей, дітей, позбавлених батьківського піклування;
- стимулювання активності, творчості, цілеспрямованості, наполегливості учнів/иць;
- сприяння формуванню вміння учнів/иць самостійно працювати для вирішення актуальних значущих проблем;
- розвиток інтелектуальних здібностей, смаків, інтересів;
- удосконалення відповідальності учнів/иць за власну роботу, вміння планувати, цілеспрямовано, наполегливо працювати, приймати самостійні рішення та оцінювати результати своєї діяльності тощо.

Позаурочні проєкти відрізняються від урочних насамперед такими *показниками*:

- тематикою проєктів, яка спрямована на урізноманітнення дозвілля і задоволення інтересів дітей у тих сферах науки, техніки, мистецтва, що не входять до навчальної програми;
- кількістю учасників/иць проєкту, бо саме позаурочні проєкти допомагають охопити не тільки клас, паралель, а й увесь учнівський колектив;
- можливістю зростання дружніх, творчих стосунків між учнями/цями школи, які беруть участь у виконанні проєктів;

- можливістю взаємодіяти в ході виконання проєкту з позашкільними установами, підприємцями, організаціями, що значно підвищує ефективність взаємодії, сприяє встановленню нових ділових контактів тощо;
- можливістю використання проєктів різного типу, особливо творчих, пригодницьких, ігрових, рольових, спортивних, музичних тощо.

У позаурочний час, коли закінчилися заняття і учні/иці мають вільний час, проєктну діяльність учнів/иць можуть організувати не тільки класні керівники, вихователі груп продовженого дня, педагоги-організатори, а й заступники директорів з виховної роботи.*

Завдяки організації позаурочних проєктів класні керівники можуть вирішувати такі *питання*:

- змістовного проведення дозвілля класу;
- налагодження (або встановлення) дружних стосунків у дитячому колективі;
- залучення до проєктної діяльності всіх членів класного колективу і активного залучення батьків до співпраці;
- розв'язання психологічних проблем, налагодження особистісних стосунків між учнями/цями, пошук нових лідерів класу;
- зростання активності, ініціативи, творчості, пошуку в учнівському колективі;
- виховання таких важливих якостей, як взаємодопомога, взаємодія, самовдосконалення, самореалізація кожної дитини, класного колективу тощо.

Позаурочні проєкти із учнями/ицями початкової школи

Для учнів/иць молодшого шкільного віку вчитель/кастає керівником проєктної роботи, який веде роз'яснювальну навчальну роботу, організовує діяльність учнів/иць на всіх етапах, опікує дітей, спостерігає та направляє діяльність, бере участь в обговоренні проблем (приховано керує процесом, висуває гіпотези дослідження, подає інформаційний матеріал, вчить працювати із джерелом інформації, бере участь в оформленні результатів діяльності, готує дітей до презентації і захисту проєкту).

* Кондратова Л. Г. Організація проєктної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. — (Бібліотека журналу «Управління школою»).

Розпочинати проектну роботу з учнями/цями молодшого віку можна так: готувати індивідуальні проекти на одну тему з усією проектною групою, організувати конкурс проектних робіт, готувати колективні проекти з декількома проектними групами, готувати спільний колективний проект, що буде корисним для вирішення однієї спільної проблеми, що є цікавою для членів усього колективу.

Основними вимогами для роботи з дітьми молодшого шкільного віку є: детальне обговорення кожного кроку проекту, підготовка практичних рекомендацій для виконання конкретної роботи, допомога дітям у виконанні складних завдань, допомога в оформленні результатів проекту, підготовка дітей до презентації та захисту. На допомогу дітям цього віку вчитель/ка готує пам'ятки, корисні поради тощо.*

Для учнів/иць середнього шкільного віку педагог стає безпосереднім керівником проекту або членом проектної групи чи може виконувати роль спостерігача (користуючись прийомом «прихована координація»).

Учитель/ка допомагає дітям, але намагається організувати їх самостійну діяльність. Він спостерігає і направляє роботу, висуває ідеї, дає поради та адресну допомогу, бере участь у поетапному здійсненні проекту, у підготовці презентації та захисту проекту.

Етапи проектної діяльності наведено в Маршруті 7.

Особливу увагу в ході організації проектної діяльності з учнями/цями загальноосвітньої школи треба звернути на проблему формування вчителем/кою проектних груп з учнів/иць різних вікових категорій. Як показує досвід практичної проектної діяльності багатьох педагогів, на сьогодні великою проблемою залишається питання формування проектних груп з учнів/иць різного шкільного віку в процесі виконання групових позаурочних проектів.

Питання психологічних особливостей дітей різного шкільного віку, які зайняті проектною діяльністю, висвітлюється в працях Н. Матяш, Є. Полат, С. Ящук та ін. Вони акцентували увагу на різних підходах до виконання проектів серед дітей різного віку.

Виконання учнівських проектів з дітьми різного віку в позаурочний час має свої певні особливості:

* Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. — (Бібліотека журналу «Управління школою»).

- різний ступінь розвитку дослідницької, пошукової роботи;
- різний рівень розвитку виконання самостійних творчих завдань;
- неоднаковий ступінь розвитку вмінь працювати із джерелами інформації, обробляти їх, робити висновки, узагальнення, доводити і відстоювати власні думки, приймати рішення тощо.

Зупинимось на вікових відмінностях учнів/иць різного шкільного віку, які повинен урахувувати вчитель/ка під час організації проектної діяльності. Як відомо, шкільний вік має три основні групи: молодший, середній, старший.

Для учнів/иць молодшого шкільного віку вчитель/ка стає керівником проектної роботи, який веде роз'яснювальну навчальну роботу, організує діяльність учнів/иць на всіх етапах, опікує дітей, спостерігає та направляє діяльність, бере участь в обговоренні проблем (приховано керує процесом, висуває гіпотези дослідження, подає інформаційний матеріал, вчить працювати із джерелом інформації, бере участь в оформленні результатів діяльності, готує дітей до презентації і захисту проекту).

Розпочинати проектну роботу з учнями/цями молодшого віку можна так: готувати індивідуальні проекти на одну тему з усією проектною групою, організувати конкурс проектних робіт, готувати колективні проекти із декількома проектними групами, готувати спільний колективний проект, що буде корисним для вирішення однієї спільної проблеми, яка цікава для учасників/иць усього колективу.

Основними вимогами для роботи з дітьми цього віку є: детальне обговорювання кожного кроку проекту, підготовка практичних рекомендацій для виконання конкретної роботи, допомога дітям у виконанні складних завдань, допомога в оформленні результатів проекту, підготовка дітей до презентації та захисту. На допомогу дітям молодшого шкільного віку вчитель/ка готує пам'ятки, корисні поради тощо.

Для практичного застосування проектної позаурочної роботи необхідно розглянути проблему формування проектних груп, яка залежить від рівня: розвитку вмінь самостійної творчої пошукової роботи учнів/иць; зацікавленості дітей проектною роботою; сформованості колективу дітей, вікового і кількісного складу проектної групи.

При цьому вчитель/ка повинен пам'ятати, що участь дітей у проектній діяльності повинна організовуватися на добровільних засадах, ґрунтуватися на їх зацікавленості та високому ступені інтересу, а тематика проекту повинна обиратися самостійно учнями/цями, без наполягання вчителя/ки. Свої ролі в проектній діяльності учні/иці обирають самостійно, кожен учасник/иця проекту повинен чітко знати значущість, корисність та доцільність виконаної роботи і мати власне завдання і ділянку роботи, яка обов'язково оцінюється керівником проекту.

Перед учителем/кою, який організує проектну діяльність з учнями/цями, постає також проблема вибору теми, яка обирається з проблем, що цікаві сучасним дітям. Тематика позаурочних проектів може бути найрізноманітнішою, виходячи з проблем і потреб конкретного контингенту учнів/иць та закладу освіти в цілому.*

Темою позаурочних проектів можуть бути:

- школа (її історія, минуле і майбутнє, комфортні умови для навчання, оформлення шкільних кабінетів, музеїв тощо);
- шкільний двір, шкільний сад, майстерні;
- шкільна форма, шкільна газета, інформаційний центр (пресцентр), радіовузол тощо;
- обов'язки школяра/ки, пам'ятки активу, шкільне законодавство;
- шкільні гуртки, секції, клуби (історія та майбутнє);
- шкільні традиції, династії, дозвілля;
- мої батьки, мій родовід, моя країна, моя родина;
- проблеми спілкування, дружби, кохання, взаємовідносин між однолітками;
- мода та зовнішність людини (одяг, зачіски, косметика, парфуми тощо);
- світ навколо мене (хто я, я і дорослі, я і вчителі, я і мої друзі);
- екологічні проблеми міста, району, країни;
- флора і фауна міста, країни, регіону;
- історичні і культурні пам'ятки рідного краю;

* Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. — (Бібліотека журналу «Управління школою»).

- народознавство, звичаї та традиції українського народу, народні ремесла і промисли;
- народний майстер мого краю;
- світ професій, ким бути;
- шкідливі звички та їх вплив на організм людини;
- культурні традиції мого міста, села;
- допомога ветеранам, чи можемо ми бути милосердними;
- історія мистецтв (театральне, музичне, образотворче, кіномистецтво);
- світ фантастики, мої фантастичні мрії;
- школа майбутнього, місто майбутнього;
- твої можливості, людино!;
- історичні, мистецтвознавчі подорожі до країн світу тощо.

Маршрут 5. Цифрові технології в позаурочній діяльності з учнями і ученицями початкової школи

На сучасному етапі розвитку освіти науковці і практики розглядають використання цифрових технологій (ЦТ) в освітньому процесі, як інструмент забезпечення успіху Нової української школи (НУШ).

Успішність упровадження ЦТ значною мірою залежить від здатності вчительства максимально використовувати переваги цих технологій у своїй практичній діяльності.

Розвиток цифрової компетентності вчительства

Активне використання ЦТ у сучасному освітньому просторі зумовлює зростання ролі цифрової компетентності, як окремої складової професійної компетентності педагога. Цифрова компетентність передбачає впевнене і водночас критичне застосування ЦТ у професійній діяльності вчителя/ки, надає йому широких можливостей: активно діяти в інформаційному середовищі, використовувати найновітніші досягнення техніки у професійній діяльності.

Є різні варіанти використання ЦТ у позаурочній діяльності початкової школи залежно від того, наскільки активно задіяні в цьому процесі здобувачі/ки освіти.

У першому варіанті педагог використовує ЦТ без залучення учнів/иць, переважно для самоосвіти, отримання сучасної актуальної інформації, підготовки друкованого дидактичного матеріалу, взаємодії з батьками або колегами. В професійних спільнотах соціальних мереж чи під час вебінарів — обмінюється досвідом, консультується з експертами, дізнається про новинки, надихається ідеями.

У другому варіанті вчитель/ка може створювати на комп'ютерних пристроях наочні матеріали, презентації, підбирати навчальні відео- або аудіоматеріали. Діти лише переглядають їх за допомогою мультимедіа, тобто взаємодіють з пристроями пасивно.

У третьому варіанті учні/иці безпосередньо взаємодіють із комп'ютерними пристроями, працюють з мобільними додатками, тренажерами, виконують інтерактивні вправи, працюють з мультимедійною дошкою, здійснюють віртуальні подорожі тощо.

Якщо ви хочете підвищити рівень власної цифрової компетентності в будь-якому з представлених варіантів, радимо звернути увагу на навчально-методичний посібник «Нова українська школа: використання інформаційно-комунікаційних технологій у 3–4 класах закладів загальної середньої освіти» (рис. 2).^{*} Посібник видано за рахунок державних коштів, з ним можна ознайомитись у бібліотеці свого закладу освіти або завантажити з електронної бібліотеки Інституту модернізації змісту освіти за посиланням: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlyapredpraytsivnykiv/Metod-Guchshina.pdf>

У посібнику стисло й доступно схарактеризовано сучасне навчально-методичне забезпечення, яке допоможе вчителю/ці оволодіти теоретичними основами інновацій Нової української школи й усвідомити особливості інноваційних змін у початковій школі та сучасних методик навчання. Подані в посібнику матеріали, зокрема алгоритми роботи з сучасними онлайн-ресурсами,

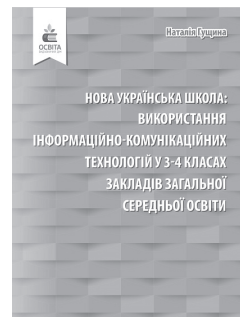

Рис. 2. Обкладинка посібника

^{*} Гущина Н. І. Нова українська школа : використання інформаційно-комунікаційних технологій у 3—4 класах закладів загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. / Н. І. Гущина. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2020.

ідеї та рекомендації для їх використання в освітньому процесі допоможуть подолати ключові виклики в організації дистанційного навчання.

Матеріали посібника об'єднано в сім маршрутів. Передбачено також технічні зупинки, під час яких можна опанувати прості й необхідні прийоми роботи з різноманітними онлайн-сервісами або мобільними додатками.

Маршрут 1 «Мотиваційний» дає можливість учителю/ці проаналізувати свої потреби, уточнити мету професійної діяльності в умовах НУШ, створити власний «Мотиваційний маршрут», який включає:

- особисті запити в професійному навчанні, самовдосконаленні, самовихованні, саморозвитку;
- ціннісні установки актуалізації підвищення рівня цифрової компетентності в професійній діяльності;
- творчі здібності й наявність інтересу до професійної діяльності, які зумовлюють власні потреби в знаннях, оволодінні ефективними способами організації професійної діяльності.

Маршрут 2 «Безпека в інтернеті» зосереджує увагу вчителя/ку на правилах безпеки і конфіденційності в інтернеті, зокрема:

- безпеки користування мобільними пристроями;
- безпечного пошуку інформації;
- самозахисту від кібербулінгу, фішингу та шахрайства.

У межах маршруту розглядаються актуальні питання обачності, пильності, доброзичливості, сміливості в Інтернеті, власної репутації педагога в мережі. Наведені джерела містять корисні поради щодо навчання цифрової безпеки в інтерактивному і цікавому для дітей форматі.

Маршрут 3 «Онлайн-навчання для вчителів» проведе вчителя/ку, шляхами професійного зростання. Цей маршрут спрямований на забезпечення вільного володіння навичками опрацювання інформації, роботи з інформаційними об'єктами. Такі навички відповідно впливають на формування здатності й уміння систематичного, логічного і системного використання ЦТ, допоможуть учительству бути сучасним, мобільним і конкурентоздатним.

Маршрут 4 «Цифрові ресурси, які надихають» пропонує вчителю/ці серію цифрових ресурсів, яка дасть змогу створити єдине предметне освітнє середовище для ефективної реалізації інноваційних методів навчання через інтеграцію сучасних педагогічних та інформаційно-комунікаційних

технологій. Серія цифрових ресурсів висвітлює освітні канали, відеоблоги, навчальні відео, відеоінструкції, розвивальні мультфільми.

Маршрут 5 «Цифрові навчальні матеріали» ознайомить учителя/ку із принципами створення навчальних матеріалів, основними типами цифрових навчальних матеріалів і допоможе добирати або створювати інтерактивні вправи у Google Презентаціях, опитування або тести у Google Формах.

Маршрут 6 «Навчальні додатки для дітей» допоможе вчителю/ці опанувати зручний додаток для швидкого оцінювання знань учнів/иць прямо на уроці Plickers, онлайн-сервіс для проведення вікторин та опитувань в ігровій формі, дізнатись про особливості навчального програмного забезпечення Gcompris, безкоштовної програми малювання Tux Paint, мобільного додатка доповненої реальності Quiver, онлайн-дошки Padlet, онлайн-сервісу для створення інтерактивних вправ Learningapps тощо, які доречно використовувати для навчання молодших школярів/ок у НУШ.

Маршрут 7 «Особливості використання ЦТ в 3–4 класах» дасть змогу зануритися в роботу з мультимедійним обладнанням, ознайомить із методикою застосування ЦТ в початковій школі та використанням ІТ-технологій в роботі з батьками. У межах маршруту вчитель/ка знайде корисні поради про застосування ЦТ у НУШ, дотримання санітарно-гігієнічних вимог та особливості організації освітнього простору.

Аналіз результатів сучасних педагогічних досліджень, особистий досвід показують, що використання ЦТ в освітньому середовищі НУШ позитивно позначається на ефективності освітнього процесу як в урочний, так і позаурочний час. Так само ефективність цього процесу залежить від особистих і професійних якостей учителя/ки, а також здатності виважено, доцільно використовувати ЦТ відповідно до мети і змісту освітнього процесу НУШ.

BYOD та сучасні інновації, мейкер-простір

Сучасне навчання неможливо уявити без використання гаджетів. Останнім часом в галузі освіти використовується термін BYOD, який означає «bring your own device» або «принеси свій власний пристрій», тобто можливість для працівників чи дітей приносити та використовувати свої

девайси в офіційних установах. Оскільки зараз майже кожна людина має мінімум один універсальний гаджет із набором потужних додатків та користується ними протягом усього дня, оминати тренд BYOD в сучасному світі майже неможливо. Завдяки BYOD можна не лише зробити цікавішим процес навчання, а й пришвидшити його. Адже не доведеться використовувати додатковий час на прості дії, що займають багато часу, який можна реорганізувати в дискусію або ж консультацію.*

Мобільні додатки активно впроваджують у практичну діяльність вчителя/ки. Нові види смартфонів та щорічне збільшення додатків на пристроях користувачів спонукатимуть до створення безмежної кількості навчальних і дидактичних матеріалів для навчання. Як це зробити, дізнавайтесь з посібника «Нова українська школа: використання інформаційно-комунікаційних технологій у 3–4 класах закладів загальної середньої освіти». Для вашої зручності в мультимедійній підтримці зазначеного посібника ви знайдете низку відеоінструкцій, за якими можна опанувати основні цифрові інструменти вчителя/ки початкових класів.

Поширеним явищем, особливо в STEM-освіті, стало використання мейкер-простору для проведення експериментів та досліджень. Поняття «мейкерство» (з англ. *make*) перекладається як «робити», «створювати». Мейкерство за кордоном — це справді великий рух, який навіть видає власний журнал; мейкери передусім ставлять перед собою завдання покращити життя за допомогою того чи того винаходу, а вже потім на цьому заробити кошти. Мейкерство в НУШ сприймається, як інноваційний освітній простір на засадах STEM-освіти, що дає змогу дітям активно здійснювати дослідження, проводити експерименти та апробувати новітні можливості поєднання науки, технологій, математики в позаурочній діяльності.

Наведемо приклади цифрових інтернет-ресурсів, які можна використати для самоосвітньої діяльності або для організації роботи в позаурочний час.

---

* Що таке BYOD? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://thefuture.news/byod>

Приклади застосування додатків у позаурочній діяльності

Google Пошук

Дає вчителю/ці можливість налаштувати власний канал пошуку, в якому будуть добиратися поради, світлини і публікації друзів відповідно до його/її вподобань поряд із загальними результатами новини. Пошукові запити можна вводити вручну або скористатися голосовим набором.

Google Meet

Сервіс для проведення онлайн-занять або батьківських зборів у форматі відеозустрічей. Одночасно можуть підключитися до 100 осіб. Вхід через обліковий запис Google.

Gmail

Для індивідуального листування або для швидкої розсилки групі батьків. Реєстрація на Gmail одночасно надає обліковий запис Google з єдиним доступом до всіх сервісів Google. Обліковий запис можна використати для реєстрації на інших соціальних сервісах.

Facebook

Найпопулярніша соціальна мережа для професійного спілкування українців. Працює через браузер, для смартфона можна завантажити додаток. Потребує реєстрації, можна використати обліковий запис Google. Для комунікації з батьками краще створити закриту групу. В ній можна ділитися світлинами, відео, планами, обговорювати проблеми, робити оголошення, проводити швидкі опитування.

Viber

Безкоштовний месенджер, який встановлюється на смартфон та працює через інтернет-підключення. Для додавання нового контакту достатньо просто ввести номер телефону. Популярний серед українських вчителів/ок і батьків для налагодження швидкої взаємодії. Дає змогу робити оголошення, швидко узгоджувати питання, ділитися світлинами та відео.

Google Фото

Фотосховище для зберігання, редагування, обміну світлинами та відео. Можна використовувати для створення власних та спільних альбомів, слайд-шоу, анімацій та колажів, відео. Вхід через обліковий запис Google.

Google Диск

Хмарне сховище. Зручно структурувати папки для збереження файлів, переміщувати файли та папки. Можна працювати з будь-якими файлами з будь-якого пристрою навіть за відсутності інтернету. При встановленні додатка на смартфон є можливість сканувати документи. Вхід через обліковий запис Google.

**Google
Календар**

Створення власних та спільних календарів. Планування колективних заходів, свят, батьківських зборів. Можна створити спільно з батьками план заходів класу або календар іменинників класу з нагадуванням про події. Календар вбудовується в блог. Вхід через обліковий запис Google.

**Google
Форми**

Редактор Google Диску для створення, редагування і заповнення форм з будь-якого пристрою для збору й упорядкування різноманітних даних. Популярний і простий інструмент для організації онлайн-опитування, тестування, створення реєстраційних форм для подій. Відповіді користувачів автоматично зберігаються у Google Формах, а статистику відповідей, зокрема у вигляді діаграми, можна переглянути просто у формі. Дані також можна відкривати в Google Таблицях. Вхід через обліковий запис Google.

**Планета
Земля**

За допомогою цього додатка можна досліджувати світ, рухаючи планету пальцем і відвідувати видатні місця або міста Лондон, Токіо та Рим у 3D-вимірі. Додаток дає змогу «ходити» вулицями міст у режимі перегляду вулиць або подивитись на світ з іншого боку з шаром Voyager. Додаток створено в партнерстві з додатками Sesame Street, BBC Earth, NASA та ін.

**Google Art
Project**

Своєрідна онлайн-платформа, використовуючи яку вчитель/ка та учні/иці можуть відкривати для себе твори мистецтв та історичні сайти, досліджувати колекції художніх скарбів з усього світу. Можна переглядати вміст за часом і кольором за допомогою спеціальних інструментів, масштабувати твори мистецтва й детально роздивлятися їх, вирушати у віртуальні екскурсії відомими місцями.

Kahoot!

Програма, що дає можливість створювати вікторини і опитування в інтерактивній формі. Для їх проведення у здобувачів/ок освіти мають бути смартфони або планшети.

**Google
Перекладач**

Зручний додаток, який миттєво перекладає надрукований, рукописний, сфотографований або надиктований текст.

МАРШРУТ 6.

Позаурочна діяльність у школі повного дня

Методична мозаїка на допомогу вчителю Нової української школи

Школа повного дня — це одна із сучасних форм організації навчальної та позаурочної сфери діяльності дитини. Школа повного дня побудована таким чином, що дає змогу в умовах навчальної співпраці сформуванню освітнього середовища, яке дає можливість об'єднати в єдиний комплекс освітні, розвивальні та виховні процеси.

Школа повного дня здатна вирішити велику частину соціальних і психолого-педагогічних завдань, які стоять перед сучасним вчителем/кою. Взаємозв'язок школи із сім'єю, позашкільними установами за такої форми роботи значно посилюється. Умови школи повного дня дають можливість учням/цям та батькам здійснити вільний вибір за інтересами, не загубити приховані здібності дітей, застосувати гнучкість режиму дня і шкільного розкладу. Це дає можливість врахувати індивідуальні особливості кожної дитини. Це безперервний освітній процес через активну взаємодію та комунікацію впродовж дня. Режим роботи школи повного дня може містити різні *складові*:

- ранкова зустріч;
- освітня діяльність під час уроків;
- тихе читання;
- прогулянка;
- екскурсійно-пізнавальна діяльність;
- творчо-пізнавальна діяльність.

Співпраця в різних видах діяльності в позаурочний час сприяє становленню особистості дитини, її всебічному розвитку, формує вміння вчитись, здійснювати самооцінювання. Діти набувають досвіду культури поведінки у шкільному колективі. Відбувається поступова адаптація дитини до шкільного життя через самостійну діяльність, через розвиток творчих здібностей, формуються такі вміння і навички, які забезпечать освітні потреби дітей та розкриють творчий потенціал кожної дитини.

Партнерська взаємодія учасників/иць освітнього процесу в таких умовах набуває особливого значення. Розклад

у школі повного дня складається з двох частин. Велику частину першої половини дня займають уроки згідно з навчальним планом. Друга частина наповнена позаурочною діяльністю, додатковими освітніми пропозиціями, які спрямовані на розвиток дітей та надають можливість дитині здійснити самостійний вибір того, що викликає зацікавленість.

Важко не погодитися з тим, що дітям молодшого шкільного віку фізично та психологічно непросто перебувати довгий час в одному приміщенні класної кімнати, навіть за умови атмосфери доброзичливості, дружних стосунків. Тому у школі повного дня передбачені зони комфорту, спокійного дозвілля, спілкування невеликими групами, парами, доступ до розваг, полиць із книгами. Діти мають можливість відпочити не тільки «за дзвоником». Деяким дітям відповідно до їхнього настрою потрібно хоча б на якийсь час усамітнитися. Можна в класі відвести куточок для відпочинку. Дитина може слухати в навушниках музику або казку, почитати книжку, розмалювати водяну розмальовку або зліпити щось цікаве з пластиліну.

Ранкова зустріч

День у школі повного дня починається з ранкового кола. Ранкова зустріч — це зустріч на початку дня учнів/иць класу з педагогом. Ми розглядаємо ранкову зустріч, як позаурочну діяльність, оскільки вона проводиться до уроків, має велике значення для розвитку дитини, її адаптації до шкільного колективу. Діти вчаться спілкуванню, активному слуханню, набувають навичок ділитися власними думками. Важливо на початку навчального дня створити доброзичливу атмосферу довіри, підтримки, заохочення учнів/иць до активної діяльності. В цей час закладається мотивація до навчальної діяльності, якою діти будуть займатися протягом дня.

Із основними компонентами ранкової зустрічі, її значенням для створення спільноти, розвитку навичок спілкування і соціальних навичок дитини ви можете ознайомитись у посібнику «Нова українська школа: poradnik для вчителя».* Ми ж сфокусуємося на практичних аспектах проведення ранкової зустрічі.

* Нова українська школа : poradnik для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. — К. : Літера ЛТД, 2018. — 160 с.

Діти розташовані в колі один проти одного, кожна дитина вітається з друзями та дорослими, після чого впродовж короткого часу ділиться власним досвідом зі своїми товаришами, які з повагою слухають її, ставлять свої запитання та коментують. Після цього клас бере участь у короткій груповій вправі. Ранкова зустріч закінчується обміном щоденними новинами, які зазвичай готує педагог, щоб представити навчальні завдання дня.

Чотири основні компоненти ранкової зустрічі

❖ Вітання

Діти збираються в коло разом з педагогом, вітаються, звертаються один до одного на ім'я. Цей компонент «заряджає» учнів/иць позитивним настроєм. Привітання адресоване кожному, хто перебуває в колі. Перш ніж почати вітання, педагог його моделює, тобто показує, як це робиться. Моделювання відбувається кожного разу, коли учасники/иці кола підходять до нового етапу. Діти потребують любові й поваги, підтримки від батьків, вчителя/ки, однокласників, вони хочуть відчувати себе важливою, значущою частиною групи. Вчитель/ка повертається до дитини, що сидить зліва чи справа, і вітає його/її: «Доброго ранку, Оксано! Я рада, що ти сьогодні з нами». Коли приклад показаний, Оксана, повернувшись до свого сусіда, вітає його у такий самий спосіб. Діти продовжують вітати один одного по колу, поки вітання не повернеться до вихователя. Є багато способів вітання. Воно може бути вербальним і невербальним. Діти звертаються один до одного на ім'я, з усмішкою, очі в очі. Встановлюється дружня атмосфера. Велике значення має поза, спокійний і щирий тон голосу, доброзичливий вираз обличчя, відкриті жести. Діти засвоюють безліч веселих, цікавих, поважних привітань. Використовується пантоміма, ігрові моменти, пісні, лічилки, форми привітань різних народів. Привітання можуть містити епітети, компліменти. Коли процедура засвоєна, діти можуть вибрати ті варіанти, які найбільше подобаються, або запропонувати нові способи вітання. Можливе використання різних предметів, які передають по колу тому, кому адресоване вітання. Це може бути улюблена іграшка, м'яч, чарівна паличка, мікрофон або інший знайомий дітям предмет.

❖ *Обмін інформацією*

Діти обмінюються ідеями та пропонують важливі для них теми для обговорення. На цьому етапі важливо «розговорити» учнів/иць, дати їм можливість висловити свої думки, підкреслити важливість кожної дитячої думки та припущень. Учні/иці мають змогу дізнатися більше один про одного. Це допоможе розвивати такі навички, які дають учасникам/ицям можливість почуватися впевнено, відчувати власну значущість.

❖ *Групове заняття*

На цьому етапі відбувається об'єднання класу через спільні ігри, розваги, завдання кооперативного характеру, де цінуються і враховуються індивідуальні навички та інтереси; інтелектуальні ігри і заняття спрямовані на розвиток етичних і моральних почуттів. Групове заняття використовується вчителем/кою, як вступ до роботи в класі та обговорення.

❖ *Щоденні новини*

Оголошення щодо діяльності, яку діти будуть виконувати цього дня або ж якесь особливе завдання — календар погоди, розклад подій дня, підсумок вивченої теми, спеціальне оголошення, інформація про конкретні види роботи або обов'язки. Не менш важливим, ніж початок дня, є також завершальний етап діяльності учнів/иць наприкінці навчального дня. Доцільно проводити рефлексії як після окремих вправ впродовж дня, так і під час прощання з учнями/цями, коли вони йдуть додому.

Для того щоб провести ранкову зустріч або, навпаки, обговорити якесь питання всім класом наприкінці дня, провести рефлексію, буде зручно розташуватися в тій частині кімнати, де на підлозі є килим, пуф або невеликі диванчики, аби можна було комфортно влаштуватися, розслабитися і прийняти зручні пози.

Коло дає можливість обговорити спільно цікаві теми, порадитись, попросити про допомогу, домовитись про спільні правила. Така бесіда може тривати короткий проміжок часу, але може за потреби зайняти і більше часу. На килимку зручно проводити різноманітні ігри, руханки, що сприятимуть створенню емоційно-позитивного настрою на урок або і на цілий день (табл. 5).

**Ігри, руханки, вправи
для створення емоційно-позитивного настрою**

Назва ігри, руханки, вправи	Опис проведення
Передай почуття радості	Учитель/ка пропонує дітям визначити свій настрій за допомогою емоції певним словом або жестом. За бажанням, учні/иці можуть прокоментувати свій настрій. На партах розкладені невеликі заготовки смайликів (однакові жовті кружечки). Вчитель/ка пропонує дітям подумати, як можна передати приємні, радісні почуття за допомогою малюнку та відобразити на цих заготовках радість, посмішку та поділитися своєю радістю з друзями (обмінятися смайликами)
Одягаюсь сам!	Вчитель/ка пропонує ситуацію: • Я їду до школи восени. Що мені надіти? • Я їду до театру влітку. Що мені надіти? • Я їду на спортивний майданчик весною. Що мені надіти? Учні/иці пропонують свої варіанти одягу для тієї чи іншої події, обговорюють ці варіанти
Хто це?	Учні/иці складають портрет (уміння, уподобання, звички) одного із учасників/иць групи. Учасники/иці іншої групи намагаються відгадати, хто це
Імпульс	Учасники/иці стають у коло, тримаючись за руки. Вчитель/ка просить всіх закрити очі і подає будь-який сигнал (два рази потиснути руку, підняти руку вгору та ін.). Той, хто отримав праворуч або ліворуч сигнал, повинен передати його наступному по ланцюжку. Гра закінчена, коли ведучий/ча отримує переданий ним сигнал
Який у мене настрій?	Діти стоять у колі. Учитель/ка загадує настрій (сум, радість, незадоволення, здивування) і передає його невербально, по колу. Коли діти передали його по колу, потрібно обговорити, який саме настрій було задумано. Можна виконувати цю вправу, використовуючи музикальні фрагменти, пропонуючи дітям самостійно визначити та показати ту чи іншу емоцію
Що нагадує мій настрій?	Діти стоять у колі. Вчитель/ка починає: «Мій настрій сьогодні нагадує весняний струмочок. А твій?» Діти по черзі намагаються порівняти свій настрій з якимось природним явищем або твариною, іншим символом (наприклад, білий пухнастий котик), запитуючи наступну дитину по колу: «А твій настрій що нагадує?»

Продовження таблиці 5

Назва ігри, руханки, вправи	Опис проведення
Який/яка я?	Діти називають своє ім'я, а потім називають таку якість характеру, яка починається на ту саму букву, що й ім'я. Наприклад, Олена — охайна, Галина — гарна, Назар — надійний...
Ранкова пальчикова гімнастика «Дощик»	Середнім і вказівним пальцями правої руки перебираємо по лівій долоні і проговорюємо: «До нас з'явився вранці дощик, а не сонечко». З'єднуємо руки, долоні спочатку розкриті, потім закриваємо їх: «Бо зачинило сонечко від нас своє віконечко». Стискаємо, розтискаємо кулаки: «Заглядало сонечко до мене і до тебе». Пальцями лівої руки «біжимо» по правій долоні: «А зараз заховалося у синьому небі»
Зміни свій настрій	Діти сідають у коло і передають один одному м'яч. Учитель/ка починає вправу першим, передаючи м'яч одному з дітей і називає при цьому якусь емоцію. Учень/иця повертає м'яч і називає протилежну емоцію. Наприклад: сумний — веселий, злий — добрий, стомлений — той, що відпочив, наполегливий — лінивий, жадібний — щедрий, боязливий — хоробрий, швидкий — повільний
Скринька щастя	Діти сідають у коло і наповнюють умовну скриньку щастя своїми вподобаннями. Наприклад, «Що я люблю?»
Закінчи речення	Діти сідають у коло та по черзі намагаються закінчити речення, які пропонує вчитель/ка: • Я знаю, що мене завжди захистить... • Раніше я боявся..., а тепер — ні! • Я довіряю... • Мене дуже люблять... • Завжди можна попросити про допомогу... • Якщо мені страшно, я можу подзвонити...
Тортик «Гарний настрій»	Учитель/ка пропонує дітям приготувати торт під назвою «Гарний настрій». Які складові будуть у нашого тортика? Діти висловлюють свої пропозиції: • Корж — це веселий сміх • Крем — жарти • Горішки — посмішки • Родзинки — радість • Вишенька — успіх • Що ще робить наш настрій гарним?

Продовження таблиці 5

Назва ігри, руханки, вправи	Опис проведення
Розкажи про себе правду і неправду	Діти сідають у коло і по черзі розповідають про себе два факти. Наприклад, «Я люблю морозиво. Я був у Києві». Інші діти намагаються здогадатись, які факти правдиві, а які — ні
Істинне та хибне висловлювання	При виконанні цього завдання діти вчаться висловлювати припущення. Наприклад, «Я думаю, що зараз весна, а не літо, тому що бачив під кущиком пролісок». Улітку пролісків вже нема. Вони бувають навесні. Тому висловлювання, що зараз літо, — хибне
Що це може бути?	Учні/иці об'єднуються у дві команди. Перша команда загадує слово і повідомляє його представнику іншої команди. Цей учень/иця повинен зобразити слово за допомогою пантоміми своєї команди. Говорити він не може, але учасники/иці його/її команди можуть ставити йому/їй запитання, перераховуючи можливі варіанти слова. Учень/иця може показувати знак головою «так» або «ні». Якщо слово відгадане, команди міняються ролями
На що це схоже?	Учні/иці сідають у коло, вчитель/ка пропонує витягнути з мішечка якийсь предмет: шишку, горішок, квасолину, грушу, камінчик, мушлю, листя дерева, засушені ягоди, цибулину, часник тощо. Діти, витягаючи цей предмет, добирають до нього кілька порівнянь. Цю вправу також можна провести на шкільному подвір'ї, порівнюючи предмети, які діти бачать. Берізка — струнка, як дівчинка; краплинки дощу блищать, як діаманти; хмарки білі, як сніг... тощо
Поїзд (руханка)	Діти встають один за одним, тримають за пояс або кладуть руки на плечі того, хто попереду. Голосно промовляють: «Тук-тук, тук-тук... ту-ту!», імітуючи поїзд, що рухається. Кожен із дітей повідомляє, що він — вагончик, в якому їде... (зайчик, горобчик, лисичка тощо). Вчитель/ка наголошує, що повторюватись не можна
Машина часу	Діти сідають у коло, вчитель/ка пропонує обговорити ідею подорожі в часі: • Чи хотіли б ви опинитись у минулому? • Як далеко в минуле вам було б цікаво відправитись нашою машиною часу? • А чи хотіли б ви побувати у майбутньому? • Як, на вашу думку, зміниться наше майбутнє?

Продовження таблиці 5

Назва ігри, руханки, вправи	Опис проведення
Розвиток артикуляційного апарату	Знайомство з віршиком А. Валевського «Баран і барабан»: Зробив баран собі барабан, Заліз на піч та й гупав всю ніч, Лиш рано-вранці ліг спати баран, А мишка з'їла його барабан. Діти повторюють звуки, спостерігають за своєю вимовою. Можна також використовувати скоромовки. Учитель/ка може поставити запитання: Як ви думаєте, якого розміру був барабан? Як звучить великий барабан (бам-бам-бам, трам-пам-пам)? А як звучить маленький барабан (бім-бім-бім, трім-тім-тім)?
Ранкова зарядка	Учитель/ка запрошує дітей стати в коло, діти по черзі пропонують якусь вправу для ранкової зарядки. Всі виконують вправи разом. Можна запропонувати дітям виконати зарядку під музику, повторюючи певні рухи
Велика добра тварина	Учні/иці стають у коло і тримаються за руки. Вчитель/ка говорить: «Ми — одна велика, добра тварина. Як тварина дихає? Послухайте!». Всі слухають своє дихання. А тепер — всі разом! Учні/иці крокують вперед і назад, тримаючись за руки, імітуючи дихання великої тварини. Вчитель/ка повідомляє: «Так само чітко і рівно б'ється його велике добре серце. Стук — крок вперед, стук — крок назад і...» Повторюють рухи декілька разів
Хто це?	Учитель/ка називає якусь одну зовнішню ознаку тварини, учні/иці намагаються відгадати, кого мав на увазі вчитель/ка. Наприклад: слон — хобот, пухнастий хвіст — лисиця, довгі вуха — зайчик, грива — лев, сумка на животі — кенгуру, довга шия — жирафа тощо
Пальчикова гімнастика	Доброго ранку Доброго ранку, сонце привітне! Доброго ранку, небо блакитне! Доброго ранку, у небі пташки! Доброго ранку тобі і мені!

Закінчення таблиці 5

Назва ігри, руханки, вправи	Опис проведення
	Пальцями правої руки по черзі «вітатися» з пальцями лівої руки, торкаючись один до одного кінчиками. • Чи всі пальчики однаково гнучкі? Які пальчики «слухняно» виконують наші команди, а які — не дуже? • Чому важливо робити зарядку? • Чому шкідливо довго сидіти за столом чи партою в одному положенні? • Що таке правильна постава?
Корабель та скелі	Діти об'єднані в дві групи. Одні будуть «скелями», їм слід розташуватися хаотично в класній кімнаті і присісти. Учасники/иці іншої групи — це «кораблі», вони закривають очі і починають рухатися по класу. Якщо такий «корабель» буде наближатися до якоїсь «скелі», то дитині, яка її зображує, потрібно шипіти, імітуючи звук морської хвилі. Всім учасникам/ицям необхідно постаратися уникнути зіткнення скелі та корабля. Після гри важливо обговорити випадки зіткнення і поговорити про товариську підтримку, яка допомагає уникнути неприємностей. Окремо потрібно прокоментувати поведінку тих дітей, які спеціально не видавали ніяких звуків, щоб «корабель» натрапив на них, якщо таке було. Вчитель/ка підкреслює, що клас — одна велика команда, і взаємна підтримка має бути надійною
Сніжний ком	Діти встають у коло. Перша дитина називає своє ім'я, наступна — своє ім'я і ім'я попередньої дитини і т. п.
Я знаю імена членів нашої сім'ї	Діти стоять у колі та по черзі називають імена тих, з ким вони живуть у своїх родинях. Наприклад: «Моє прізвище — Іваненко. Я живу з мамою Оксаною, татом Богданом, бабусею Христиною, дідусем Остапом, братиком Тарасиком, сестричкою Юлею. А ще я маю бабусю Лесю та дідуся Василя»
Пальчикова гімнастика	Ось цей пальчик — мій дідусь, Ось цей пальчик — це бабуся, Ось цей пальчик — тато, Ось цей пальчик — мама, Ось цей пальчик — я, От і вся моя сім'я!

Ранкове коло допомагає соціалізації дітей, дає досвід взаємодії з іншими учасниками/ицями, допомагає відчувати себе частиною об'єднаного спільною ідеєю колективу, що виконує послідовні, чітко сформульовані завдання. Відбувається стимуляція комунікативної, мовної активності дитини. Також розвивається пізнавальна сфера, задіюються зоровий, слуховий апарати, пам'ять, також відбувається регуляція поведінки.

Поради педагогам, які працюють з дітьми в ранковому колі

- Не моралізуйте, реагуйте на почуття дитини.
- Не оцінюйте особистість дитини, уникайте висловів, які оцінюють особистість, замініть їх. Наприклад, фразу «молодець», яку часто вживають вчителі/ки, можна поміняти на фразу «чудова пропозиція (ідея, тощо)», фразу «ти — безвідповідальний» на «запізнення заважають твоєму навчанню, намагайся уникати запізнень» тощо.
- Деякі теми не варто обговорювати з учнями/цями молодшого шкільного віку або ж з учнями/цями певного класу (причин може бути багато). Закрити тему можна так: «І таке трапляється, буває...».
- Вчиться користуватись мовою жестів, мовою тіла, очима.
- Дозволяйте дітям іноді грати роль ведучого ранкового кола і визначати, хто сьогодні розповідатиме про новини.

Тихе читання

Створення освітнього простору, його правильна організація допоможуть вчителю/ці знайти такі підходи, які зацікавлять дітей, сприятимуть їх розвитку. Правильно організований освітній простір дає можливість раціонально застосувати необхідний для навчального процесу матеріал, створити такі естетичні, психолого-педагогічні умови, які необхідні для розв'язування освітніх задач, урізноманітнити навчання ігровими матеріалами та інноваційними технологіями. Середовище, що оточує дітей, має забезпечити різні види діяльності, стати основою для їх самостійної активності. При цьому домінантним видом діяльності в шкільному закладі є власне процес пізнання. Все, що оточує дитину, впливає на її розвиток, формує її особистість, має значення. Міністерство освіти і науки України розробило «Методичні рекомендації щодо організації освітнього

простору Нової української школи»^{*}, в яких конкретизовано вимоги до шкільних меблів та надані пропозиції щодо створення у класах певних навчальних осередків. (*Перегляньте документ за посиланням у таблиці за QR-кодом «Корисні посилання»*).

Одним із восьми осередків навчального простору учнів/иць молодшого шкільного віку в Новій українській школі є дитяча класна бібліотека. Використовуючи її можливості, вчитель/ка може застосувати технологію тихого читання в позаурочний час. Тихе читання бажано проводити кожного дня у визначений час.

Діти обирають із класної бібліотеки книги з позапрограмними творами або приносять цікаві книжки з дому для обміну між собою. У визначений часовий проміжок (це може бути 15–20 хвилин) настає період повної тиші, під час якого діти самостійно, починаючи з перших днів навчання, читають. Якщо учень/иця ще не вміє читати, то роздивляється картинки — це теж спосіб сприйняття інформації. Раз на тиждень вчитель/ка проводить індивідуальні розмови про прочитане, за потреби надає допомогу дітям, поради, певним чином відслідковує, що саме вони читають. Наприклад, можна створити кишеньки-конверти з іменами дітей, у яких буде лежати та книга, яку зараз вони читають.

Підбір текстів не повинен бути випадковим, книжки мають бути відібрані з урахуванням психологічних особливостей дітей і літературних особливостей текстів. Учитель/ка працює в тісному контакті з батьками, консультує їх щодо змісту дитячих книжок.

Прогулянка

Це активний відпочинок на повітрі і тісне спілкування з природою, однолітками і педагогом у такій атмосфері, яка дає можливість впливати на формування в дитини загальної культури, на соціальний і особистісний розвиток. Прогулянка дає змогу вчителям/кам спостерігати за своїми вихованцями в позаурочний час.

Існує багато видів прогулянок, що дає можливість урізноманітнити їх протягом всього навчального року. Кожен вид прогулянки має свою мету і правила, яких необхідно

^{*} Затверджені наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи» від 23.03.2018 р. № 283.

дотримуватися. Прогулянка може перериватися зупинками для короткочасного, спокійного відпочинку, бути насиченою іграми і розвагами.

Прогулянка, порівняно з екскурсією, програє лише в одному — в системності отриманих знань. В їх обов'язі зазвичай прогулянка навіть перевершує екскурсію. Засвоєні в процесі прогулянки уявлення і поняття не поступаються тим, які отримані на екскурсії.

Щоб прогулянка давала дітям відчуття свободи, але в той же час вчитель/ка мав можливість тримати ситуацію під контролем, варто разом з учнями/цями розробити певні *правила прогулянки*, наприклад:

- правило сигналу — придумати такий сигнал, почувши який діти повинні залишити свої заняття і бігти на місце збору;
- правило кола — яскравий атрибут, піднятий вихователем вгору, означає «стати в коло біля мене».

Коло необхідне, коли знадобиться під час прогулянки звернути увагу на безпеку, розповісти щось цікаве, провести короткий інструктаж перед грою або підвести підсумок.

❖ Прогулянка-розвага

Така прогулянка зазвичай коротка за часом. Вона передбачає можливість відпочити від сидіння за партами, побавитися, поспівати, пожартувати, провести руханку на свіжому повітрі. Взимку — це ліплення снігової баби, виготовлення фігурок зі снігу. У теплу пору року можна проводити рухливі ігри, використовувати спортивне знаряддя, організувати спортивні мінізмагання, конкурси, малювання крейдою на асфальті.

❖ Прогулянка — спортивна гра

Для такої прогулянки можна використовувати шкільний спортивний майданчик або звичайний дитячий майданчик з гойдалками, спортивними тренажерами, лазанками, смугою перешкод (різноманітні опори, багатоярусні конструкції, на яких можна висіти, розгойдуватися, з яких можна стрибати). Для проведення прогулянок також можна використовувати спортивний інвентар: санки, лижі, м'ячі, скакалки та ін. Роль таких ігор у розвитку дитини дуже велика. Адже за допомогою ігрової діяльності дитина пізнає довкілля. Ігри розвивають спритність, кмітливість, витривалість, зміцнюють здоров'я дітей.

❖ Прогулянка-спостереження

Основний зміст такої прогулянки має чітко визначену мету для учнів/иць і спрямований на спостереження молодшими школярами/ками за змінами у природі, особливостями рослинного світу, життям птахів, комах, тварин, особливостями професійної діяльності людей. Місцем проведення такої прогулянки можуть бути шкільний сад, найближчий парк, ліс, берег річки, магазин, пошта тощо.

Така прогулянка може містити елементи гри, змагання, конкурсу. Наприклад, «*Найуважніший учень/иця*»: за п'ять хвилин необхідно подивитися навколо і запам'ятати якомога більше видів дерев, птахів, квітів. Після конкурсу вчитель/ка організовує бесіду, під час якої діти розповідають про ті дерева, квіти, які вони зустріли під час прогулянки.

Об'єктом спостереження корисно робити звичайні явища, до яких діти звикли. Зверніть їхню увагу, наприклад, на звичайну траву. Яка вона (*суха, яскрава, волога, висока, низенька*)? З чим її можна порівняти? Чому? Такі спостереження дають змогу дітям краще відчувати природу, розуміти закономірності її змін.

Спостереження за професійною діяльністю людей змушує дітей замислитись про важливість повсякденної праці, про роботу батьків.

❖ Прогулянка-завдання

Зміст такої прогулянки визначається після планування певної діяльності. Завдання школярі/ки отримують, наприклад, у вигляді листа від казкових героїв або безпосередньо від вчителя/ки. Зміст завдання передбачає його виконання під час прогулянки в невеликій групі, парами або індивідуально. Завдання можуть бути спрямовані на вирішення якоїсь практичної задачі. Наприклад, пропонується порахувати відстань, висоту предмета, напрямок і швидкість вітру, дізнатися, які назви мають вулиці мікрорайону, в якому розташована школа, які дерева ростуть навколо школи, зробити світлини первоцвітів тощо.

❖ Прогулянка-квест

Під час прогулянки-квесту учні/иці отримують якісь конкретні завдання, які передбачають пошук. Це може бути пошук лікарських трав, насіння дерев, природний матеріал для гербарію, колекції тощо. При цьому, перш ніж діти підуть шукати, вони повинні розгадати загадку або знайти в запропонованому тексті назву того, що необхідно

знайти. Після закінчення діти можуть придумати цікаві історії про свої знахідки, назви для них, скласти гербарії у вигляді картини, панно, букетів.

Як варіант, вчитель/ка може заздалегідь заховати на території, де буде проходити прогулянка, якісь предмети. Під час прогулянки діти повинні їх знайти, користуючись маршрутним листом, на якому представлений план території з відміткою, де знаходиться предмет.

Можна міняти тематику такої прогулянки відповідно до пори року, можна використовувати завдання з компасом, смартфонами. Для реалізації квесту проводять підготовчу роботу, від неї значною мірою залежить, як пройде прогулянка. Ігри та спортивні вправи підбираються з урахуванням віку, фізичного стану дітей. Один з напрямків прогулянки може бути екологічне виховання дітей. Підбір завдань дуже різноманітний. Така структура прогулянки має великий потенціал у виборі завдань рухливих ігор, спортивних вправ і в формуванні пізнавальних інтересів дітей.

❖ Прогулянка-фантазія

Розвиває естетичне сприйняття природи, зв'язне мовлення, вміння чітко формулювати власну думку, уважно слухати і ділитися знаннями та враженнями з однолітками. Така прогулянка виховує дбайливе ставлення до природи, розвиває емоційну культуру дітей. Під час прогулянки можна запропонувати дітям зробити замальовку, виготовити виріб з природного матеріалу, сплести вінок, кошук, скласти букет з листя, квітів, гілок, колективно придумати казку, вірш, розповідь, зробити малюнок крейдою на асфальті.

Найважливіше завдання прогулянок цього виду — викликати у дітей емоційний підйом і організувати їх творчу діяльність.

❖ Прогулянка-практикум

Такі прогулянки використовують для відпрацювання, закріплення життєво необхідних навичок, наприклад, вивчення правил дорожнього руху, правил поведінки в надзвичайних ситуаціях (у випадку пожежі, повені, отруєнні різними речовинами, терористичному акті).

Під час прогулянки вчитель/ка створює ситуацію, в якій діти повинні діяти відповідно до правил, організовує самоаналіз дітьми своїх дій. Подібні прогулянки допомагають дітям зрозуміти доцільність поведінки людей у різних ситуаціях, позбавитися від страхів, тривожності.

Сьогодні, в умовах пандемії COVID-19, набуває особливого значення проведення уроків на свіжому повітрі, тому

значення прогулянок не можна применшувати. Навпаки, уміння проводити заняття в такому форматі стає дуже корисним для вчителя/ки. Позаурочна діяльність стає логічним продовженням того, що було вивчено в класі, набуває практичної значущості.

Дуже цікавий ефективний прийом побудови запитань, які спонукають до роздумів, викликають бажання звернутися до самого себе, це прийом «*Бачу — чую — відчуваю*». Цей прийом можна використовувати, наприклад, під час обговорення репродукції картини відомого художника, екскурсій у природу, вивчення явищ природи тощо. Вчитель/ка пропонує *три блоки запитань*:

- Що я бачу?
- Що я чую?
- Що я відчуваю?

Зрозуміло, що дітям найлегше дати відповідь на запитання: *що я бачу?* Адже відповідь лежить на поверхні. Розглянемо це на прикладі прогулянки-спостереження в осінній шкільний сад. Спочатку учні/иці, відповідаючи на запитання «*Що я бачу?*», перелічують те, що бачать: дерева, яблука, квіти, пташки, сухе листя. Вчитель/ка уточнює: «*А які кольори переважають? Назвіть ці кольори*». На цьому етапі можна, наприклад, зупинитись і розказати про різні відтінки кольорів, поміркувати, чому восени ми спостерігаємо саме таку гаму кольорів. Учні/иці роздивляються, дають відповіді, міркують разом із вчителем/кою. Важливо на цьому етапі показати дітям, що будь-яка думка цікава та прийнятна. Це потрібно для того, щоб діти в подальшому обговоренні були розкутішими, не боялися проявляти свої почуття, розповідати про них, замислюватися.

Далі вчитель/ка пропонує прислухатись до звуків в осінньому саду: *що я чую?* Якщо дітям складно, вчитель/ка спрямовує їх, ставить уточнюючі запитання:

- Як співають восени пташки?
- Як шарудить під ногами листя?
- Чи чути в осінньому саду, як падають стиглі яблука?

У цьому блоці запитань можна поміркувати не тільки над звуками, а й над запахами осінніх днів. Можна прочитати вірші українських поетів про осінь, щоб пробудити розумову та емоційну діяльність учнів/иць. У цій частині також доцільно буде запропонувати дітям доторкнутися до стовбура дерева, колючої осінньої трави, гладенької шкурки смачних яблук, поділитися враженнями, розказати, які

ці предмети на дотик, про що нагадують дітям. Учитель/ка пропонує також поміркувати над тим, чому восени яблука такі смачні, який у них смак. На цьому етапі можна запропонувати дітям знайти цікаві порівняння.

Нарешті вчитель/ка підводить дітей до найскладнішої частини запитань, яка стосується внутрішнього стану, почуттів: «Що ви згадали із власного життя? Що відчували під час прогулянки? Що відчуваєте?». Це — найскладніший етап, учні/иці вчать висловлювати власну думку, звертатися до власних почуттів, згадують події із свого життя, оцінюють побачене, знаходять відгук у власному серці. На цьому етапі доцільно прочитати дітям художні твори, які перегукуються з темою обговорення, прослухати музичні фрагменти, подивитися репродукції картин художників тощо. Важливо підвести учнів/иць до етапу рефлексії — самостійної оцінки свого стану і аналізу результатів власної діяльності.

Методичні прийоми, які вчитель/ка може використовувати під час пізнавальних екскурсій

На початковому етапі навчання школярів/ок постає питання пошуку найточніших впливів не тільки на розумовий аспект розвитку дитини, а також і на розвиток її емоційної сфери, моральної та духовної складових. Відповідно до вимог НУШ зміст і характер завдань мають спонукати дітей до пошукової творчої діяльності, наповненої емоціями і переживаннями. Імпульсом до початку пізнання дуже часто служить здивування, яке народжує у дітей бажання зрозуміти, відчути, захопитися, стати причетним до справжніх цінностей. І відповідно до вікових особливостей учнів/иць надзвичайно важливо не загубити саме емоційний фактор, який і дає поштовх інтелектуальному, моральному, творчому початку в розвитку дитини. Згодом, отримавши досвід навчання і життєвий досвід, у дитини сформується аналітичне мислення. Але спочатку дитина сприймає світ цілісно.

Одним із джерел збагачення змісту навчання є *екскурсія*. Навчання завдяки екскурсіям проводиться поза стінами класу. Це сприяє усвідомленню дитиною того, що джерелом пізнання є не тільки книга, слово вчителя/ки, а й довкілля — природа, матеріальна культура, громадське життя.

Відповідно до потреб навчання можна запропонувати різноманітні місця і теми для екскурсій:

- бібліотека;
- місцевий театр, музей;

- наш мікрорайон (наше місто, село);
- спостереження сезонних змін;
- вивчення видів місцевих рослин;
- гори, берег річки, моря;
- місцеві підприємства.

Можна проводити також незаплановані (спонтанні) екскурсії, спостерігаючи за цікавими явищами природи (перший сніг, осінній листопад, весняний дощик, веселка тощо). Вчитель/ка зупиняє учнів/иць під час основної діяльності на уроці, пропонує подивитися у вікно, вийти на подвір'я, щоб побачити красу природи, навчити розуміти зміни у природі. Зазвичай такі короткочасні екскурсії запам'ятовуються дітям яскравістю вражень.

Екскурсії можуть бути різними *за тривалістю*:

- на весь навчальний день, наприклад, поїздка до театру;
- у позаурочний час або під час навчальної діяльності — у двір школи для розглядання бруньок на деревах або стану трави під сніговим покривом; для спостереження за небом, травою, сонцем, змінами рослин тощо.

Які ж практичні поради можна запропонувати вчителю/ці, який планує організувати для учнів/иць екскурсію? Перш за все, вчителю/ці треба подумати, з якою метою буде проведена екскурсія. Що стане результатом діяльності учнів/иць під час такого заходу за межами класної кімнати. Отже, необхідно спланувати як діяльність вчителя/ки, так і позаурочну діяльність учнів/иць під час екскурсії, підготувати завдання, продумати хід екскурсії. Заздалегідь треба скласти маршрут, за яким передбачається екскурсія, подбати про безпеку дітей. Важливим є також і те, що під час екскурсії у дітей обов'язково має бути досягнута своя навчальна мета. Діти мають усвідомити, заради чого вони залишили сьогодні навчальний клас. Чому вони не можуть просто прочитати про це у книзі чи побачити на екрані комп'ютера.

Зазвичай (за винятком короткочасних спонтанних екскурсій для спостережень за цікавими несподіваними явищами природи) вчитель/ка обговорює мету проведення екскурсії разом з учнями/цями в попередніх бесідах, разом можна також скласти правила поведінки під час екскурсій.

Для вчителя/ки важливо не перетворити екскурсію на лекцію під відкритим небом. Побудова навчальної екскурсії передбачає демонстрацію того, що можна дослідити, відчутти, побачити на власні очі — і здивуватись! Сплануйте екскурсію так, аби максимально залучити усі органи чуття

дитини — побачити, почути, відчути запах, доторкнутись. Експедиція передбачає активну діяльність учнів/иць, а не просто отримання цікавої інформації. Як залучити до такої діяльності? В який спосіб учні/иць зможуть опрацювати отриману під час екскурсій інформацію?

Наприклад, це можуть бути:

- ❖ заздалегідь отримані завдання з подальшою обробкою зібраного під час екскурсії матеріалу;
- ❖ евристична бесіда;
- ❖ спостереження за певним явищем або рослиною;
- ❖ розповідь вчителя/ки із запитаннями, на які треба знайти відповідь під час екскурсії;
- ❖ практична робота, наприклад, використання лупи, компасу тощо;
- ❖ створення малюнків, фотоколажу, колекції відеоматеріалів (пейзажу, квітки, тварини, комахи чи пташки);
- ❖ створення мапи місцевості.

Не менш важливою є також діяльність учнів/иць після екскурсії. Вони мають поділитися своїми враженнями, дійти певних висновків. Добре, якщо екскурсія завершиться значущим для дітей результатом. Наприклад, завершенням екскурсії «Осіньна прогулянка» може стати виставка малюнків дітей на тему осені або поробки із зібраного під час екскурсії природного матеріалу. Навесні екскурсія до парку може завершитись розвішуванням заздалегідь підготовлених на уроках технологій шпаківень тощо.

Розглянемо діяльність учнів/иць і вчителя/ки під час проведення пізнавальної екскурсії на схемах 9–11.

Схема 9

Підготовка та організація

Розглянемо методичні прийоми, якими вчитель/ка може скористатися під час пізнавальних екскурсій (табл. 6).

Таблиця 6

**Методичні прийоми,
які вчитель/ка може використовувати
під час пізнавальних екскурсій**

Методичний прийом	Опис
Розповідь та пояснення	Усна частина екскурсії, у якій вчитель/ка розповідає, що саме діти побачать, на що їм потрібно звернути увагу, чим цікавий саме цей об'єкт екскурсії
Коментування	Під час екскурсії вчитель/ка зупиняє дітей, щоб прокоментувати той чи інший об'єкт, дати йому характеристику, привернути увагу учнів/иць
Нагадування	Учитель/ка просить учнів/иць під час екскурсії згадати відомості про той чи інший об'єкт, згадати, як він виглядав, наприклад, на світлинах в підручнику
Питання-відповідь	З метою активізації знань учнів/иць вчитель/ка готує цікаві запитання, відповідь на які можна знайти (побачити/почути) під час екскурсії
Фронтальна бесіда	Дає змогу не розпорозувати увагу учнів/иць під час екскурсії, зосередитися на тих об'єктах, які потрібні для спостереження. Вчитель/ка за допомогою бесіди скеровує учнів/иць у потрібний напрям, сприяє цілеспрямованості під час екскурсії
Цікаве завдання	Учитель/ка пропонує виконати якесь цікаве або корисне завдання. Наприклад, під час екскурсії у природу: «Заспіваємо пісню про калину, яку ми вчили на уроці музики!». Під час екскурсії до лісу або парку пропонує залишити їжу для білок, покласти корм у годівничку для пташок тощо
Дізнатись щось нове	Учитель/ка повідомляє нову цікаву інформацію про об'єкт, за яким спостерігають учні/иці. Наприклад: «А чи відомо вам, що конвалія — лікарська рослина, яка занесена до Червоної книги?»
Співучасть	Учитель/ка пропонує дітям уявити себе в ролі пташок, квітів тощо, відчуті себе частинкою природи
Проблемна ситуація	Дітям властива допитливість, яку вчитель/ка може підтримати, створивши ситуацію, коли діти розв'язують якусь проблему. Під час екскурсії він/вона може зауважити: «Яка

Закінчення таблиці 6

Методичний прийом	Опис
	занедбана клумба на подвір'ї нашої школи, а через тиждень до нас мають завітати гості... Чи можемо ми щось зробити?»
Ігри	Дають змогу дітям почуватися невимушено, переключити увагу, відпочити під час екскурсії. Добре, якщо ігри, які пропонує вчитель/ка, матимуть розвивальні елементи

Театральна педагогіка

Позаурочна діяльність є невід'ємною частиною освітнього процесу в школі, яка передбачає спільну діяльність, організовану з класом, групою учнів/иць у позаурочний час для задоволення потреб учнів/иць у змістовному дозвіллі. Молодший шкільний вік має особливе значення в процесі розвитку творчих здібностей. Саме в цей віковий період закладаються основи загальної культури, тому що діти мають високу емоційну чуйність, схильність до сприйняття світу, що виступає основою творчої діяльності. У зв'язку з цим однією з сучасних тенденцій в діяльності загальноосвітніх навчальних закладів є значне розширення системи позаурочної діяльності.

Театральна педагогіка, як один із різновидів позаурочної діяльності школярів/ок, виступає важливим фактором формування творчої соціально-активної особистості. Заняття театральною діяльністю допомагають розвивати інтереси і здібності дитини, сприяють прояву допитливості, засвоєнню нової інформації і нових способів дії, розвитку асоціативного мислення. Крім того, заняття театральною діяльністю потребують від дитини рішучості, систематичності в роботі, працьовитості, що сприяє формуванню вольових рис характеру. Театральна діяльність у школі виступає ефективним фактором виховання і розвитку молодшого школяра/ки, становлення чуттєво-емоційних і морально-інтелектуальних сторін особистості.

Мовленнєвий досвід дитини, яка приходить до школи, практично не виходить за рамки побутової сфери спілкування, тому одним із завдань розвитку мови школяра/ки є включення його в безперервний ланцюг корисного, цікавого спілкування, в розширенні сфер такого спілкування. Важливо, щоб діти перебували в атмосфері взаємної

загальної зацікавленості один одним, в атмосфері взаєморозуміння. Успішне вирішення такої проблеми багато в чому визначається використанням у процесі навчання методів і прийомів театральної педагогіки, яка розвиває комунікативні здібності учнів/иць, сприяє формуванню світогляду, інтелекту, образного мислення, творчого потенціалу особистості.

Театральна педагогіка використовує методи, які дають можливість ефективно розвивати творчу уяву, емоційний інтелект, навички аналізу і синтезу, мовлення учнів/иць.

Пальчиковий театр

Пальчиковий театр є одним з видів лялькового театру, основною його перевагою є розвиток дрібної моторики. Використання пальчикового театру не передбачає наявності у дитини спеціальних технічних умінь, які можуть знадобитися при використанні ляльок. Такий вид театру знайомий дітям з молодшого дошкільного віку, тому що вихователі дитячих садочків широко використовують його на заняттях у процесі навчання. В інсценуванні пальчиковий театр дає змогу дитині показати одночасно кілька персонажів. Ляльки пальчикового театру займають мало місця і не потребують великих матеріальних витрат.

Використання прийомів театральної педагогіки вдало вписується у систему освіти і виховання молодших школярів, сприяючи розвитку і формуванню їхньої особистості. Участь у дитячому театрі дає дуже важливий соціальний досвід спілкування. У грі дитина активно стикається з явищами дійсності, переживає їх; це наповнює її життя багатим вмістом і надовго залишає слід у пам'яті. Театральна педагогіка дає можливість розвитку уяви, пам'яті, вчить вільно висловлювати власні думки і почуття через слово, жест, інтонацію, міміку. Участь дітей у спектаклях та інсценізаціях дає їм радість, задоволення.

Тематичне навчання

Тематичне навчання — це одна з форм позаурочної роботи, яка є сукупністю методичної, навчальної і позакласної діяльності у школі. Ця форма — це навчання на основі інтеграції змісту навчального матеріалу з різних навчальних дисциплін навколо однієї теми. Освітні заходи, що плануються та відбуваються впродовж певного відрізка часу, об'єднані спільними завданнями і підпорядковані вирішенню цих завдань

системою, що містить у собі проектну діяльність, театральну педагогіку, конкурси, ігри, вікторини тощо.

Тематичне навчання передбачає:

- залучення учнів/иць у самостійну творчу діяльність;
- посилення мотивації до вивчення тих чи інших предметів;
- виявлення можливостей учнів/иць, потенціалу, можливість його реалізації;
- занурення у вивчення цікавої для дітей теми.

Під час планування тематичного навчання вчитель/ка:

- готує зрозумілі завдання з урахуванням вікових особливостей учнів/иць;
- передбачає різноманітні форми навчальної діяльності учнів/иць;
- планує участь у заходах тематичного дня, тижня або тематичного блоку всіх без винятку учнів/иць класу;
- визначає чітко дати, час і термін заходів, форму звіту, рефлексію для учнів/иць.

Під час організації тематичного навчання дуже важливою ланкою є партнерська співпраця вчителів/ок, учнів/иць і батьків. Це згуртовує не тільки дітей, а й дорослих. В Україні впроваджуються різні моделі тематичного навчання в початковій школі. За цими моделями тема вивчається впродовж: дня — тематичний день; тижня — тематичний тиждень; декілька тижнів — тематичний блок.

Планування тематичного дня

Передусім слід визначити тему і мету (ідею, думку дня), а також:

- продумати загальну атмосферу (колір, який може бути запропонований в елементах одягу, будь-який символ, спеціальні костюми, лексику тощо);
- спланувати заходи до обраної теми, пов'язати з тематикою;
- продумати логічний зв'язок між заходами;
- тематичний день може бути як для учнів/иць одного класу, так і для класної паралелі або, навіть, і школи.

Ідея тематичного дня пронизує усі складові шкільного дня дитини (ранкове коло, руханки під час дня, прогулянку тощо) і пов'язується з безперервною освітньою діяльністю. Для дітей це надзвичайний день. Він наповнений сюрпризами, іграми, загадками, цікавими подорожами. Для

вчителя/ки тематичний день — це педагогічна творчість, занурення дітей у певну тему, щоб донести знання, сформулювати необхідні навички. Така система організації освітнього процесу з включенням тематичних днів передбачає: комплексно-тематичне планування; інтеграцію освітніх галузей; різноманітні види дитячої діяльності.

Щоб визначити тему дня і об'єднати її зі спланованим навчальним матеріалом, можна звернутись до календаря знаменних подій і пам'ятних дат. У молодшому шкільному віці діти вчать розрізняти святкові та будні дні, дізнаються, що є міжнародні і державні свята, що кожен з них має свою історію. Діти відчувають особливі емоції, коли вітають один одного зі святом і отримують привітання. Наприклад, тематичні дні можна присвятити загальнодержавному святу (День матері, День захисника Вітчизни), всесвітньому дню шоколаду, міжнародному дню дружби, дню зустрічі птахів, дню певного фрукта, дню кольору тощо.

Що включити у сценарій тематичного дня?

Якщо вчитель/ка планує тематичний день, необхідно продумати не тільки навчальну діяльність учнів/иць під час уроків, але і те, як будуть задіяні учні/иці в позаурочний час. Учителю/ці треба відійти від традиційного написання плану-конспекту заняття і скласти сценарій всього дня або його складових (ранкове коло, тематична прогулянка, перерви тощо). Щоб скласти сценарій тематичного дня, вихователю потрібно:

- оцінити умови, в яких здійснюється освітня діяльність у момент планування (що діти вже засвоїли);
- визначити чітко мету і завдання, співвіднести їх з освітньою програмою, віковим складом учнів/иць, пріоритетними напрямками освітнього процесу;
- спланувати результати роботи, що мають бути досягнуті (що діти дізнаються нового, чого навчаються, які якості особистості в них будуть формуватися);
- вибрати оптимальні форми, засоби, методи, щоб отримати запланований результат.

План-сценарій тематичного дня повинен забезпечувати єдність виховних, розвивальних і освітніх цілей та інтеграцію освітніх галузей. Наприклад, організуйте в класі тематичний День зустрічі птахів. Основні його цілі — викликати у дітей позитивні емоції, розвинути пізнавальний інтерес

до дослідницької діяльності. Напередодні запропонуйте дітям дізнатися про те, чому птахи відлітають у вирій та повертаються знову, які види птахів є на території, де розташована школа. Запропонуйте дітям намалювати листівки-привітання із звертаннями до різних видів птахів. Можна разом придумати емблему цього дня, подарувати сувеніри один одному, оформити спільну стіннівку, разом співати весняні пісні, читати вірші, під час прогулянки імітувати рухи птахів, виготовити шпаківні, буклети з порадами стосовно того, як допомогти навесні птахам тощо.

Як провести тематичний день?

Під час тематичних днів учителю/ці необхідно враховувати рівень знань і умінь дітей, продумати сюрпризи, елементи включення в ігри і заняття. Розкривати тему дня слід в емоційно-образній формі. Важливо не тільки повідомити нові знання, а й організувати «проживання» теми в різних видах дитячої діяльності:

- ігри;
- пізнавально-дослідницька діяльність;
- експериментування;
- образотворча діяльність;
- сприйняття художньої літератури, музики.

Доцільно залучати дітей до підготовки тематичних днів. Для цього потрібно обговорювати з ними, як перетворити середовище класної кімнати, ігрові куточки. Використовувати фрази типу: «Зробимо це разом», «Як ви думаєте, як буде краще...», «Потребую вашої допомоги» тощо. Це формує у дітей впевненість, відповідальність, почуття дорослості.

Приклад планування позаурочної діяльності під час тематичного дня «Яблуко»

Мета:

- Закріпити і поповнити знання дітей про яблука.
- Розширити знання дітей про корисні властивості яблук, формувати у дітей моральні якості, засновані на народних традиціях.
- Розвивати усне та писемне мовлення на уроках рідної мови, навички усного рахунку, вміння розв'язувати задачі на уроках математики.
- Створити атмосферу доброзичливості і творчості.

- Виховувати розуміння користі яблук для здорового способу життя, дбайливе ставлення до власного здоров'я.

Обладнання:

- Кошик з яблуками за кількістю дітей:
  - до гри «Збери яблуко» — два паперові яблука з сімох частин з корисними властивостями, картинки з різними сортами яблук;
  - до гри «Збери урожай» — чотири відерця, дві гімнастичні палиці, два кошики, яблука за кількістю дітей;
  - до гри «З'їж яблуко» — шматочки яблук на одноразових виделках, пов'язки на очі для всіх дітей.
- Картинки до казок про яблука.

Можливі форми роботи:

<i>Естафета «Назви сорти яблук»</i>	Діти діляться на дві команди, вони по одному підбігають до столу, беруть картинку з сортом яблука, називають. За правильну відповідь отримують яблуко.
<i>Гра «З'їж яблуко»</i>	Діти діляться на пари і зав'язують очі, учасники повинні нагодувати один одного яблуком.
<i>Конкурс «Страви з яблук»</i>	Запропонувати дітям назвати страви з яблук.
<i>Конкурс «Назви казку»</i>	Запропонувати дітям назвати якомога більше казок, у яких сюжет пов'язаний з яблуками.
<i>Гра «Збери врожай»</i>	Діти діляться на дві команди, переносять яблука в невеликих ємностях (кошиках, відерках тощо), які закріплені на гімнастичній палиці на плечах. Перемагає команда, у якої яблук виявилось більше.
<i>Конкурс «Веселе яблуко»</i>	Діти передають яблуко з рук у руки під музику. Той, у кого яблуко залишилося в руках після закінчення музики, виходить у центр зали, розповідає якусь цікавинку про яблуко, співає пісеньку, розповідає вірш тощо.
<i>Гра «Збери яблуко із частин»</i>	Діти беруть розрізані частини паперових яблук, з'єднують їх, називають корисні властивості яблук.
<i>Гра «Намалюй яблуко»</i>	Діти із зав'язаними очима малюють яблука, порівнюють, у кого вийшло найточніше передати цей фрукт на малюнку.
<i>Танці з яблуками</i>	Діти в парі танцюють, утримуючи чолами яблуко.
<i>Прогулянка</i>	Під час прогулянки вчитель/ка може запропонувати подивитись на яблуню. Залежно від пори року учні/иці з'ясовують і обговорюють, у якому стані зараз дерево (чи є плоди, вони стиглі або зелені, який це сорт, квітне чи відпочиває взимку).

Тематичні і предметні тижні сприяють формуванню мотивації до творчої дослідницької праці. Важливо, щоб головним мотивом став пізнавальний інтерес дітей, розвиток допитливості, формування навичок співпраці.

Головною особливістю тематичного навчання є те, що предметний день або тиждень виступає, як унікальна комунікаційна система, що дає можливість самовиражатися, самостверджуватися, самореалізовуватися, рости духовно і творчо всім її учасникам/ицям. Відбувається об'єднання різних можливостей та здібностей учнів/иць, створюються умови для спільної пізнавальної і творчої діяльності.

Позаурочна діяльність учнів/иць впродовж тематичного тижня

Акцент робиться на інтеграції навчальних дисциплін протягом тижня. Учитель/ка самостійно визначає зміст і послідовність вивчення тем, характер і рівень інтеграції навчального матеріалу і одночасно планує діяльність учнів/иць у позаурочний час.

З якою метою вчитель/ка планує тематичний тиждень і як ця форма роботи пов'язана з позаурочною діяльністю? Це забезпечує:

- активний, інтелектуальний і емоційний відпочинок у позаурочний час;
- створення умов для розкриття здібностей кожної дитини;
- розвиток вміння співпрацювати з іншими;
- розвиток інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей дітей.

Принципи проведення предметного тижня

Кожна дитина є активним учасником/ицею всіх подій. Водночас дитина бере участь у заходах добровільно, маючи змогу вибору участі або неучасті. Дитина може спробувати себе в різних ролях, а також у різних видах діяльності: майструвати, фантазувати, висувати ідеї, реалізовувати їх; брати участь у театральних виставах, готувати і виступати з повідомленнями на уроках. А може просто спостерігати, як це роблять інші. І це особливо важливо, коли не всі діти відчують себе впевнено.

Добре спланований тематичний тиждень дає чудову можливість вивчити різні навчальні дисципліни не тільки в класних приміщеннях, а й організувати учнів/иць до цікавої і корисної співпраці в позаурочний час. Завдання

педагога — «зламати» стандарт сприйняття, показати дітям відомі навчальні предмети з невідомого їм боку. Це можуть бути нестандартні уроки з предметів поза межами класної кімнати, колективні творчі справи, позакласні заходи. Форми проведення можуть бути різними: олімпіади, ділова гра, конференція, конкурс, турнір, аукціон, вікторина, конкурс газет, екскурсія тощо. Такі форми дають можливість використовувати отримані попередньо вміння і навички, застосовувати їх і, можливо, це стане поштовхом для формування нового ставлення до навчання, як до життєвої цінності.

Планування тематичного тижня

1 етап. Підготовчий

- Тема і цікава ідея тижня.
- Визначення завдань і цілей.
- Планування вчителем/кою освітньої діяльності учнів/иць, позаурочних заходів.

На цьому етапі одним з найважливіших завдань педагога є мотивація та формування у дітей активної позиції. Для цього необхідно зацікавити дітей ідеєю, визначити мету тижня для учнів/иць, спонукати їх до спільної діяльності.

2 етап. Змістовий

Організація урочної і позаурочної діяльності учнів/иць, формування знань, умінь, навичок.

- Інформаційний блок (уроки, перегляд відеоматеріалів, читання книг певної тематики, презентації, аудіоказки тощо).
- Розвиток творчих навичок: малювання, ліплення, аплікація, співи, читання віршів, складання власних казок, танці, інсценування, ляльковий театр, рольові ігри.
- Інтелектуальні ігри, вікторини, конкурси.
- Рухливі ігри та ігри під час прогулянки.
- Експерименти, досліди, догляд за рослинами.
- Проектна діяльність.

3 етап. Рефлексія

Підведення підсумків. Учні/иці діляться враженнями, визначають власні досягнення, міркують над тим, що хотіли би змінити, про що дізнатись тощо. Можна запропонувати дітям організувати творчий звіт (робота в парах або групова робота) у вигляді буклетів, стіннівок, різноманітних презентацій своїх досягнень.

Рис. 3. Колективна мапа «Домашні улюбленці», вчителька Т. Г. Орлова (скріншот)

Приклади планування тематичних тижнів можна знайти у навчально-методичному посібнику «Нова українська школа: порадник для вчителя». * (Перегляньте посібник за посиланням у таблиці за QR-кодом «Корисні посилання»).

При вивченні тем, які передбачає навчальна програма, добре пов'язати теоретичний матеріал з його практичним застосуванням у позаурочний час. Наприклад, при вивченні електронних мап і міток на мапі учні/иці 4-тих класів створили колективну мапу «Домашні улюбленці» (рис. 3). Учні/иці ставили мітку на мапі з назвою тварини, її кличкою. Мітки передбачали також коротку розповідь, світлинку або дитячий малюнок свого улюбленця.

При вивченні побудови діаграм учні/иці в позаурочний час вимірювали зріст, заносили дані в таблицю, будували діаграму і робили висновки про те, кого посадити за першу парту. Таке поєднання теоретичного матеріалу і практичного застосування набутих знань і навичок також може стати поштовхом для організації дитячих проєктів в урочний та позаурочний час. (Перегляньте допис за посиланням у таблиці за QR-кодом «Корисні посилання»).

Школа повного дня — це тип школи, відкритої цілий день. Така форма роботи забезпечує максимальне розкриття здібностей учня/иці, його/її всебічного психосоціального розвитку через колективну спільну роботу з іншими учнями/цями та вчителями/ками, спілкуванні зі спеціалістами різних напрямів, спілкуванні і дискусіях з іншими учнями/цями.

Головним завданням школи повного дня є використання всіх наявних ресурсів школи, соціуму, сім'ї для виховання соціально відповідальної особистості, щоб кожен учень/иця мав можливість проявити свої унікальні якості. Тут можуть бути як колективні, так і індивідуальні заняття, тому форми колективного та індивідуального перебування дитини в школі поєднуються дуже вдало.

Додаткова освіта виконує ще одну важливу функцію — розширює культурний простір школи. Школа повного дня дає змогу розширити виховні можливості школи, тобто включає особистість у багатогранне, естетично насичене життя, сприяє моральному вихованню.

У висновку можна сказати, що діяльність школи повного дня створила певні передумови для реалізації позаурочної

* Нова українська школа : порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. — К. : Літера ЛТД, 2018. — 160 с.

діяльності в рамках освітніх стандартів Нової української школи.

Особливого значення набуває сьогодні технологія дистанційного комп'ютерного навчання за допомогою ресурсів мережі Інтернет. Саме таке навчання дає можливість вирішення багатьох проблем, пов'язаних з організацією і забезпеченням позаурочної діяльності учнів/иць.

Прикладом такої роботи можна назвати роботу учнів/иць у телекомунікаційному проєкті «Сила від хлібу, хліб від землі», який був спільно реалізований учнями/цями шкіл з різних куточків України. Було створено спільний блог і блоги окремих класів або шкіл, у яких було відображено хід дослідження: спостереження, пошук, аналіз і оцінювання даних на тему, опитування, дискусії, демонстрація дослідження у вигляді світлин, відео. Учасники/иці проєкту активно обговорювали і коментували дописи, створювали і аналізували опитування, спілкувалися. (*Перегляньте допис за посиланням у таблиці за QR-кодом «Корисні посилання»*).

Учителя/ки пропонували своїм учням/ицям різні варіанти завдань, які були пов'язані однією спільною темою. А учні/иці мали можливість обрати посильне для себе завдання, таке, яке б дало можливість проявити власні здібності, таланти. Пошуково-дослідницький характер таких завдань дав змогу дітям брати участь у доступних для себе випробуваннях, проявити себе.

Учителям/кам використання нетбуків надало можливість розвивати дитячу самостійність, поєднати високий рівень труднощів таких завдань з легкістю їхнього виконання. Швидкість передачі інформації, задіяність різних органів сприйняття інформації дають змогу вчителю/ці зацікавити учнів/иць навчальним матеріалом, продемонструвати його яскраво, знайти точки дотику з *реальним життям* дітей. Звичайно, при цьому вчитель/ка має пам'ятати про відповідність таких завдань віку дитини, щоб матеріал завдань був пов'язаний з життєвим досвідом дитини. Наприклад, діти публікували у блозі цікаві *запитання, загадки*, пов'язані з темою проєкту. Пізніше вони спілкувалися за допомогою програми Skype, давали відповіді на запитання друзів з інших шкіл, шукали у своїх запитаннях цікавинки, схожості, відмінності, обмінювалися кулінарними рецептами тощо. За результатами цього *спілкування* робили малюнки-відгадки, вчилися виставляти і обговорювати їх у блозі.

Складені *казки* на тему хліба, працелюбності, борошна також обговорювали учні/иці, батьки і вчителі/ки у блогах. Можливість спільного редагування розкрила перед дітьми переваги *колективної творчості*, навчила бути відповідальними за свою частину спільної роботи. Така робота, звичайно, була цікавою дітям. Вона стимулювала уяву дитини, учні/иці отримали задоволення від спілкування. До того ж, це задоволення зумовлено самою діяльністю дитини, а не зовнішніми заохоченнями, які дитина отримує у разі успішних дій. Наприкінці навчального року діти захищали свої презентації, у яких розповідали про свою роботу, а, головне, про свої досягнуті результати. Діти відчували, що *досягли успіху*, що їхня робота корисна і потрібна, у них виникло почуття власної гідності.

Опис телекомунікаційного проєкту для учнів/иць 2–4-х класів

«Сила від хліба, хліб від землі»

Проєкт передбачає використання інтернет-технологій ВЕБ 2.0, тобто всі дії учасників/иць фіксуються у блозі проєкту.

Про що цей проєкт? Про те, що завжди було турботою і радістю людини, чому вона віддавала свій труд і талант. Про те, що для кожного з нас звичне, як сонячне світло чи дихання. І таке ж необхідне. Про те, без чого не уявити ні степової далі, ні світанку, ні рідного дому, — про хліб.

I етап

Реєстрація учасників/иць. Команди створюють блог, де розміщують зібрані матеріали кожної з команд.

II етап

Визначення учасниками/ицями основних проблем і напрямів учнівського дослідження, пошук і накопичення інформації за напрямами:

- вирощуємо колоски (учасники/иці проєкту спостерігають за пророщеними на вікні у школі зернами пшениці, ведуть щоденник спостережень про дослідження особливостей росту, умови, необхідні для проростання насінни, умови росту і розвитку рослини);
- з глибини віків (історія хліборобства в Україні);
- вузлики на пам'ять (народні традиції і обряди, прислів'я, казки, легенди тощо, пов'язані з хліборобством);
- прошу до столу (рецепти з використанням борошна);

- хліб у наших магазинах (дізнаємося, який із сортів хліба, що продаються в магазинах, найбільш корисний);
- шкільна булочка (щира розмова — чи завжди ми шануємо хліб, який тримаємо в руках щодня).

Результати спостережень учасники/иці проекту викладають у своїх учнівських блогах. Визначаємо, які ще соціальні сервіси ВЕБ 2.0 були корисними в роботі над проектом, у блогах даємо посилання на ці сервіси.

III етап

Екскурсія на хлібзавод або приватну хлібопекарню. Створення підсумкових презентацій, випуск шкільних бюлетенів, обмін буклетами між учасниками/ицями проекту, активне спілкування-коментування дописів у блогах, обговорення накопиченого матеріалу.

IV етап

До Великодніх свят учасники/иці проекту печуть власноруч або з допомогою батьків, шкільних кухарів пасочки, пиріжки, пампухи тощо. Своїми хлібобулочними виробами учасники/иці проекту обмінюються, пригощають один одного. Підведення підсумків. Пошук однодумців.

Важливим є також зв'язок застосування інформаційно-комунікаційних безпосередньо з життям учнів/иць. Бажано так організувати діяльність учнів/иць, щоб такі технології не перевантажували учнів/иць, а допомагали, зацікавлювали, полегшували процес навчання, були пов'язані з життям.

Опис телекомунікаційного проекту для учнів/иць 2–4-х класів «Іграшкова країна»

I етап

Учасники/иці проекту створюють власні блоги для відображення ходу роботи в проекті та запрошують прихильників — інших учасників/иць проекту. (*Перегляньте допис за посиланням у таблиці за QR-кодом «Корисні посилання»*).

Учні/иці: розповідають про свою улюблену іграшку (усно, письмово, за допомогою малюнка). Демонструють малюнки своїх улюблених іграшок на виставках. Створюють описи своїх іграшок у вигляді загадок та грають у гру «Вгадай мою улюблену іграшку». Проводять *опитування* «Моя улюблена іграшка».

Вчителі/ки: планують і організують екскурсії в магазини іграшок, організують обмін іграшками.

II етап

Класифікують іграшки за матеріалами. Обирають напрям дослідження. Об'єднуються в групи за обраними напрямками дослідження.

III етап

Створюють іграшки своїми руками. Складають письмові інструкції з виготовлення дитячих іграшок.

Основні етапи роботи над позаурочним учнівським проектом

Розкриваючи зміст етапів проектування, можна визначити загальну технологію проектної діяльності.

Етап	Завдання	Зміст діяльності
Підготовчий	Підготовка проекту. Визначення теми і мети проекту	Учні/иці: обговорення, пошук інформації. Учитель/ка: заява задуму, мотивація, допомога в постановці завдань
	Планування проекту: визначення джерел, засобів збору, методів аналізу інформації, засобів представлення результатів; установлення критеріїв оцінювання результату і процесу	Учні/иці: формулюють завдання і виробляють план дій. Учитель/ка: коректує, пропонує ідеї, висуває пропозиції
Практико-виконавчий	Збір інформації (спостереження, робота з літературою, анкетування, експеримент)	Учні/иці: збирають інформацію. Учитель/ка: спостерігає, непрямо керує діяльністю
	Аналіз інформації, формулювання висновків	Учні/иці: аналізують інформацію. Учитель/ка: коректує, спостерігає, радить
	Оформлення результатів діяльності	Учні/иці: виконують технологічні операції, здійснюють самоконтроль. Учитель/ка: контролює якість оформлення
Заклучний	Підготовка проекту до захисту. Подання й оцінювання результатів (усний, письмовий звіт, оцінювання результатів і процесу дослідження за завчасно встановленими критеріями). Презентація проекту. Захист проекту. Оцінювання проекту. Оголошення результатів	Учні/иці: готують проект до презентації і захисту, подають критерії оцінювання, презентують і захищають проект. Учитель/ка: оцінює проект

Шість цеглинок LEGO

Ігрові набори «Шість цеглинок LEGO», які отримали учні/иці НУШ, відкривають нові можливості для реалізації ігрових та діяльнісних методів навчання і позаурочної діяльності в початковій школі. (*Перегляньте посібник за посиланням у таблиці за QR-кодом «Корисні посилання»*). LEGO-технології дають змогу повною мірою застосовувати сучасні комунікаційні та інформаційні технології для розвитку навичок спілкування, творчих здібностей дітей, вирішення пізнавальних, дослідницьких і комунікативних завдань. Конструювання з цеглинками LEGO можна побудувати в такі способи:

- за зразком — є готова модель або схема того, що потрібно побудувати;
- за певною умовою — задаються умови, яким повинна відповідати виготовлена модель;
- за власним задумом — створення моделі без зразків і умов, можливе втілення її в матеріалі, який є в розпорядженні дитини (глина, пластилін, кінетичний пісок, папір тощо).

Використання цеглинок LEGO дає можливість вчитися і навчатися у грі. Це дає змогу вчителю/ці комплексно впливати на формування особистості учня/иці. Під час занять активізуються пам'ять і увага, розвивається логічне мислення, удосконалюються навички класифікації, відбувається розвиток мовленнєвих і комунікативних умінь, сенсорних і математичних навичок, дрібної моторики.

Гурткова робота

Під поняттям «гурткова робота» розуміють «робити гуртом, разом, тобто колективно»; іноді вживається у широкому смислі, як творче об'єднання, простір для розвитку творчої особистості тощо. Гурток розглядається, як основна традиційна форма реалізації змісту позашкільної освіти і виховання учнів/иць як у процесі вивчення окремого навчального предмета чи їх сукупності, так і різноманітних інтегрованих курсів у межах навчальних програм.

Гурткова діяльність є специфічною за своєю сутністю, вона ґрунтується на добровільності, спільності інтересів, спрямованості на певний вид навчальної і практичної діяльності. Це — середовище, де забезпечуються умови інтелектуального, духовного і фізичного розвитку дітей,

реалізація їхнього творчого потенціалу в галузі позашкільної освіти і виховання та створюються комфортні умови соціальної адаптації до умов реального життя.*

Організація гурткової роботи в позаурочній діяльності молодшого школяра/ки допомагає досягти багато педагогічних цілей, дає можливість для розвитку здібностей дітей, мотивує до самостійності. Гуртки сприяють розвитку творчості, виховують навички самостійної роботи і тим самим сприяють підвищенню якості навчання. Кожен із дітей має змогу обрати те, що справді цікаве для нього: хореографічне мистецтво, конструювання, моделювання, дослідницька діяльність тощо. Цікавість учнів/иць початкових класів до будь-яких питань, що виникають на уроці, у процесі спільної діяльності може бути розвинена і поглиблена на заняттях у гуртках, де вчитель/ка не обмежений рамками програми і підручника, а учні/иці мають змогу проявити ініціативу. У процесі відвідування різноманітних гуртків у молодших школярів/ок виникає цікавість до різних предметів. Зміст і ефективність роботи гуртків і творчих учнівських об'єднань залежать від правильної організації, підготовки і проведення занять.

Сьогодні існує багато напрямів гурткової діяльності, а саме: художньо-естетичний, науково-технічний, екологонатуралістичний, туристсько-краєзнавчий, дослідницько-експериментальний, фізкультурно-спортивний або спортивний, військово-патріотичний, бібліотечно-бібліографічний, соціально-реабілітаційний, оздоровчий, гуманітарний тощо.

Основою організації всіх позаурочних заходів є гурткова робота в початковій школі. У початкових класах переважають гуртки початкової технічної і художньої творчості, юних художників, ліплення, бісероплетіння, писанкарства, вокальний, хоровий, хореографічний, спортивні гуртки і секції та ін.

Гурткова робота, яка організовується для учнів/иць початкової школи, дає їм змогу розвивати творчі здібності, нахили, таланти, формувати художньо-творчі, мистецькі, спортивні та інші навички, які допомагають реалізувати творчі запити і потреби школярів/ок. У гуртках учні/иці початкової школи мають змогу ознайомитись з народними

* Методичний путівник керівника гуртка сучасної школи та позашкілья. Частина 1 / Укладач С. Б. Пітко. — Л. : ЛОІППО, 2019. — 35 с.

традиціями, художніми ремеслами, видами декоративно-прикладного (ужиткового) мистецтва; розвивають здатність естетичного сприйняття творів декоративно-прикладної художньої творчості, як частини культури народу, формують і розвивають інтереси і любов до народної творчості, розширюють можливості роботи з різними матеріалами, розвивають творчі здібності, навчаються проявляти фантазію, художній смак, формують здоровий спосіб життя. В процесі гурткової роботи діти розвивають систему цінностей, розширюють кругозір, пізнають власні можливості та усвідомлюють власні пріоритети в подальшому навчанні.

Отже, гурткова робота є однією з форм позаурочної діяльності, яка сприяє розширенню освітнього простору, створює додаткові умови для розвитку учнів/иць початкових класів, підтримки на етапах адаптації в школі та соціумі.

Конструювання учнями/цями робота «Робік-77» (гурток робототехніки СЗШ № 77 м. Львів)

Головна особливість навчання програмуванню через курс робототехніки — це його практична спрямованість. Написана учнями/цями програма не тільки виводить результат на екран (як це відбувається з більшістю мов програмування), а й керує діями робота саме тут і зараз. Учень/иця може задавати програмі виконання рухів і звуків, світлових ефектів робота тощо.

Усе починається з ідеї. Після ідеї відбувається те, що можна назвати моделюванням. Моделі бувають різні. Спочатку це словесний опис. Учні/иці виступають у ролі головних конструкторів і описують те, що уявляють. Потім зображають це на малюнках і схемах. Якщо потрібно, то уточнюють просторово за допомогою пластиліну. Моделюється як зовнішній вигляд (design), так і функціональні можливості (function).

Моделювання плавно перетікає в конструювання. Для того щоб конструювати, учні/иці вчаться точно вимірювати: використовують, наприклад, штангенциркуль. Ним можна точно вимірювати лінійні розміри для побудови розмірних ланцюжків. Треба вміти працювати у спеціальних програмах. У даному випадку це програма — TINKERCAD.

Коли конструювання завершено, починається процес виготовлення складових частин. Складна система обов'язково складається з окремих частин. Коли все зібрано і з'єднано,

починається написання функціональної частини робота. Для цього використовуємо середовище S4A. Ця аббревіатура розшифровується так — Scratch for Arduino. Тобто дитяче середовище для програмування Скретч коректно взаємодіє з платою Ардуіно. Програмувати в цій системі не складно для учнів/иць початкової школи. Окремо складаються скрипти для очей Робіка (світлодіоди), відкривання рота (зумер) і руки (серводвигун). У руці Робік тримає ложку і їсть борщ. Відповідно за допомогою азбуки Морзе світловими і звуковими сигналами буде повідомляти, що борщ смачний.

Окремою частиною процесу є так зване «налагодження». На практиці буває так, що навіть точно виготовлені, ретельно і уважно зібрані вироби з першого запуску не працюють. Це тому, що можливі окремі дрібні помилки і неточності, які в процесі налагодження виправляють. І, нарешті, «запуск на виконання». У цьому випадку — це запуск скриптів. Робік починає свої дії! (*Перегляньте допис і відео за посиланнями в таблиці за QR-кодом «Корисні посилання»*).

МАРШРУТ 7.

Скарбничка для методичних служб

**Тренінги для підготовки вчительства
щодо організації позаурочної діяльності
(авторський тренінг Л. Г. Кондратової)***

Заняття 1

Тема: *Організація позаурочної діяльності в сучасній школі:*

- вимоги до організації позаурочної діяльності в початковій школі;
- національні чинники виховання;
- ціннісні орієнтири виховання.

Мета:

- ознайомити вчителів/ок із основними вимогами до організації позаурочної діяльності в початковій школі;

* Кондратова Л. Г. Навчаємося позаурочній проектній діяльності : метод. посіб. / Л. Г. Кондратова. — Х. : Основа, 2011. — 127 с.

- визначити і схарактеризувати культурно-національні чинники та ціннісні орієнтири виховання;
- надати характеристику та визначити структурні етапи позаурочної діяльності сучасної школи.

Форма заняття: тренінг.

Основні поняття для засвоєння: виховний процес, національне виховання, чинники виховання, виховна система.

Хід заняття

Вид роботи	Трив., хв	Оснащення	Спосіб роботи
Вступне слово	5		У колі
Вправи «Знайомство», «Хто я і чому я тут»	15		У колі
Вправа «Прийняття правил роботи групи»	15	Стікери (3–4 на кожного), 3 аркуші А2, 1 аркуш А1	Робота в 3-х малих групах, спільне обговорення
Вправа «Очікування»	10	Плакат з малюнком скрині та стікери на кожного	У колі
Гра-розминка «Один до одного»	5		У колі
Мозковий штурм «Позаурочна діяльність»	5	Аркуш А1, маркери	У колі
Інформаційне повідомлення «Нормативна база позаурочної діяльності»	5	Плакат «Проект»	У колі
Вправа «Завдання і напрями позаурочної роботи»	10	3 аркуші А2, маркери	Робота в 3-х малих групах
Перерва			
Вправа «Національні чинники виховання»	30	Методичні матеріали (5 шт.)	«Мозаїка» — робота в 5-ти малих групах із переходом
Вправа «Ціннісні орієнтири виховання»	25	Плакат А1	У колі
Вправа-руханка «Пересадки»	10		У колі
Перерва			

Вид роботи	Трив., хв	Оснащення	Спосіб роботи
Інформаційне повідомлення «Освітнє середовище початкової школи»	15	Презентація	У колі
Вправа «Основні компоненти освітнього середовища школи»	25	3 аркуші А2, маркери	Робота в 3-х малих групах
Вправа «Моделювання і розбудова системи позаурочної діяльності початкової школи на засадах НУШ»	30	3 аркуші А2, маркери	Робота в 3-х малих групах
Вправа «Закінчи речення»	5	Плакат з малюнком скриньки	
Підведення підсумків заняття	10		У колі

Вступне слово: мета і завдання курсу; теми, що вивчаються; тема першого тренінгового заняття і мета, основні поняття.

Вправи «Знайомство», «Хто я і чому я тут?»: по колу кожен учасник/иця називає своє ім'я і формулює мету свого перебування на тренінгу.

Вправа «Прийняття правил роботи групи»:

- кожен учасник/иця записує на стікерах декілька умов ефективної роботи групи;
- ведучий/ча об'єднує учасників/иць у три малі групи (за допомогою лічилки) і дає завдання: 1) намалювати сонечко і його промені — це умови для ефективної роботи в групі; 2) знайти східні умови та узагальнити думки членів групи;
- презентація роботи малих груп (демонстрація сонечок);
- ведучий/ча разом з учасниками/ицями обирає спільні думки, які виводять у правила групи і записують на великому аркуші «Правила роботи групи» (кожне правило починається словами «бути...»);
- всі члени групи ставлять автограф під правилами і разом їх приймають.

Вправа «Очікування» (хід заняття). Після оголошення теми і мети заняття кожен учасник/иця формулює і записує на стікері свої очікування від першого заняття. Очікування зачитують вголос по колу, а потім приклеюють на фліпчарт у «скриньку очікувань».

Гра-розминка «Один до одного». Швидко знайти пару і швидко вітатися «Рука до руки» (помінялися парами), носом до носа (заміна), спиною до спини (заміна) та ін.

Мозковий штурм «Позаурочна діяльність». Ведучий/ча дає завдання учасникам/ицям самостійно дати визначення словосполучення «позаурочна діяльність» (у зошиті). Потім на фліпчарті записують всі визначення, що називають учасники/иці групи. Ведучий/ча підкреслює схожі визначення і коментує їх.

Інформаційне повідомлення «Нормативна база позаурочної діяльності». Ведучий/ча демонструє презентацію, в якій зазначені сучасні нормативно-правові документи з вимогами до організації позаурочної діяльності в початковій школі, коментує по черзі зміст, мету, завдання і основне значення цих документів.

Вправа «Завдання і напрями позаурочної роботи». Учасники/иці об'єднуються в три малі групи (за лічилкою) і працюють над наданням визначення «Завдання і напрями позаурочної роботи», які запропонували б вчителям/кам початкової школи. Учасники/иці тренінгу обговорюють у групах власні думки, записують визначення на папері. Потім презентують свою роботу. Керівник пропонує знайти спільні визначення і підводить групу до загального визначення, потім робить загальний висновок вправи.

Вправа «Національні чинники виховання». Учасникам/ицям роздають картки п'яти різних кольорів. Учасники/иці об'єднуються в п'ять малих груп за кольором і виконують завдання: прочитати і запам'ятати інформацію про відомі історичні й основні літературні пам'ятки, що висвітлюють проблеми виховання протягом різних історичних епох:

- група 1 — від найдавніших часів (літописи);
- група 2 — народні педагогіки Я. Мудрого, В. Мономаха;
- група 3 — козацька педагогіка і виховання;
- група 4 — філософія Г. Сковороди, Т. Шевченка, С. Русової;
- група 5 — педагогічні ідеї Г. Ващенко, Д. Чижевського, В. Сухомлинського.

Наступні етапи вправи: здійснюється перехід двох учасників в іншу малу групу. Вчителі/ки, що здійснили перехід до іншої групи, спочатку слухають нову інформацію, а потім передають інформацію, яку слухали в першому малому колі тим вчителям/кам, які перебувають у новому колі. Таким чином кожен учасник/иця розповідає свою

і отримує нову інформацію. Поступово здійснюється ще чотири переходи двох вчителів/ок за схемою, описаною вище. Учасники/иці тренінгу, які здійснювали перехід, поступово запам'ятовують всю інформацію. Під час останнього переходу вчителі/ки повертаються в першу малу групу. Коли учасники/иці повертаються в перше коло, то виконують таке завдання: малюють плакат, де розкривають основні засади і головні положення тих матеріалів, які були ними почуті. Групи презентують свої напрацювання.

Керівник групи слухає презентації, учасники/иці тренінгу доповнюють розповідь і коригують матеріали, а керівник підводить підсумок і узагальнює.

Вправа «Ціннісні орієнтири виховання». Ведучий/ча демонструє презентацію, в якій подано визначення цінності і приклади ціннісних орієнтирів людей. Ведучий/ча ставить запитання учасникам/ицям тренінгу:

- Що ви дізналися з вправи?
- Що для вас було нового?
- Які ціннісні орієнтири мають сучасні діти початкової школи?

Вправа-руханка «Пересадки». Ведучий/ча пропонує помінятися місцями тим учасникам/ицям, які:

- народилися взимку;
- люблять цитрусові;
- добре співають;
- складають вірші тощо.

Інформаційне повідомлення «Освітнє середовище початкової школи». Ведучий/ча пропонує до уваги презентацію, де подано визначення поняття «освітнє середовище сучасної початкової школи». Потім коментує презентацію, в якій зазначено основні вимоги до розбудови інновацій в освітньому середовищі на засадах НУШ, і акцентує особливу увагу на етапах розвитку освітнього середовища закладу освіти. Учасники/иці тренінгу переглядають відео або інші матеріали, схеми, на яких зображені освітні середовища шкіл і презентації закладів освіти. Учасники/иці висловлюють власні думки, обговорюють переглянуті матеріали. Керівник групи узагальнює отриману інформацію і разом із групою малює плакат на фліпчарті, в якому група подає своє визначення освітнього середовища школи і називає основні етапи побудови його в початковій школі.

Вправа «Основні компоненти освітнього середовища школи». Ведучий/ча пропонує учасникам/ицям тренінгу

у трьох малих групах визначити основні компоненти освітнього середовища школи на прикладах шкіл. Усі думки керівник пропонує записати на папері і презентувати по черзі для подальшого обговорення. Надалі ведучий/ча підводить підсумки і показує презентацію, в якій повідомляє про основні завдання, структурні компоненти освітнього середовища школи, головні принципи взаємодії цих компонентів та умов їх спільної взаємодії завдяки демонстрації наведеним прикладом.

Вправа «Моделювання і розбудова системи позаурочної діяльності початкової школи на засадах НУШ». Ведучий/ча пропонує таблицю, де зафіксовано найуживаніші компоненти позаурочної діяльності, які зустрічаються в практиці роботи шкіл. Надалі керівник дає завдання групі: об'єднатися у дві малі групи, визначити основні структурні компоненти позаурочної діяльності сучасної початкової школи на засадах НУШ, підготувати свій плакат і презентувати роботу малої групи. Керівник групи пропонує обрати однорідні компоненти системи для створення плакату.

Вправа «Закінчи речення». Ведучий/ча пропонує всім учасникам по колу висловити свої думки і враження з приводу заняття за темою 1. Потрібно звернутися до скриньки «наші очікування», зробити висновок про отриманий результат роботи і доповнити незакінчене речення:

«Мені було..., тому що...».

«Я дізнався/лась сьогодні про... та мої очікування...».

Ведучий/ча дякує всім за спільну працю і пропонує закінчити заняття оплесками.

Підведення підсумків заняття. Керівник групи пропонує учасникам/ицям тренінгу підвести загальні висновки проведеного заняття і коротко висловити основні нові поняття, терміни, відомості або інформацію, які були на занятті новими і цікавими. У кінці заняття ведучий/ча висуває пропозицію — визначитися учасникам/ицям із своїм настроєм, вибрати відповідний смайлик і повісити його на фліпчарт.

Заняття 2

Тема: Сучасні форми і методи позаурочної діяльності:

- сучасні форми, методи і шляхи їх впровадження в освітнє середовище сучасної школи;
- формування системи цінностей в учнів/иць початкової школи в освітньому просторі сучасної школи;
- пріоритетні напрями позаурочної діяльності в сучасному освітньому просторі школи;

— класифікація форм і методів позаурочної роботи в сучасному закладі освіти.

Мета:

- розглянути сучасні форми і методи позаурочної діяльності на засадах НУШ, шляхи їх впровадження у виховний процес сучасної школи;
- простежити шляхи формування системи цінностей в учнів/иць початкової школи в освітньому просторі сучасної школи;
- акцентувати увагу на пріоритетних напрямках позаурочної діяльності в освітньому просторі;
- розглянути різні погляди на класифікацію форм і методів позаурочної діяльності в сучасному закладі освіти.

Форма заняття: тренінг.

Основні поняття для засвоєння: форми і методи позаурочної діяльності, особливості молодшого шкільного віку.

Хід заняття

Вид роботи	Трив., хв	Оснащення	Спосіб роботи
Вступне слово	5		У колі
Рефлексія «Чим запам'ятався мені вчорашній день»	10		У колі
Вправа «Правила»	10		У малих групах по 2–3 особи та у колі
Вправа «Очікування»	5	Плакат із зображенням пісового годинника	У колі
Інформаційне повідомлення «Позаурочна діяльність: форми і методи»	15	Презентація «Виховні технології»	У колі
Вправа «Шляхи впровадження форм і методів в освітнє середовище сучасної школи»	25	5 аркушів А3, маркери	У малих групах по 3–5 осіб
Вправа «Вислухай-поверни»	15	Методичні матеріали з прикладами опису виховних технологій	У парах

Вид роботи	Трив., хв	Оснащення	Спосіб роботи
Гра-розминка «Емоція по колу»	5		У колі
Мозковий штурм «Цінності життя»	10	Аркуш А1, маркери	У колі
Вправа «Ціннісні орієнтири мого життя»	15	Стікери, маркери	У колі
Вправа «Ціннісні орієнтири виховання в учнів/иць початкової школи»	20	Методичні матеріали про формування системи цінностей	У малих групах
Гра-розминка «Пересадки»	10		У колі
Вправа «Ціннісні орієнтири у виховному процесі»	15	Аркуш А1, маркери	У малих групах
Перерва			
Вправа «Напрями позаурочної діяльності»	5	Плакат А1 «Напрями позаурочної діяльності»	У малих групах
Вправа «Особливості напрямів позаурочної діяльності в школах різного типу»	10	Методичні матеріали із схемами напрямів виховної роботи в школах різного типу, аркуші А3, маркери	У малих групах
Вправа «Плануємо позаурочну діяльність за ціннісними орієнтирами»	20	Методичні матеріали з ціннісними орієнтирами	У малих групах
Гра-розминка «Вареники»	5		У колі
Мозковий штурм «Форма позаурочної діяльності»	10	Аркуш А1, маркери	У колі
Вправа «Добери форму до назви позаурочного заходу»	15	Роздатковий матеріал «Тематика позаурочних заходів»	У парах
Підсумки	5		

Вступне слово: ведучий/ча оголошує тему і завдання заняття 2, розкриває його мету і поняття для засвоєння, акцентує увагу на зв'язку з темою заняття 1.

Рефлексія «Чим запам'ятався мені вчорашній день?». Керівник групи пропонує учасникам/ицям пригадати тему заняття 1 та по черзі висловити свої враження від цього дня, акцентуючи увагу на досягненнях і недоліках заняття (якщо вони є).

Вправа «Правила». Керівник привертає увагу до плаката з правилами групи і пропонує підібрати вдвох чи втриьох приклад пісні, що за змістом нагадує правила. Потім пісні виконують по колу, а група відгадує правило, про яке йдеться у пісні.

Вправа «Очікування». Дивлячись на тему та розділи заняття, ведучий/ча пропонує оформити свої очікування і зафіксувати їх на маленькому аркуші у вигляді жовтого піску з піскового годинника. Учасники/иці тренінгу зачитують свої очікування і приклеюють їх у верхню половину годинника.

Інформаційне повідомлення «Позаурочна діяльність: форми і методи». Ведучий/ча повідомляє групі різні визначення і приклади виховних форм і методів, що існували протягом ХХ ст. — початку ХХІ ст. Потім детальніше зупиняється на характеристиці форм і методів на засадах НУШ, демонструє плакат (А1) і пояснює значення форм і методів та умови їх використання в освітньому середовищі сучасної школи.

Вправа «Шляхи впровадження форм і методів в освітнє середовище сучасної школи». Керівник пропонує групі розглянути приклади впровадження форм і методів у роботі шкіл. Учасники/иці об'єднуються в пари за бажанням, передивляються презентації і методичні матеріали з описом форм і методів і визначають, які форми і методи використовуються в процесі роботи. Кожна пара отримує портфоліо або схеми чи описи форм і методів сучасних шкіл. Потім пари обговорюють свої припущення щодо використання виховних технологій, а ведучий/ча доповнює відповіді й уточнює зміст і структуру, підводить підсумки. Закінчивши розгляд прикладів у колі, всі учасники/иці групи роблять спільне узагальнення про вимоги до використання форм і методів. Ведучий/ча керує обговоренням і підводить загальний підсумок.

Вправа «Вислухай-поверни». Учасники/иці тренінгу об'єднуються в пари (за бажанням чи за парними малюнками з дитячого лото).

Завдання першому учаснику/иці в парі — коротко (за 5 хв) повідомити своєму партнеру ту інформацію, яку він запам'ятав щодо типології форм і методів. Завдання другому учаснику/иці — уважно слухати співрозмовника і після закінчення повернути почуту інформацію. Потім на другому етапі учасники/иці міняються ролями: другий — розповідає, перший — слухає, перший — повторює, другий — слухає.

Ведучий/ча у колі, звертаючись до слухачів, ставить запитання:

- Чи вся інформація була правильна?
- Важко було коротко подати інформацію?
- На що більше слід звертати увагу?

Гра-розминка «Емоція по колу». На початку ведучий/ча запитує в учасників/иць: «Які емоції ви знаєте?» (сум, радість, злість, жах, здивування, страх та ін.). Ведучий/ча запрошує всіх учасників/иць стати в коло, пригадати і запам'ятати будь-яку емоцію. Далі ведучий/ча надає інструкцію — кожному учасникові/иці по черзі (за допомогою лічилки) виразом обличчя передати емоцію, яку задумали. Усі інші один за одним її повторюють по колу. Гра закінчується, коли всі учасники/иці передадуть свої емоції.

Мозковий штурм «Цінності життя». Ведучий/ча пропонує групі надати власне визначення поняття «цінність» і записує всі пропозиції учасників/иць на фліпчарт. Далі керівник групи пропонує узагальнити надані визначення, зачитує визначення, що зазначається в Національній програмі виховання.

Вправа «Ціннісні орієнтири мого життя». Ведучий/ча тренінгу пропонує учасникам/ицям бланки, в яких зазначені цінності життя. Спочатку тренер пропонує вибрати десять найважливіших цінностей, потім п'ять цінностей, а тоді обрані п'ять цінностей необхідно пронумерувати за ступенем їх значущості для кожного учасника/иці. Далі керівник роздає по три стікери, на кожному пропонує написати по одній пріоритетній цінності. Після цього керівник тренінгу пропонує відкласти аркуш з найменшою вагомістю для вчителя/ки, слід за цим обрати один із двох. А тоді назвати в колі цінність, яка залишилась. Керівник

групи записує всі залишені цінності, а тоді пропонує пояснити, чому ця цінність залишилася в учасника/иці. Ведучий/ча ставить запитання групі: які три цінності залишилась у них, яку вони залишили останню. Не називаючи саму цінність, кожен учасник/ця замислюється над тим, що є головним в його/її житті.

Вправа «Ціннісні орієнтири виховання в учнів/иць початкової школи». Ведучий/ча повідомляє про систему цінностей із Концепції морально-духовного виховання О. В. Сухомлинської та в Національній програмі виховання і подає приклади класифікацій цінностей (плакат «Цінності»). Далі ведучий/ча пропонує обрати найголовніші цінності життя, що стали в основу національної програми виховання і записує їх разом з учасниками/ицями в таблицю за зразком.

Цінність	Її сутність

Гра-розминка «Пересадки». Ведучий/ча тренінгу пропонує учасникам/ицям обмінятися місцями в колі спочатку тим, хто любить музику, потім тим, хто вмів писати вірші, тим, хто малює, любить танцювати та ін.

Вправа «Ціннісні орієнтири у виховному процесі». Керівник тренінгу пропонує учасникам/ицям об'єднатися в три групи за лічилкою. Далі він проголошує завдання для малих груп: визначити як, за допомогою яких заходів в умовах сучасної школи можливо реалізувати ціннісні орієнтири виховання, що зазначені в програмі.

Вправа «Напрями позаурочної діяльності». Керівник групи пропонує об'єднатися у три малі групи (аркуш А2, маркери). Завдання для малих груп: записати, на їхню думку, найголовніші пріоритетні напрями позаурочної діяльності і визначити їхні головні характеристики. Групи презентують роботи і потім ведучий/ча порівнює кожен малюнок, робить узагальнення.

Вправа «Особливості напрямів позаурочної діяльності в школах різного типу». Ведучий/ча повідомляє про відмінності в пріоритетних напрямках позаурочної діяльності і про відмінності шкільних традицій. Детальніше керівник зупиняється на характеристиці різних типів шкіл та пропонує практичну роботу. Її завдання — об'єднатися у три малі групи (за кольором світлофора) і створити модель (схему,

малюнок) прикладів напрямів позаурочної діяльності шкіл різного типу, з зазначенням їх відмінностей. Перша група обговорює напрями виховної роботи шкіл сільського типу, друга група — загальноосвітніх міських шкіл, третя група — гімназій та ліцеїв. Потім групи презентують свою роботу. Ведучий/ча обговорює спільні та відмінні риси, які є у схемах, підводить загальний підсумок.

Вправа «Плануємо позаурочну діяльність за ціннісними орієнтирами». Керівник групи пропонує об'єднатися в три малі групи (за лічилкою) і виконати таке завдання: створити приклад схеми річного планування позаурочної діяльності початкової школи, спираючись на виховні орієнтири. Після підготовки схем малі групи по черзі презентують свої напрацювання і коментують створені плани. Керівник групи підводить загальний підсумок роботи малих груп.

Гра-розминка «Вареники». Учасники/иці стають у коло один за одним і рухаючись повільно по колу імітують процес ліплення вареників на спині у попереднього учасника/иці. «Засипаємо муку, вливаємо воду, місимо тісто, ліпимо вареники...».

Мозковий штурм «Форма позаурочної діяльності». Ведучий/ча пропонує учасникам/ицям тренінгу пригадати визначення поняття «форма виховної роботи» або надати власне визначення цього терміна. Ведучий/ча записує всі версії, які пропонує група, а потім об'єднує схожі за змістом визначення на аркуші А1.

Вправа «Добери форму до назви позаурочного заходу». Ведучий/ча повідомляє, що найголовнішим у підготовці запланованого виховного заходу є правильний вибір форми його проведення. Учасники/иці об'єднуються в малі групи за допомогою дитячої лічилки і ведучий/ча пропонує до поданих назв виховних заходів добрати декілька форм і розробити план сценарію за зразком.

Назва позаурочного заходу	Вікова категорія дітей	Форма позаурочного заходу	План сценарію

Учасники/иці презентують свої напрацювання, обґрунтовують свої думки і судження.

Підсумки. Ведучий/ча звертає увагу на пісковий годинник, де містяться очікування учасників/иць та пропонує

пригадати: що очікували і чого досягли. Учасники/иці по черзі висловлюють свої думки. Керівник підводить підсумок заняття, пропонує провести рефлексію і повторити пройдене. Підводить загальні висновки.

Заняття 3

Тема: *Особливості організації виховної роботи з учнями/цями початкової школи.*

Мета:

- ознайомити учасників/иць з особливостями дітей молодшого шкільного віку;
- визначити основні вимоги до організації позаурочної діяльності з учнями/цями початкової школи;
- надати теоретичні та практичні знання про особливості організації виховної роботи з учнями/цями початкової школи і використання в практичній діяльності нових форм і методів позаурочної діяльності.

Форма заняття: тренінг.

Основні поняття для засвоєння: форми і методи позаурочної діяльності, особливості молодшого шкільного віку.

Хід заняття

Вид роботи	Трив., хв	Оснащення	Спосіб роботи
Вступне слово	10		
Знайомство «Мій друг сказав би про мене»	5	Аркуші А3, маркери	У колі, індивідуальна робота
Вправа «Правила»	10		
Вправа «Очікування»	5	Плакат із зображенням «Острова надій»	У колі
Мозковий штурм «Молодший шкільний вік»	10	Аркуш А3	У колі
Інформаційне повідомлення «Особливості молодшого шкільного віку»	5	Плакат А1 «Особливості молодшого шкільного віку»	У колі
Вправа «Модель учнів/иць початкової школи»	25	Аркуші А3, маркери	Робота в малих групах

Вид роботи	Трив., хв	Оснащення	Спосіб роботи
Вправа «Планування позаурочної діяльності з учнями/цями початкової школи»	10	Аркуші А3, маркери	Робота в малих групах
Вправа «Традиційні та нетрадиційні форми позаурочної діяльності»	10	Плакат «Форми роботи з молодшими школярами»	Робота у колі
Гра-розминка «Я заєць»	10		У колі
Вправа «Особливості педагогічного супроводу організації позаурочної діяльності з молодшими школярами на засадах НУШ»	15	Плакат «Педагогічні прийоми»	Робота у малих групах
Вправа «Пам'ятка для вчителя/ки початкових класів»	25	Аркуші А3, маркери	Робота у малих групах
Інформаційне повідомлення «Позаурочна діяльність у початковій школі»	5	Плакат «Вимоги до організації позаурочної діяльності в початковій школі»	У колі
Вправа «Циклограма позаурочних заходів у початковій школі»	10	Аркуші А3, маркери	Робота у малих групах
Вправа «Добери до назви заходу його форму проведення»	10	Методичні рекомендації, перелік назв виховних заходів за цінностями	Робота у колі, у малих групах
Вправа «Сценарій позаурочного заходу»	10	Плакат, аркуш А1	Робота в малих групах
Інформаційне повідомлення «Аналіз позаурочного заходу»	5	Плакат «Аналіз виховного заходу»	У колі
Гра-розминка «Компот»	5		У колі
Вправа «Енциклопедія форм і методів позаурочної діяльності в початковій школі в малюнках»	20	Плакат «Форми позаурочної діяльності»	У колі та робота в малих групах
Підсумок	5		У колі

Вступне слово. Ведучий/ча повідомляє тему і мету заняття, акцентує увагу на завданнях та основних поняттях для засвоєння.

Знайомство «Мій друг сказав би про мене». Керівник пропонує сформулювати власну думку і зробити коротке повідомлення про себе за такою формою: «Мій друг, сказав би про мене, що...». Учасники/иці висловлюються по колу.

Вправа «Правила». Ведучий/ча пропонує подивитись на плакат із правилами групи і придумати римовані рядки, які б розкривали зміст кожного із правил. Учасники/иці працюють по 2–3 особи та обговорюють по одному правилу, потім зачитують по черзі вірші, а група відгадує правила.

Вправа «Очікування». Керівник групи звертає увагу на плакат із назвою теми і метою заняття, пропонує учасникам сформулювати свої очікування від теми та записати їх на стікерах, які зроблені у вигляді маленьких кораблів і приклеїти на острів сподівань.

Мозковий штурм «Молодий шкільний вік». Керівник пропонує дати характеристику особливостям молодшого шкільного віку. На аркуші записує всі визначення, які пропонують учасники/иці, потім підводить підсумки і дає рекомендації.

Інформаційне повідомлення «Особливості молодшого шкільного віку». Ведучий/ча стисло розповідає про особливості молодшого шкільного віку, які зазначені в Національній програмі виховання, відокремлюючи особливості, що впливають на вибір форм і методів виховної роботи. Тренер показує учасникам/ицям тренінгу підготовлену презентацію і коментує її.

Вправа «Модель учнів/иць початкової школи». Керівник групи пропонує учасникам/ицям тренінгу об'єднатися у дві команди. Перша команда створює плакат, на якому буде модель учениці початкової школи, а друга команда — плакат учня початкової школи. Завдання командам:

- враховувати психологічні особливості дітей;
- акцентувати увагу на пріоритетних для дітей цього віку формах проведення дозвілля;
- показати в моделі основні захоплення, ігри дітей, ставлення до навчання, вчителя/ки, однокласників;
- створити малюнок-модель учня початкової школи.

Команди презентують свої напрацювання, а керівник коментує і узагальнює інформацію, підводить загальні підсумки.

Вправа «Планування позаурочної діяльності з учнями/цями початкової школи». Ведучий/ча тренінгу пропонує групі об'єднатися в три малі групи. Завдання групам: створити річний план позаурочної діяльності з учнями/цями початкової школи на засадах НУШ з урахуванням напрацювань попередніх вправ. План повинен мати оригінальну форму (мандрівка, екскурсія, подорож та ін.). Виконати план роботи потрібно у вигляді малюнку або схеми. Групи презентують свої малюнки-схеми і коментують особливості планів. Ведучий/ча узагальнює інформацію і підводить загальний підсумок вправи.

Вправа «Традиційні та нетрадиційні форми організації позаурочної діяльності». Ведучий/ча об'єднує учасників/иць у дві малі групи (за лічилкою) і пропонує із запропонованих форм позаурочної діяльності вибрати: групі 1 — традиційні форми організації позаурочної діяльності, групі 2 — нетрадиційні форми; визначити їх характерні особливості. Керівник групи допомагає групам, приховано керує (за потреби). Групи презентують свої напрацювання і обґрунтовують свій вибір. Керівник підводить підсумок роботи і наголошує на необхідності використовувати у практиці таку форму роботи, яка відповідає меті, завданням і особливостям дітей початкової школи.

Гра-розминка «Я — заєць». Учасники/иці сідають у коло так, щоб один стілець в колі залишився зайвим. Керівник пропонує пересісти двом учасникам/ицям по черзі (за напрямком годинникової стрілки) на стільці зі словами «я їду», «я теж» і після цього пропонує вільний стілець зайняти комусь із кола зі словами «я — заєць». Учасник/иця, що сидить всередині кола або в іншій частині групи, перебігає на незайнятий стілець. Коли «заєць» залишив своє місце — стілець звільняється, тоді гра продовжується за тією самою схемою. Гру проводять у швидкому темпі. Це сприяє не тільки відпочинку, а й зміні розташуванню учасників/иць тренінгу і місць у тренінговому колі.

Вправа «Особливості педагогічного супроводу організації позаурочної діяльності з молодшими школярами на засадах НУШ». Ця вправа розкриває зміст педагогічного супроводу організації позаурочної діяльності з учнями/цями початкової школи на засадах НУШ. Керівник пропонує поглянути на плакат з описаними рекомендаціями для вчителів/ок початкової школи. Він звертає увагу на вироблення стратегії позаурочної діяльності і пропонує учасникам/ицям, спираючись на вищезазначені рекомендації, створити в трьох малих групах пропозиції за зразком.

Особливості молодшого шкільного віку	Характеристика функцій педагогів	Рекомендації щодо організації позаурочної діяльності

Учасники/иці презентують свої напрацювання. Керівник групи обговорює особливості і підводить підсумки.

Вправа «Пам'ятка для вчителя/ки початкових класів». Тренер пропонує об'єднатися у три групи (за лічилкою) і за визначений час підготувати в кожній групі плакат — пам'ятку для вчителя/ки початкових класів із визначенням основних вимог до організації позаурочної діяльності в школі на засадах НУШ, а саме: звернути увагу на особливості шкільного віку, пропозиції щодо підбору доцільних форм і методів роботи з учнями/цями початкової школи, спілкування з ними. Кожна з малих груп презентує по черзі створені пам'ятки для вчителів/ок початкової школи. Тренер коментує презентації, підводить загальний підсумок роботи малих груп і об'єднує головні ідеї, висунуті учасниками тренінгу для створення загальної пам'ятки для вчителів/ок. Ця пам'ятка може бути використана для стенду, а також бути вагомою часткою рекомендацій для вчителів/ок початкової школи під час планування виховної роботи в школі.

Інформаційне повідомлення «Позаурочна діяльність у початковій школі». Тренер пропонує учасникам/ицям тренінгу переглянути презентацію «Вимоги до організації позаурочної діяльності в початковій школі», які зазначені в програмах і нормативних документах. Учасники/иці тренінгу разом із тренером узагальнюють інформацію і підводять підсумок.

Вправа «Циклограма позаурочних заходів у початковій школі». Тренер пропонує учасникам/ицям, спираючись на матеріали програми, створити циклограму основних виховних заходів для учнів/иць початкової школи на навчальний рік. Керівник об'єднує учасників/иць в чотири малі групи за допомогою лічилки та пропонує провести жеребкування для подальшої роботи (по класам). Головним завданням для груп стає урахування основних тенденцій програми, а саме: шість ціннісних орієнтацій, які мають стати головним критерієм відбору позаурочних заходів у циклограмі головних подій року. Після підготовки циклограм

учасники/иці презентують власні напрацювання і коментують втілення напрямів ціннісних орієнтацій у циклограмах.

Вправа «Добери до назви заходу його форму проведення». Ця вправа є продовженням роботи в шести малих групах. Керівник пропонує учасникам/ицям вибрати цінність за програмою виховання, розглянути запропоновані назви позаурочних заходів, а потім обрати три заходи і до них підібрати форму позаурочного заходу. Групи презентують свої роботи. Керівник і учасники/иці оцінюють подані плани-сценарії, ведучий/ча надає поради й рекомендації.

Вправа «Сценарій позаурочного заходу». Ця вправа є продовженням попередньої. Керівник групи пропонує учасникам/ицям малих груп вибрати із запропонованих вище назв позаурочних заходів одну і написати план-сценарій заходу, підготувати макет оформлення заходу та інші допоміжні матеріали. Групи презентують свої напрацювання і демонструють плани-сценарії, малюнки, поради до оформлення свят тощо. Керівник і учасники/иці оцінюють подані плани-сценарії, надають поради для подальшої роботи над створенням виховного сценарію.

Гра-розминка «Компот». Ведучий/ча пропонує групі сісти в коло і проводить гру за такою схемою. Визначає разом з учасниками/ицями інгредієнти, що потрібні для приготування компоту (фрукти, цукор, вода). Учасники/иці по черзі називають інгредієнти і запам'ятовують названі слова. Потім ведучий/ча розповідає: «Я вирішила піти до криниці та взяти воду для приготування компоту. Я купила вишні (ті, хто називав вишні встають і міняються місцями), потім купила сливи (міняються місцями)... Прийшла додому і почала варити компот (при слові компот — встають всі та міняються місцями)». Таким чином ведучий/ча розповідає, як готують і подають до столу компот.

Вправа «Енциклопедія форм і методів позаурочної діяльності в початковій школі в малюнках». Керівник пропонує поглянути на таблицю, у якій зафіксовано форми і методи позаурочної роботи на засадах НУШ в початковій школі. Далі керівник пропонує шляхом жеребкування кожній із шести малих груп обрати список запропонованих форм виховної роботи і за певний час надати стислий коментар — визначення тих форм, які були зазначені на аркушах. Керівник групи пропонує супроводжувати свої визначення малюнками, в яких будуть відображені особливості проведення цих заходів. Групи презентують свої

напрацювання і подають на розгляд малюнок-визначення. Учасники/иці обговорюють презентації, керівник коментує й оцінює напрацювання. Наприкінці вправи ведучий/ча дає домашнє завдання малим групам: підібрати форми позаурочних заходів для початкової школи, які не висвітлювалися на занятті, але використовувалися на практиці учасниками/ицями групи. Вправа закінчується показом електронної презентації «Форми і методи позаурочної діяльності на засадах НУШ», де визначені всі складові портфоліо проєкту.

Підсумок. Заняття закінчується рефлексією «Чи здійснилися мої очікування». Група звертається до плаката «Берег сподівань», де були приклеєні кораблики, по черзі проговорюють, чи справдилися його/її сподівання, а потім переміщують свої кораблики на інший острів — острів здійснення мрій. Керівник разом із учасниками/ицями підводять підсумок роботи за темою і визначають позитивні та негативні моменти (якщо вони були).*

Етапи організації проєктної позаурочної діяльності (методичні поради для вчительства за Л. Г. Кондратовою)**

Система послідовних дій виконавців і керівника проєкту дає можливість організувати проєктну діяльність в умовах сучасної школи. Таким чином, проєкт — це п'ять «П»: проблема → проєктування (планування) → пошук (інформації) → продукт → презентація. Шосте «П» — це портфоліо (проєктна папка).

Розглянемо детальніше кожний з етапів проєктної діяльності, яка організовується в позаурочній роботі.

Перший етап — підготовчий

На цьому етапі учні/иці разом з керівником проєкту:

- 1) визначають проблеми;
- 2) обирають тему проєкту;
- 3) визначають мету і формулюють завдання;
- 4) планують роботу над виконанням проєкту;
- 5) працюють над пошуком інформації.

* Кондратова Л. Г. Навчаємося позаурочній проєктній діяльності: метод. посіб. / Л. Г. Кондратова. — Х. : Основа, 2011. — 127 с.

** Кондратова Л. Г. Організація проєктної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»).

Ураховуючи проблеми, які цікавлять і турбують дітей, визначають тему майбутнього проєкту відповідно до інтересів і потреб учасників/иць.

1. Визначення проблеми.

Учасники/иці проєкту висувають нові власні ідеї, пропозиції щодо тематики проєкту. Вони осмислено й активно формулюють власні думки, обговорюють реально існуючі проблеми, що їх цікавлять, і ставлять реальні запитання, які потребують вирішення. На першому етапі діяльності керівник проєкту може скористатися методами:

- «мозкова атака» чи «мозковий штурм»;
- «від слова до дії»;
- ранжування;
- диспут тощо.

Метод «мозкова атака» чи «мозковий штурм».

Головною метою методу є отримання потрібної інформації за короткий час. Протягом короткого відрізка часу організатор «мозкової атаки» разом з учасниками/ицями проєкту обирає проблему та записує на дошці чи великому аркуші, фліпчарті всі ідеї, думки, що стосуються вирішення проблеми.

Учні/иці: у вільному порядку, за бажанням, пропонують ідеї, формулюють думки.

Учитель/ка-організатор проєкту: записує всі ідеї, коментує, направляє думки, оцінює чи пропонує акцентувати увагу на різних сторонах проблеми, за допомогою «прихованої» координації підказує можливі шляхи вирішення проблеми.

Обов'язковими умовами мають бути:

- запис усіх думок, пропозицій;
- думки не критикують;
- атмосфера доброзичливості, толерантності, творчості.

Далі спільними зусиллями відокремлюють головні ідеї, які, на думку учасників/иць, дадуть змогу вирішити проблему в реальних умовах навчального закладу за короткий час, з найменшими зусиллями.

Цей метод дає можливість організатору й учасникам проєкту зазначити наступну проєктну діяльність і сформулювати шляхи вирішення поставленої проблеми.

Метод «Від слова до дії».

Дає змогу спільними зусиллями через зазначення проблеми, її аналіз знайти правильне рішення, визначити

майбутню діяльність за схемою: проблема → можливі варіанти її вирішення → реалізація. Цей метод схожий на метод «мозкової атаки».

Метод ранжування.

Дає можливість протягом короткого часу визначити серед названих групою проблем найважливіші, які і стануть у майбутньому темами проєктів. На кожну проблему учасники групи виставляють одну оцінку, максимальну кількість балів отримує та проблема (на думку учасників/иць), яка є найважливішою.

Найвища оцінка буде дорівнювати кількості визначених проблем (10 проблем — найвища оцінка 10 балів; 12 проблем — 12 балів і т. п.). Керівник підраховує загальну суму і таким чином визначає ту проблему (а значить і тему майбутнього проєкту), яку обирає група.

Диспут.

Використовується керівником групи для висунення різноманітних проблем та їх обговорення для подальшого планування роботи. Диспутом має керувати одна людина, яка обізнана в питаннях організації проєктної діяльності. Усно, за участю всієї групи, керівник оголошує тему, а потім шляхом колективного обговорення, зіткнення протилежних чи різних позицій учасників/иць обирають одну ідею. Головне завдання тих, хто веде дискусію, — не відхилятися від обраної теми, обходити конфліктні ситуації, толерантно ставитися один до одного.

Зверніть увагу! Для визначення проблеми потрібно обрати метод, який найбільше сприяє актуалізації дитячих проблем.

2. Обрання теми проєкту.

Цей момент є найважливішим у підготовчому етапі. Саме визначення теми окреслює наступну пошукову, дослідницьку чи творчу діяльність учнів/иць. Щоб визначити тему, потрібно поставити основні питання проєкту: ключове, тематичні, змістовні.

Пригадаємо типи запитань, які ставлять діти в різному віці: молодші діти «переповнені» запитаннями, які є суттєвими для них.* Вони постійно задають їх дорослим. На ці запитання важко, а інколи неможливо відразу дати

* Кондратова Л. Г. Організація проєктної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»).

відповідь, бо вони іноді пов'язані з глобальними філософськими ідеями і власним дитячим досвідом пізнання світу. Учні/иці середнього віку вже не так часто задають глобальні запитання, вони частіше висловлюють власні судження і думки та говорять про їх значення. Дорослі діти ставлять менше сутнісних питань, а більше організаційних. Відповіді на ці запитання їм доводиться шукати в реальному житті. Учитель/ка ставить дітям такі запитання, які б були сутнісними для них, їх вікової групи.

Зверніть увагу!

- Різні типи запитань приводять до різних завдань.
- Постановка запитань має певні, конкретні результати (це забезпечує практико-орієнтовне навчання).
- Учні/иці самі себе спрямовують у процесі роботи, бо вони самі ставлять найбільше запитань.
- Учні/иці бачать зв'язки між подіями, предметами, реальним оточуючим світом.

Ключове питання — в ньому зазначається проблема майбутнього проекту — це філософське питання, найбільш широкоосяжне, воно охоплює кілька різних наукових напрямів, розділів, предметів, тому на нього немає конкретної відповіді. Ключове питання формулює тему проекту.

Тематичне питання — це широке питання, воно продовжує, конкретизує ключове, на нього теж немає конкретної відповіді, але воно може охоплювати окрему тему або розділ. Із них формулюють завдання майбутнього проекту.

Змістові питання — це базові, репродуктивні питання, відповіді на які є конкретними, вони демонструють конкретні знання і зміст діяльності учнів/иць. Вони формують майбутню діяльність учнів/иць.

Отже, учні/иці обирають тему, а вчитель/ка активізує діяльність, показує цікаві аспекти досліджень.

Темою проекту може стати:

- об'єкт;
- дослідження;
- проблема;
- справа.

Об'єкт — це насамперед предмет проекту (сутність, річ, реалія). Учні/иці самостійно обирають об'єкт для свого проекту.

Педагог активізує розумову діяльність учнів/иць у певному напрямі: школа, клас, відпочинок, дозвілля, допомога

батькам (людям похилого віку), шкільний сад, шкільна бібліотека, музей тощо. Наведемо приклад ключового, тематичного, змістовного питань до окремої теми.

Тема: Шкільний сад.

Ключове питання: Яким бути шкільному саду?

Тематичні питання: Чи потрібен нашій школі сад? Що ми можемо зробити для створення шкільного саду?

Змістові питання: Які дерева будуть рости в нашому саду? Де він буде розташований? Хто і коли буде садити дерева? Хто буде доглядати за шкільним садом? Скільки коштів нам потрібно? Хто може нам допомогти?

Дослідження — обраний дітьми об'єкт треба дослідити в певному напрямі.

Учні/иці формулюють свої запитання: «Що ми хочемо дізнатися про цей об'єкт?», «Який об'єкт нас цікавить?». Ці запитання визначають наступну дослідницьку діяльність групи (пари, особи, колективу). Уся робота носить пізнавальний, дослідницький характер. Наведемо приклади питань.

Тема: Традиції нашої школи.

Ключове питання: Чи є в нашій школі традиції?

Тематичні питання: Що таке традиції? Чи потрібно нам їх продовжувати? Яку подію ви хотіли б зробити традиційною?

Змістові питання: Які традиції школи будуть нами продовжені? Що нам потрібно зробити для продовження традицій? Хто, де і коли буде організовувати традиційні свята у школі?

Проблема — вона впливає з обраного об'єкту чи ситуації, з якими пов'язана. Дітям потрібно дослідити, чим вони незадоволені, що їм заважає, що хотілося б покращити. Досліджують питання ставлення інших людей до проблеми.

Тема визначає зміст подальшої діяльності: проблема → сутність → аспекти проблеми → варіанти рішення. Наведемо приклади питань.

Тема: Наше дозвілля.

Ключове питання: Як зробити наше життя цікавим?

Тематичні питання: Чи задовольняє нас наше дозвілля? Де провести дозвілля? Що ми можемо зробити, щоб нам жилося в школі краще?

Змістові питання: Хто допоможе нам організувати цікаве дозвілля? Які заходи будуть проводитися в школі?

Що ми можемо зробити самі для організації змістовного дозвілля?*

Справа — це конкретне діло, захід, який буде корисним і цікавим для учнів/иць. Така справа не потребує дослідження. Уся робота творчого, організаційного характеру. Розглянемо на прикладі.

Тема: Конкурс новорічних костюмів.

Ключове питання: Яким бути конкурсу новорічних костюмів цього року?

Тематичні питання: Який новорічний костюм є для вас найкращим? Які конкурси з костюмами провели б цього року? Яким бути сценарію новорічного конкурсу?

Змістові питання: Хто буде виготовляти новорічні костюми? Які новорічні костюми існують і є найпопулярнішими? Як організувати показ костюмів? Який костюм стане символом нового року?

3. Визначення мети і формулювання завдань.

Метою проєкту має бути його кінцевий результат. Визначивши проблему і обравши тему проєкту, учні/иці формулюють ключове, тематичні та змістові питання, які допомагають визначити мету та завдання проєкту. Це має відбуватися за схемою: тема → ключове питання → мета → тематичні і змістові запитання → завдання проєкту. Розглянемо на прикладі.

Тема: Шкільна газета.

Ключове питання: Якою бути шкільній газеті?

Мета: створити зразок шкільної газети, яка зацікавить шкільний колектив.

Тематичні питання: Чи потрібна школі газета? Якою буде шкільна газета?

Змістові питання: Хто буде входити до редакційної комісії? Яким буде зміст шкільної газети? Де працюватиме редакція? Як часто буде виходити газета? Чи буде вона безкоштовною?

Завдання: провести соціальне дослідження (опитування учнів/иць, учителів/ок, батьків); скласти проєкт шкільної газети, визначити рубрики; випустити перший номер газети.

* Кондратова Л. Г. Організація проєктної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»).

4. Розробка плану проєкту.

Метою цього етапу проєктної діяльності є створення детального плану проєкту. Перед початком планування діти повинні обговорити кінцевий результат проєкту, щоб можна було розробити процедуру моніторингу досягнення мети проєкту. Розглянемо, як проходить планування, на схемі 12.

Схема 12

Учні/иці: формулюють завдання і виробляють план дій.

Учитель/ка: коректує, пропонує ідеї, висуває пропозиції.

Розглянемо детальніше кожен блок створення плану.

Визначення джерел і засобів збору інформації. Важливо на початку планування визначити ті інформаційні джерела, які допоможуть здійснити проєкт. Джерела інформації представлені на схемі 13.

Схема 13

До інформаційних джерел окремо можна віднести матеріали, які збирають, а потім самостійно обробляють учні/иці. Це можуть бути дані:

- соціологічних досліджень, опитувань;
- анкетувань, діагностик;
- тематичних досліджень (з обраної теми);
- експериментів.

Учасники/иці проекту самостійно визначають питання і складають анкети, діагностичні запитання, соціальні опитувальники або користуються тими, що створені кимось і підходять для виконання проекту.*

Визначення методів аналізу інформації. Уся інформація, яку переглядають учні/иці, підлягає аналізу. До методів аналізу належать:

- зіставлення, порівняння;
- протиставлення;
- об'єднання ідей;
- складання тез;
- будування схем, таблиць, схем узагальнення інформації;
- цитування.

Учні/иці: складають каталоги інформації, списки джерел.

Учитель/ка: пропонує ідеї, висуває пропозиції.

Обговорення засобів представлення результатів. Наступним моментом учнівського проекту стає обговорення засобів представлення результату — презентації проекту. Це передостанній етап у проектній діяльності групи, де учасники/иці представляють результати своєї роботи. Важливою умовою презентації є коротке викладення основної теми, мети, завдань проекту та досягнень, особистих чи групових досліджень, важливості отриманих результатів. Учні/иці обговорюють методом «мозкової атаки», дискусії тощо всі можливі варіанти представлення результатів роботи проектної групи.

Учні/иці: обирають форму презентації, яка найбільш ефективно може довести переконливість ідей, пропозиції, важливість обраної теми.

Учитель/ка: коректує діяльність дітей, висуває пропозиції, подає ідеї, які обговорюються в проектній групі.

* Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»).

Установлення критеріїв оцінки результату і процесу.
 До обговорення форми презентації учні/иці повинні розробити критерії, за якими можна буде оцінити проект. Важливо знати, що саме буде оцінюватися:

- проектна папка;
- презентація проекту.

Учні/иці розробляють критерії оцінювання проектною папки (портфолію), до якої може входити оцінювання:

- оформлення проектною папки (зовнішній вигляд);
- зміст (глибина досліджень, переконливість фактів, доцільність діяльності);
- актуальність і значущість обраної теми;
- ступінь творчості;
- оригінальність запропонованих рішень тощо;
- самостійність виконання;
- участь кожного учасника/иці групи.

До критеріїв оцінювання презентації можуть входити:

- переконливість презентації;
- використання технічних засобів, наочності;
- артистизм і виразність виступу;
- повнота розкриття змісту проекту тощо.

Другий етап — практично-виконавчий

Цей етап є найдовшим за часом виконання і найважливішим. Протягом цього етапу група переходить до виконання проекту, а отже, до реалізації розробленого на першому етапі плану. Другий етап можна розподілити на такі підетапи (схема 14).

Схема 14

Збір інформації. Проходить за розробленим планом. Учні/иці об'єднуються в малі групи, окреслюють завдання і визначають строк, за який потрібно зібрати інформацію, необхідну для виконання проекту. Джерела інформації обирає кожна мала група. Наприклад, у проекті «Шкільна газета» над збором інформації працює три групи:

- перша — проводить соціальне опитування і збирає інформацію, відповідаючи на запитання: «Чи потрібна школі газета?»;
- друга — проводить рейтингове оцінювання, анкетування, інтерв'ювання чи організує вибори в школі та досліджує теми «Склад редакції», «Професії та обов'язки», відповідаючи на запитання: «Хто буде входити до редакції шкільної газети?»;
- третя — працює з джерелами інформації за темою «Можливі рубрики газети» і проводить анкетування, соціальне опитування тощо, відповідаючи на запитання: «Яким буде зміст шкільної газети?».

Учні/иці: збирають інформацію із зазначених джерел.

Учитель/ка: спостерігає, непрямо керує діяльністю малих груп.

Аналіз інформації та формулювання висновків. На цьому підетапі дуже важливо правильно обробити зібрану інформацію, а потім підвести підсумки діяльності і сформулювати висновок. Користуючись вищезазначеними методами, учні/иці в малих проєктних групах працюють у визначені терміни. Вони підводять підсумки досліджень, опитувань, анкетувань, роботи із джерелами ЗМІ, бібліотеки, інтернет-ресурсами.

Зверніть увагу! Необхідно знати, що кожен учасник/иця проєкту бере участь у цій роботі, має свою частину роботи, виконує ту чи іншу роль.

Учні/иці: аналізують інформацію.

Учитель/ка: коректує, спостерігає, радить.

Оформлення результатів діяльності. Коли інформація зібрана, оброблена і підсумки підведені, учні/иці працюють над оформленням зібраних матеріалів і кінцевого результату роботи. Для оформлення результатів учні/иці можуть використовувати різні форми. Результати анкетувань, соціопитувань, інтерв'ювань оформлюють у графіки, схеми, діаграми, таблиці.

Графік — вид оформлення результатів, у якому зазначають у відсотках, цифрах протилежні точку зору на одну проблему. Графіки краще використовувати за потреби відобразити кілька груп даних одночасно.

Схема — вид оформлення результатів, у якому зазначають послідовність дій, націлених на досягнення результату,

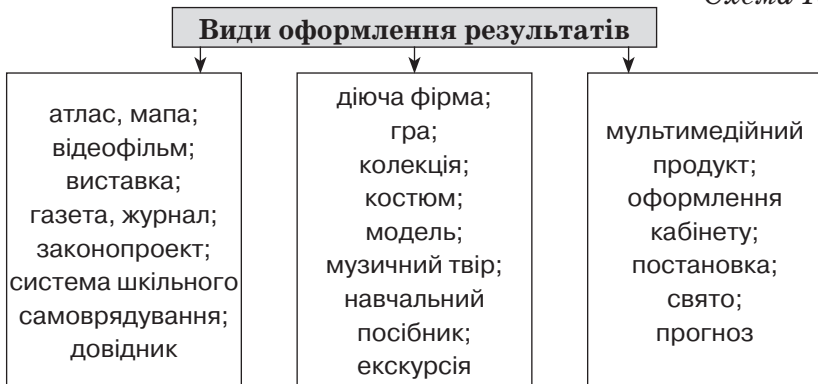
процес виготовлення кінцевого продукту чи структура творчого сценарію, мандрівки тощо.

Діаграма — вид оформлення результатів дослідження, в якому зазначають різні точки зору, різні категорії учасників опитування, різні відповіді на запитання.

Таблиця — вид оформлення результатів роботи, в якому класифікують кінцеві дані роботи малих проектних груп.

Результати оформлюють у цифрах, відсотках, балах, узагальнених поняттях тощо. Інші види оформлення результатів роботи в малих групах над інформаційними джерелами в інтернет-ресурсах, ЗМІ, бібліотеках, підприємствах, організаціях тощо представлені на схемі 15.*

Схема 15

Зверніть увагу! У ході виконання проекту вчителю/ці необхідно пам'ятати про основні правила роботи в малих групах та парах:

- в пари та групи не розділяють, а об'єднують;
- робота в парах і групах забезпечує високий рівень обміну інформацією і низький рівень розбіжності думок;
- учасники/иці вдосконалюють свої вміння спілкування, вільно висловлювати, обговорювати і аргументувати власну думку, критично мислити, слухати;
- учасники/иці групи розвивають уміння слухати інших, погоджуватися чи не погоджуватися, поважати думки і погляди учасників/иць, критикувати ідеї, а не людей

* Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»).

(краще пропонувати, ніж критикувати), не засуджувати ані себе, ані інших;

- творчі інтелектуальні конфлікти є продуктивними при вирішенні проблем;
- треба стежити за мовою тіла (контакти очима, доброзичлива посмішка, кивок, підбадьорювання тощо).

Порядок проведення роботи в парах, групах:

1) проголошення завдання: яке питання обговорюється чи яку роботу потрібно зробити, який час відведено на це завдання;

2) робота в парах, групах;

3) оголошення завершення роботи;

4) підсумкове коротке обговорення або презентація роботи груп;

5) отримання зворотного зв'язку, рефлексія (обговорення з усіма учасниками/ицями);

6) виявлення корисного при роботі в групі, парі.

Необхідно пам'ятати, що серед численних методів найпоширенішим у проектній діяльності є дослідницький метод, який варто розглянути детальніше.*

Дослідницький метод — це метод, оснований на розвитку вмінь вивчати довкілля на основі наукової методології, що є одним із найважливіших завдань сучасної освіти. Дослідницький метод базується на основі суспільно-наукового методологічного підходу: визначення цілей і формування гіпотези про можливі способи вирішення поставленої проблеми. На основі результатів майбутнього дослідження проходить уточнення виявлених проблем і визначення процедури збору і обробки необхідних даних: збір інформації, її обробка і аналіз отриманих результатів, підготовка звіту і обговорення можливого застосування отриманих результатів.

Майже всі види проектів передбачають використання дослідницьких методів вирішення проблеми. Дослідницький метод розвиває в учнів/иць:

- уміння вивчати довкілля на базі наукової методології;
- уміння виявляти проблеми, ставити цілі, формулювати гіпотези;

* Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»).

- обговорювати і вирішувати шляхи збору та обробки інформації;
- уміння обробляти, аналізувати інформацію та робити висновки.

Позиція вчителя/ки в разі використання дослідницької діяльності змінюється з носія готових знань на організатора пізнавальної діяльності. При цьому змінюється психологічний клімат у класі, вся робота вчителя/ки перетворюється на організацію різних видів самостійної діяльності учнів/иць, на пріоритет діяльності дослідницького, пошукового, творчого характеру.

Отже, наприкінці другого етапу учасники/иці проектної групи оформлюють власну проектну папку (портфоліо). Необхідно знати, що портфоліо проекту містить:

- паспорт проекту;
- плани виконання проекту та окремих його етапів (для довгострокових це можуть бути щомісячні плани, для тижневих проектів — щоденні плани);
- проміжні звіти групи;
- усю зібрану інформацію з теми, зокрема ксерокопії, матеріали з інтернет-ресурсів;
- результати досліджень і аналізу;
- записи всіх ідей, гіпотез і рішень;
- звіти про наради групи, проведення дискусій, «мозкових штурмів» тощо;
- короткий опис усіх проблем, з якими зіткнулася група, і способів їх вирішення;
- ескізи, нариси продукту;
- матеріали до презентації (сценарії);
- інші робочі матеріали і чернетки групи.

У наповненні проектної папки беруть участь усі учасники групи. Записи учнів/иць мають бути короткими — у формі невеликих нарисів і анотацій. До початку презентації проекту (за визначеним часом) оформлену проектну папку подають на розгляд журі. Правильно оформлена проектна папка дає змогу:

- організувати роботу кожного учасника/иці проекту;
- створити зручний колектор інформації і довідник для роботи над проектом;
- об'єктивно оцінювати хід роботи над завершеним проектом;

- оцінити особистісні досягнення і розвиток кожного учасника проекту;
- скоротити час пошуку інформації при проведенні в подальшому інших близьких за темою проектів.

Третій етап — заключний

На цьому етапі, коли проектна папка подана на розгляд журі, учасники/иці готуються до захисту проекту.

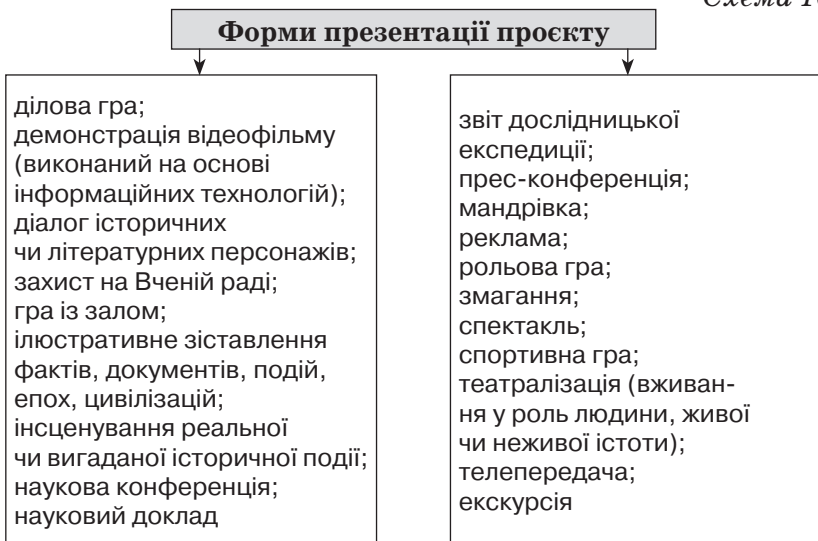

Учні/иці: готують проект до презентації та захисту, подають критерії оцінок, презентують і захищають власний проект.

Учитель/ка (члени журі): оцінюють проект, презентацію, ставлять запитання на захисті проекту.

Презентація проекту. Важливим моментом проектної діяльності є презентація — представлення результатів роботи проектної групи. Презентація проекту може бути представлена в різних формах (схема 16).*

Схема 16

* Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»).

Зверніть увагу! Презентація учнівського проекту має бути оцінена членами журі чи експертної групи за раніше запропонованими критеріями. Критерії оцінювання презентації:

- артистизм і виразність виступу;
- розкриття змісту проекту на презентації;
- використання засобів наочності, технічних засобів;
- оригінальність представлення результатів.

Захист проекту та оцінювання результату. Це завершальний етап проектної діяльності. Захист проекту має дві частини: власне захист і відповіді на запитання. Захист проводять у формі доповіді перед учнями/цями класу (школи), гостями, запрошеними на заключний етап проекту. Виступ (доповідь) оцінює вчитель/ка і члени журі. Вимоги до виступу на захисті проекту:

- говорити чітко, повільно;
- постава рівна, спокійна (готова до спілкування);
- заволодіти увагою аудиторії (жести, рухи);
- використовувати наочність, технічні засоби;
- подана інформація має бути переконливою, доказовою;
- висновки чіткі, переконливі.*

Відповіді на запитання. Учасники/иці проекту мають бути готові до відповідей на поставлені запитання. Відповіді мають бути переконливими, короткими. За необхідності їх слід підтверджувати фактами, цифрами, висновками.

Оцінювання проектної діяльності. Проводять члени журі за підготовленими критеріями. Критерії оцінювання можуть мати кілька варіантів.

Варіант 1. Параметри зовнішнього оцінювання проекту:

- значущість і актуальність висунутих проблем, адекватність тематиці, яка вивчена, конкретність використаних методів досліджень і обробки отриманих результатів;
- активність кожного учасника/иці проекту у співвідношенні з його індивідуальними можливостями;
- колективний характер прийнятих рішень (у груповому проекті);
- необхідна і достатня глибина проникнення в тему;
- використання знань з інших сфер;

* Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»).

- переконливість прийнятих рішень, уміння аргументувати власні висновки;
- естетика оформлення результатів проведеного проєкту;
- уміння відповідати на запитання опонентів, лаконічність і аргументованість відповідей кожного члена групи.

Варіант 2. Параметри оцінювання проєкту:

- самостійність роботи над проєктом;
- актуальність і значущість теми;
- повнота розкриття теми;
- оригінальність рішення проблеми.

Варіант 3. Критерії оцінювання проєкту:

- важливість теми проєкту;
- глибина дослідження проблеми;
- оригінальність запропонованих рішень;
- якість використання продукту;
- переконливість висновків.

Оголошення результатів проєкту. Перед початком презентації та захисту проєктів потрібно відповісти на такі запитання:

- чи будуть включені самооцінки учасників/иць проєктних груп до загальної оцінки проєкту;
- чи будуть присуджуватися місця (I, II, III) або номінації (за краще дослідження, за кращу презентацію тощо);
- як буде проходити оцінювання проєктів — за напрямками (темами) або одним списком.

Проблемними місцями при оцінюванні проєктних робіт є:

- компетентність членів журі (з питань тематики проєктів);
- вирішення ситуації, коли присуджуються номінації, а переможцям призначаються місця.

Краще оприлюднювати рейтингові оцінки всіх представлених проєктів, щоб свій загальний результат (бали) бачили всі проєктанти, які брали участь у проєктах.

Роль учительства в організації проєктної діяльності учнів і учениць

Організація проєктної діяльності потребує від сучасного вчителя/ки не стільки викладання, скільки створення умов для прояву в дітей інтересу до пізнавальної діяльності, самоосвіти і використання отриманих знань на практиці. Розглянемо детальніше роль педагога, який організовує

проектну роботу з учнями/цями в позаурочний час. Цей аспект проектної роботи представлено в дослідженнях У. Кілпатріка, Є. Полат, Є. Коганова, Є. Пехоти.

Роль педагога у виконанні позаурочних проєктів збігається із характеристикою ролі педагога в ході виконання урочних учнівських проєктів. У певному розумінні вчитель/ка перестає бути «предметником», а стає педагогом широкого профілю. Для цього він/вона, як керівник проєкту, повинен мати високий рівень культури і творчі здібності. Йому/їй потрібно стати генератором розвитку в дитині пізнавальних інтересів та творчого потенціалу.* Віднині його авторитет залежить від здібності бути ініціатором цікавих починань. Зацікавленість проектною діяльністю вчителями/ками наразі дуже висока. Адже, беручи участь у проектній діяльності, вчитель/ка може створити умови для розвитку учнів/иць.

Отже, вчитель/ка має декілька ролей, які йому потрібно «прожити» в ході реалізації проєкту:

- ентузіаст, який надихає і мотивує учнів/иць на досягнення мети;
- спеціаліст, який має знання і вміння в декількох (не обов'язково в усіх) сферах;
- консультант, який організує доступ до інформаційних ресурсів, зокрема до інших спеціалістів;
- керівник (особливо в питаннях планування часу);
- «людина, яка ставить запитання» (за Дж. Піттом), організатор обговорення різних способів подолання труднощів, що виникають (людина, яка запитує і допомагає знаходити помилки тощо);
- координатор групового процесу;
- експерт, який аналізує результати виконання проєкту.

Найважливішим для педагога є питання про ступінь самостійності учнів/иць, що працюють над проєктом. Він має вирішувати завдання, які виникають перед проектною групою. Також педагог визначає, які питання учні/иці вирішують самостійно, а які — у співпраці з дорослими. Сутність самостійності залежить від більшості факторів: вікових та індивідуальних особливостей дітей, їх досвіду проектної діяльності, складності теми проєкту, характеру стосунків у групі.

* Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів у позаурочній роботі школи / Л. Г. Кондратова. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. — 112 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»).

Перед учителем/кою постає проблема у виборі таких видів і продуктів проектної діяльності, які були б адекватні віку учасників/иць проекту. У початковій школі це може бути малюнок чи композиція, виконана дітьми. Важливо, щоб теми проекту не нав'язували дорослі. Краще, щоб пошук теми в групі «вчитель/ка — діти» проводився за допомогою прийому прихованої координації.

Планування, реалізація, оцінювання проектів також мають бути реалізовані самими учнями/цями. Не треба забувати, що учні/иці більшість часу зайняті традиційним класно-урочним навчанням і не можуть завжди виконувати роль виконавця.

У ході організації проектної діяльності використовують прийом прихованої координації — це прийом організації роботи учнів/иць, коли вчитель/ка неявно керує процесом, а тільки радить, пропонує, підказує шляхи вирішення проблеми, іноді виконує роль самого учасника/иці проекту, працюючи разом з дітьми (табл. 7).

Таблиця 7

Діяльність педагога під час підготовки проекту

Етап роботи над проектом	Зміст діяльності учнів/иць	Функції вчителя/ки
1. Підготовчий	Обговорення проблеми, визначення теми, завдань проекту; планування роботи; вибір способів збору інформації, методів аналізу, виду презентації, критеріїв оцінювання	Заявка задуму; характеристика методу проекту; знайомство зі змістом проекту; мотивація пошуку; допомога в постановці завдань; висловлювання припущень; висунення пропозицій, ідей; корекція плану і завдань
2. Практично-виконавчий	Збір інформації; вирішення проміжних завдань; спостереження за об'єктами; проведення експериментів; анкетування; робота з літературою; аналіз інформації;	Спостереження за роботою учнів/иць; непряме керування діяльністю (поради, консультації тощо); корекція підсумкових матеріалів; спостереження за ходом оброблення результатів і аналізу інформації;

Закінчення таблиці 7

Етап роботи над проектом	Зміст діяльності учнів/иць	Функції вчителя/ки
	формулювання висновків; оформлення результатів; колективне обговорення	сприйняття звіту; постановка доцільних запитань (у ролі учасника/иці)
3. Заключний	Представлення результатів у вигляді презентації; самооцінювання результатів (за установленими критеріями); захист проєкту	Оцінювання зусиль учнів/иць, їх креативності, якості використання джерел, невикористаних можливостей, творчого потенціалу, якості звіту, презентації, захисту проєкту

Під час організації проектної діяльності вчитель/ка використовує різні педагогічні методи.

Навчально-методичний посібник

*ГУЩИНА НАТАЛІЯ ІВАНІВНА
ОРЛОВА ТЕТЯНА ГЕОРГІЇВНА
КОНДРАТОВА ЛЮДМИЛА ГРИГОРІВНА*

**НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА:
ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ НА ЗАСАДАХ
ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

Для педагогічних працівників

Редактор *Ю. Б. Баранова*
Технічний редактор *Л. І. Аленіна*
Коректор *О. І. Чернощока*
Комп'ютерна верстка *Ю. П. Мирончик*

Формат 60×90 ¹/₁₆.
Ум. друк. арк. 10,00. Обл.-вид. арк. 9,50.
Наклад 40 790 пр. Зам. №

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»
Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва:
04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
www.osvita-dim.com.ua

Віддруковано в АТ «ХАРКІВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА «ГЛОБУС»
61052, м. Харків, вул. Різдва, 11.
Свідоцтво ДК № 3985 від 22.02.2011 р.
www.globus-book.com